

Havdhems kyrka.

Carl Linnæus har i sin handskrivna *Iter Gotlandicum* (s. 386) antecknat den 11 juli 1741: »Wid Habdum lästes ett par Runstenar på Kyrkogården, fast efter som liuset war beskafat, ty thet war halfmörk; then sednare [d. v. s. G 43] war mycket diupskuren med stora bokstäfwer, dok sönderslagen.» Därefter meddelar han inskrifterna på G 42 och 43. I hans tryckta *Öländska och Gothländska resa 1741* (1745) läsa vi: »Resan gick ifrån Burswiken kl. 7 om aftonen [d. 11 juli]. Vägen låg lod-rätt fram. Landet begynte betäckas med Löfskog af Biörk, Hassel och Ek. På vänstra handen hade wi ej långt ifrån oss den stora Burswiken. På högra handen sågos Kyrkorna Öja, sedan Fide, så Grottingebo ... *Habdums-Kyrka*, låg $1\frac{1}{2}$ mihl ifrån Burswiken. Dit kommo wi kl. 9 om aftonen. Här läste wi på Kyrkogården et par Runstenar, fast det war halfmörkt, den ena Stenen war med mycket diupt skurna Bokstäfwer. Här hade wi ärnadt hwila öfwer natten, men en Maligne och hitzig Feber hade redan smittat några i Bondgården: ty reste wi längre.» — I den förteckning på »Några Runstenar på Gottland», som härrör från Linnæus' resa och (i avskrift) ingår i biskop Wallins samlingar (*Analecta Gothlandica* 1, s. 639–641), står: »På Habdums Kyrkjogård lästes dessa men i Skymningen», varefter följer inskrifterna på G 42 och G 43.

Biskop Wallin har därutöver ingenting om runstenar i sina samlingar.

Också C. G. Hilfeling känner endast till de båda runhällarna G 42 och G 43, och han har också avritat dem båda.

N. J. Ekdahl har vid sitt besök i Havdhems kyrka år 1826 observerat en tredje runhäll (G 44), som icke är känd från någon annan källa. Dessutom omtalar han »en runsten, hvarpå blott 2^{ne} ord äro läsbara»; den låg »östanom kyrkan» (L 1784, S 157).

Kyrkoinventarium 1830: »2^{ne} runstenar, oläsliga.»

J. G. Liljegren upptager därför i sina *Runurkunder* (1833) 4 runinskrifter från Havdhems kyrka (L 1781–1784): två i själva kyrkan (L 1781 och 1783) och två på kyrkogården (L 1782 och 1784).

Carl Säve upptager i *Gutniska urkunder* (1859) samma 4 inskrifter under nummer S 154–157. Två av dem (S 155 och 156) har han granskat år 1844; de båda andra (S 154 och 157) har han ej återfunnit.

O. v. Friesen har 1922–23 endast funnit två runhällar i Havdhem: G 42 och 43 (=S 155 och 156).

42. Havdhems kyrka.

Pl. 16.

Litteratur: L 1782, S 155. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 386, *Öländska och Gothländska resa 1741 (1745)*, s. 274; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* I, s. 641 (Linnæus); C. G. Hilfeling, *Resejournal 1799* (F m 57: 6), s. 85; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland 1826* (ATA), s. 11; *Kyrkoinventarium 1830* (ATA); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 152; H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (1901), s. 24; *Meddelande från Pastorsämbetet i Havdhem till Riksantikvarien 1922* (ATA); O. v. Friesen, *Anteckningar 1923* (UUB).

Äldre avbildningar: Hilfeling, teckning (F m 57: 7 tab. 24; även i Liljegren, *Fullständig Bautil: L 1782*); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1923 (ATA).

Runristad gravhäll. Den ligger i kyrkgolvet innanför altarskranket, omedelbart N om altaret. Röd kalksten. Längd 1,82 m, bredd 1,05 m.

Inskriften börjar upptill t. v. och följer sedan stenens övre kortsida och högra långsida nedåt. Stenen är möjligen stympad nedtill, och inskriften kan sålunda här ha haft en fortsättning, som har gått förlorad. Ingen ristning förekommer innanför runbanden, på stenens mittyta. Inskriften är delvis väl bevarad, delvis ganska hårt sliten och skadad genom tramp. I stort sett kan den dock betecknas som lättläst och tydlig.

Gravhällen låg ännu under 1700-talet på kyrkogården. Det uppger redan Linnæus. — Hilfeling omtalar först G 43 och fortsätter: »Och på en annan som endast var ristad på ena Tvärsidan och nästföljande ena långsidan»; varefter inskriften återgives. Och i Atlas till resejournalen under Tab. 24: »Denne låg på samma Kyrkogård, men söder om Kyrkan; var af Stenmåssa öfvervuxen at Runorna ej syntes, men efter afslipningen läselig.» — Ekdahl: »Sunnan om kyrkan på en grafsten.» — L 1782: »på kyrkogården». — I *Kyrkoinventarium* 1830 omtalas icke, var de båda oläsliga runstenarna funnos. — Carl Säve har som vanligt ingen uppgift om platsen. När stenen har blivit inflyttad från kyrkogården, är sålunda okänt. — O. v. Friesen 1923: »Omedelbart norr om altaret i golfvet.»

Inskrift (med runorna inom [] supplerade efter äldre läsningar):

✕ **kaṭrīn : vestir : gārḍum : |i[t] : gi[ā]ra : tinna : stain : yvir : sina : modur : butūiu :**

si - [t]rihks : ...

»Katrīn i Västergårda lät göra denna sten över sin moder Botvi, Sigtryggs ...»

Till läsningen: Bistaven i 2 **a** skymtar mycket svagt. Övriga runor i namnet äro tydliga. 6 **v** är tydligt stunget. Nedre delen av 7–8 **es** vittrad; men 7 **e** är säkert stunget. 12 **g** och 14 **d** äro säkert stungna; nedre delen av 14 **d** är dock förstörd. Binderunan 13 **ar** är säker (icke **or**). Ovanför **a**-bistaven och parallellt med denna en naturlig fördjupning. 14–16 **dum** äro nötta men skymta tydligt vid sidobelysning. Inga bistavar på 17 **l** och 19 **t**. 20 **g** är tydligt stunget. 22 **r** tydligt; kan ha varit en binderuna **ar**, men fullt säkra spår av **a**-bistaven finnas ej. 24 **a** står utanför ramlinjen. Det följande är bättre bevarat. 34 **y** och 35 **v** äro tydligt stungna. Namnet 47–51 **butūiu** är säkert. Efter 53 **i** en skada, varigenom minst två runor ha gått förlorade. kanske har här stått ett **h** av samma breda form som 58 **h**? 56–57 **ri** och 59–60 **ks** äro fullt säkra. R. 58 är ett brett ✕, liknande lat. X.

Linnæus: + **kaṭrīn : vestik : grtūs · sit : gir : tinna : stain : uvir : sina : moþur · btūiu : sinihks.** — Hilfeling: + **kaṭrīn : festir : gati : giara : tinna : stain : yfir : sina : modur : butūiu : sitrihgs :** — Ekdahl: + **kaṭrīn : vestir : kārta : lit : kira : tinna : stain : uvir : sina : modur : bytūiu : si . . rihks : .** L 1782 uppger som källa (utom Hilfeling och Ekdahl) även J. H. Wallman; någon teckning av denne finns emellertid icke bevarad i ATA. L 1782 (med normaliserad beteckning): + **katrin : vestir : korta : lit : kira : tinna : stain : yvir : sina : modur : butūiu : si[ht]rihks :** — C. Säve: + **katrin : vestir : gortum : lit : kira : tinna : stain : yvir : sina : moþur : butūiu : si . . rihks :** . Säve anmärker om formen **gortum Gorþum**: »en å en Gotl. runsten högst ovanlig form för **garþum**.» Läsningen är emellertid knappast riktig.

Om kvinnonamnet *Katrin* och mansnamnet *Sigtryggr* se G 29. Kvinnonamnet *Botvi* förekommer också i inskriften på en spännbuckla, G 58; möjligen har det också funnits på gravhällarna G 55 och G 60. I de av G. Lindström samlade latinska inskrifterna möter det flera gånger: nr 1 Alva, 31 Bunge, 152 Martebo, 181 Stenkyrka (?), 220 Viklau, 304 Visby. Andra kvinnonamn på *-vi* äro *Hallvi* (se G 4), *Rupvi* (se G 13), *Liknvi* (se G 114) och *Hailvi* (se G 136). — Om växlingen *Bot-* : *But-* i forngutniska personnamn se H. Gustavson, *Gutamålet* 1 (1940), s. 193.

Något ortnamn motsvarande 6-16 **vestir** : **gardum** finns icke nu för tiden i Havdhem eller dess närmaste grannskap. Gårdar med detta namn finnas åtminstone numera endast i Gotlands allra sydligaste socknar: Sundre, Vamlingbo och Fide. Möjligen hörde *Katrin* genom sitt giftermål hemma i någon av dessa gårdar; hon har då låtit lägga en gravhäll med runinskrift över sin moder *Botvi* på kyrkogården i dennas hemsocken Havdhem. Det är sålunda sannolikt alldeles samma situation, som vi lära känna genom inskriften på en gravhäll i grannsocknen Grötlingbo (G 35): En kvinna, också hon med namnet *Katrin*, hustru till *Johan* i Sundre, har låtit göra gravhällen över sin moder på kyrkogården i hennes hemsocken Grötlingbo. — Om Västergårda i Sundre se G 3.

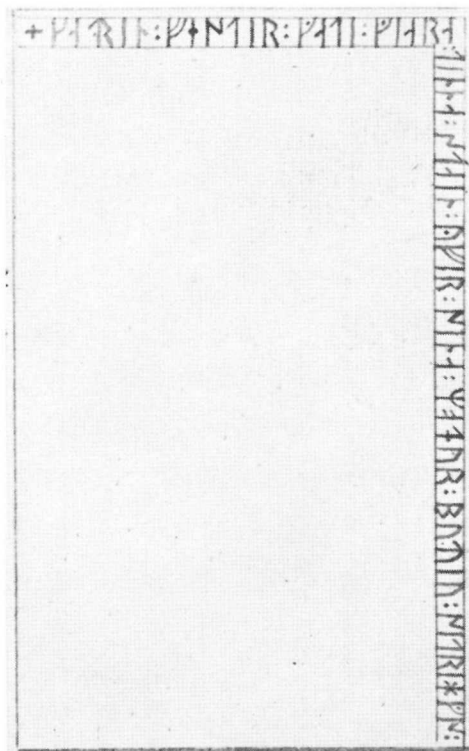

Fig. 40. G 42. Havdhems kyrka. Efter teckning av C. G. Hilfeling.

43. Havdhems kyrka.

Pl. 16.

Litteratur: L 1783, S 156. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 386, *Öländska och Gothländska resa 1741* (1745), s. 274; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 641 (Linnæus); C. G. Hilfeling, *Resejournal 1799* (F m 57: 6), s. 85; *Kyrkoinventarium 1830* (ATA); *Meddelande från Pastorsämbetet i Havdhem till Riksantikvarien 1922*; O. v. Friesen, *Anteckningar 1923* (UUB).

Äldre avbildningar: Hilfeling, teckning (F m 57: 7 tab. 24; återgiven i Liljegren, *Fullständig Bautil: L 1783*); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1923 (ATA).

Två fragment av en runristad gravhäll. De stå numera (sedan omkring 1940) i tornkammaren i kyrkans sydvästra hörn, lutade mot väggen. De båda fragmenten ha år 1954 blivit sammanfogade med varandra.

Grov kalksten. Hällen är stympad. Övre delen med själva korset på mittytan är borta. Kvar finnas två större stycken jämte ett mindre. Båda styckena tillsammans ge en längd av 1,26 m; största bredd 0,92 m. Formen är trapetsoid.

Tidigare ha fragmenten funnits på kyrkogården. Det uppger redan Linnæus. — Hilfeling: »Dessa Fragmenta af en Runsten funnos på Habdums kyrkogård på Norra Sidan af Chor-Byggnaden.» — Enligt pastorsämbetets meddelande 1922 var den andra runstenen vid Havdhems kyrka [d. v. s. G 43] sönderfallen i en större och två mindre delar, »uppställd utanför kyrkan norr om absiden». v. Friesen 1923: »stående mot norra kormuren utantill». Tydligt ha fragmenten funnits på denna plats åtminstone sedan slutet av 1700-talet. Ursprungligen har hällen, medan den ännu var hel, legat på en grav på kyrkogården.

Ristningen är huggen med breda och djupa linjer. Ytan är vid kanterna mycket skadad, och endast några grupper av runor äro bevarade och läsliga. Redan Hilfeling antecknar, att »runorna voro stora och

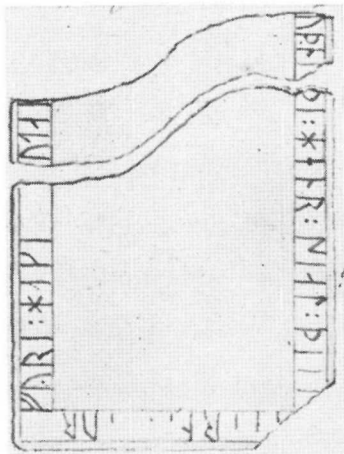

Fig. 41. G 43. Havdhems kyrka.
Efter teckning av C. G. Hifefeling.

djupa, likaväl utnötte på flere ställen». v. Friesen: »Ristytan mycket vitt-
rad och gropig. Endast få runor kunna fullt säkert läsas.»

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

... u[**p**]n[**a**pe] : **hen**ar : [sial] : **b**[i**p**] ... - - - ri ... - [t]ur ... [f]yri :

hi ... **t**a - ...

»... Gud nåde hennes själ. Bedjen ... för henne ...»

Till läsningen: Av 1 **u** finns endast nedre delen. Det föregående **k** och 2 **p** äro helt borta. 3 **n** är den enda runa av följande ord, som finns i behåll. 7–10 **henar** tydligt; djupt huggna runor.

Linnæus (1741): ... **up** · **nape** : **henr** : **sial** : **bip** ... **iarnoptu ri**
fyri hene ... — Hifefeling (1799): ... **up n-pi** : **henr** : **sial** : **p** - - - ...
- - - **rn** ... - **ur fyri** : **haki** ... **uta** - ... — C. Säve (1844): ... **up n-pi** :
henar : **sial** : **p** ... **r-o** ... **ur** ... **fyri** : : **kier** ... **sta** ...

44. Havdhems kyrka.

Litteratur: L 1781, S 154. N. J. Ekdahl, Resa till Gotland 1826 (ATA), s. 11.

N. J. Ekdahl omnämner i sin reseberättelse år 1826 en gravhäll i Havdhems kyrka, som icke är känd genom någon annan källa: »På en grafsten i kyrkan. runorna i en cirkel:

+ **akopk** : **liat** : **kira** ... **nabu** : **pan** : **sum** : **bipin** : **furir** : **imiana** : **itin** : **balir** : - **ni** : **runa** :
atbik : **botuipi** : - **uli** : »

»... lät göra ... Den som beder för ... Pater noster ... Botvid ...»

L 1781 återger Ekdahls läsning. S 154 hänvisar till L 1781; Säve har icke återfunnit stenen. Den har också förgäves sökts av v. Friesen 1922 och av Wessén 1945 och 1961.

Inskriften har tydligen varit rätt svårläst. Ekdahls text har sannolikt flera fel, vilka omöjliggöra en sammanhängande tolkning.

Inskriften har innehållit en uppmaning att bedja Pater noster för den dödes själ. Jfr ovan G 35.

Om namnet *Botviþr* Botvid se G 64.

45. Almungs, Havdhems sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 86.

Litteratur: VHA Akad:s protokoll 15/4 1873 (ATA); SHM Inventarium nr 4945; G. Stephens, Old Northern Runic Monuments 3 (1884), s. 256; H. Hildebrand i Månadsbladet 1890, s. 128 f.; B. Salin, De nordiska guldbrakteaterna (i: ATS 14: 2, 1895), s. 18, 50, 102; S. Bugge i Norges Indskrifter med de ældre Runer 1, s. 100 (1892), 173 (1894), jfr tillägg (av M. Olsen) 3, s. 229 (1923); S. Bugge i Aarbøger 1905, s. 201, 324; O. v. Friesen, Anteckningar 1934 (UUB); B. Nerman, Die Völkerwanderungszeit Gotlands (1935), s. 63; W. Krause, Runeninschriften im älteren Futhark (1937), s. 469 Anm.; S. B. F. Jansson, Gotlands runinskrifter (i: Boken om Gotland 1, 1945), s. 144.

Äldre avbildningar: O. Sörling, teckning (i Salin a. a. s. 18 fig. 33, s. 50 fig. 63); foto ATA (Nerman a. a. Taf. 31 fig. 334).

Guldbrakteat, funnen år 1873 i en åker till gården Almungs. Den inlöstes för 15 riksdaler till Statens Historiska Museum, där den har inv.-nr 4945.

I Stephens förteckning över brakteater med runinskrift har den nr 86.

Brakteaten är försedd med fastlödd kantring och ögla. Diameter 29 mm, vikt 5,6 gram, guldhalt 92 %. Almungs-brakteaten tillhör en gotländsk typ av brakteater, med den å dessa vanliga framställningen: ett människohuvud över ett djur, båda vända mot vänster. Djuret är i livlig rörelse, med benen sträckta framåt och bakåt, och v. bakbenet högt uppkastat. Djurets öga är djupt graverat och tydligt, mandelformat; över huvudet finns en hästskoformig figur, som väl skall föreställa två horn. T. v. om mannens ansikte och hjälm skymtar en runinskrift. Den präglade bilden är omgiven av en ring med månskärelignande instämplingar, innanför den pärlbandliknande kantringen. Fastän guldets tjocklek är ganska tjock, är präglningen tydlig på baksidan.

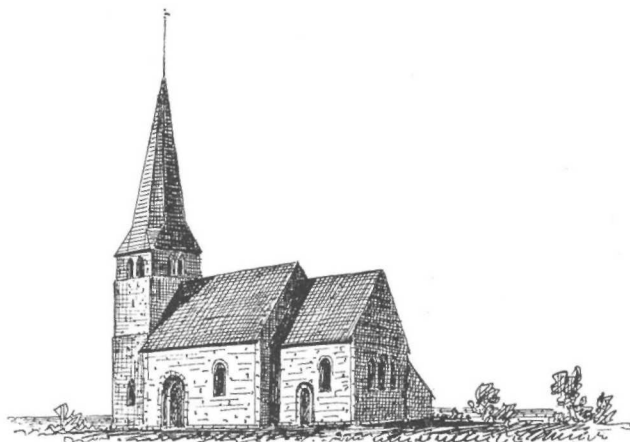
Brakteaten är ganska nött. Särskilt gäller detta om runorna. De ha uppenbarligen haft en svagare präglning än figurernas konturlinjer. Den första runan torde ha stått omedelbart t. v. om djurets kraftiga horn. Den är emellertid mycket svag och kan numera knappast säkert identifieras. De följande äro bättre synliga.

Inskrift:

1M1
I eu I

Första runan kan möjligen ha varit ett M e, men v. delen är i så fall nedsliten och numera knappast synlig. Därefter följer en binderuna eu. Därefter ett tydligt I.

Förebild har säkerligen varit en inskrift av samma typ som på brakteaterna G 85 och G 89, samt vidare Ö. Ryftes, Fole sn (Salin 1895, fig. 36), Slite, Othems sn (Stephens nr 45) och Burge, Dalhems sn (Stephens nr 45 b). Om tolkningen se nedan G 85.

Eke kyrka.

Carl Linnæus har icke stannat i Eke, på vägen mellan Rone och Grötlingbo, den 7 juli 1741. I hans handskrivna resedagbok (*Iter Gotlandicum*, s. 344) har han antecknat: »Ansenliga Engar och löfrika lundar woro omkring Eke kyrka, annex till Rone, then wi lemnade bredewid oss på högra handen $\frac{1}{2}$ mihl ifrån Rone.»

C. G. Hilfeling 1799 (F m 57: 6), s. 41: »Inga Märkvärdigheter funnos där, utom det själfva orten var ganska behagelig, med mycket Löfskog i ängarna och bördiga åkrar.»

N. J. Ekdahl 1826 (ATA): »Den 6 juli besökte jag Eke kyrka hvarest ej var något antikt.»

Också kyrkoinventariet 1830 uppger, att inga runstenar finnas i Eke.

J. H. Wallman har emellertid från sitt besök 1830 antecknat, att runor funnos målade på ett par ställen i kyrkan. Dessa finnas sedan upptagna hos Liljegren (L 1912 och 1913) och hos Säve (S 162 och 163). P. A. Säve har år 1864 iakttagit, att runor funnos ristade i västra portalen.

De båda runstenarna G 46 och G 47 kommo i dagen under kyrkans reparation år 1916. De förvaras nu i Gotlands Fornsal i Visby.

46. Eke kyrka. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 26, 27.

Litteratur: C. W. Pettersson, skrivelser till Riksantikvarien den $\frac{6}{8}$ 1916 och den $\frac{27}{3}$ 1917 (ATA); J. W. Hamner till Riksantikvarien den $\frac{25}{8}$ 1923 (ATA); J. Roosval till Riksantikvarien den $\frac{7}{9}$ 1923 (ATA); E. Hellgren till Riksantikvarien den $\frac{21}{12}$ 1924 (ATA); J. Roosval, Medeltida konst i Gotlands Fornsal (1925, 2 uppl. 1928), s. 18 (nr 35); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (UUB).

Äldre avbildningar: C. W. Pettersson, teckning 1917 (i brev till Riksantikvarien $\frac{27}{3}$ 1917, ATA); A. Edle foto (ATA).

Gravhäll, funnen vid kyrkans reparation år 1916. Riksantikvariens kontrollant vid arbetena C. W. Pettersson i Visby meddelade i brev den 6 aug. 1916: »... i skeppets södra portal en sandsten lagd till tröskel, stående på kant ... Jag lät försigtigt blotta den undre delen och fotograferade den, några flisor med runor har jag tillvaratagit, öfre delen är anfränt af mossa och lafvar samt sliten i öfre kant, runorna der något otydliga, men kan nog vid närmare granskning tydas. Stenen har ditlagts före kyrkans byggande som kan hänföras till 1200-talet.» Och i rapporten till Riksantikvarien om arbetena i Eke kyrka år 1916 ($\frac{27}{3}$ 1917, ATA): »Af byggm. Nils Pettersson uppmärksamgjord på en på kant stående tröskelsten i skeppets södra portal,

på hvilken syntes spår af bladornament i den utåt öfverliggande kanten, lät jag aflägsna den intill platt liggande trappstenen, och fann då att det var en bildsten med runor, och att den måste blifvit ditlagd innan portalen byggdes.» Stenen var spräckt i två delar, och en del mindre flisor från kanten, delvis innehållande runtext, hade lossnat vid stenens upptagning. De togos tillvara och förvarades t. v. i kyrkans sakristia. Inskriften granskades här på platsen av O. v. Friesen den 7 juli 1923. År 1924 överlämnades hällen till Gotlands Fornsal, där den numera förvaras (dep. C 1241).

Grå sandsten. Längd 1,80 m, bredd 0,51–0,42 m; tjocklek 0,17–0,16 m. På stenens mittyta bildframställning i relief: två motställda djur (lejon) och t. h. en centaur med båge, jagande en hjort. Stenens sidor äro släta, utan ornering. »Efter fotografien att döma är stenen ett tidigt arbete av Sighraf, nära överensstämmande med dopfunten från Hög i Hälsingland» (Roosval). En annan gravhäll med runor, huggen av stensemästaren Sigrav, är G 69. Sigrav har i runor signerat dopfunten i Åkirkeby, Bornholm (DR 373) och ristat den långa runinskriften. Han var alltså en mycket runkunnig man. Han har också utfört dopfuntar på Gotland (Bro, Eke och Grötlingbo). Hans verksamhet har daterats till slutet av 1100-talet och förra hälften av 1200-talet. Om Sigrav se J. Roosval, *Die Steinmeister Gottlands* (1918), s. 169 f.

Utmed stenens yttersidor har gått en smal upphöjd kant (stenens ursprungliga yta), försedd med ramlinjer. I vänstra delen av denna kantlist är inskriften anbragt. Den har börjat ungefär vid vänstra lejonets huvud, fortsätter utmed vänstra kortsidan och har slutat ett stycke in på långsidan nedtill, rakt under den punkt där den har börjat. Inskriften har sålunda endast upptagit en mindre del av kantlisten. Runorna äro vända utåt och läsas sålunda motsols. En stor del av runorna äro dock skadade eller helt förstörda. Början är sålunda borta med undantag av tre (eller fyra) runor; också slutet saknas. Runbandet är smalt (2½ cm) och runorna små. De ha varit djupt huggna och tydliga.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter C. W. Petterssons läsning 1916 och O. v. Friesens 1923):

... aifr ... - lit : giar[a] : sain : eftir : kun[u] : sjin[a : e]stripi : ok · [m] ...

»... lät göra stenen efter sin hustru Estrid och ...»

Till läsningen: 1–2 **ai** äro till större delen bevarade. Av 3 **f** finns övre delen av huvudstaven och övre spetsarna av båda bistavarna; runan är därför fullt säker. Av 4 **r** finnas svaga spår. Efter 4 **r** är ett stycke förstört, med 8–12 runor. 6 **l** och 8 **t** äro tämligen tydliga. 9 **g** är tydligt stunget. Efter 11 **a** en huvudstav och möjligen övre delen av en **r**-bistav. 13 **a** är helt borta. Fr. o. m. 14 **s** äro runorna väl bevarade. 18 **e** är tydligt stunget. Av 25 **n** finns huvudstaven kvar och vänstra bistaven. 30–31 **a : e** äro nu förlorade, men ha lästs av v. Friesen.

C. W. Pettersson 1916: ... **at : fiara : sain : eftir : kunu : sina : estripi : ok · m ...** — v. Friesen 1923: ... **aifr : ... - - t : giara : sain : eftir : kun - - ina : estripi : ok · m ...**

Det första namnet har varit en sammansättning med *-raifr* (*Sigraifr*, *Aubraifr* e. dyl.). Det är sålunda väl tänkbart, att det är stensemästaren själv, Sigrav, som har låtit göra denna med sina bilder märkliga gravsten till minne av sin hustru Estrid.

Namnet *Estriþ* är hittills icke känt från någon annan gotländsk inskrift. Däremot är det rikligt belagt i uppländska inskrifter.

Om ordet *kuna* f. hustru se G 2.

47. Eke kyrka. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 24.

Litteratur: C. W. Pettersson, skrivelse till Riksantikvarien ²⁷/₃ 1917 (ATA); J. W. Hamner till Riksantikvarien ²⁵/₈ 1923 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 och 1936 (UUB).

Fyrkantig gravhäll. Den påträffades liksom G 46 vid kyrkans reparation år 1916 och förvaras numera (sedan omkr. 1925) i Gotlands Fornsal (Medeltidsavdelningen, källaren).

Grå sandsten. Längd 1,47 m, bredd upptill 0,53, nedtill 0,45 m. Formen är sålunda svagt trapetsoid. Översidan är svagt välvd. Mitt på stenen finns ett kors i relief. Runristningen går utefter h. kanten. Den är hårt sliten och endast delvis bevarad. På korsets stam och på ringen nedanför korsmitten ha funnits runor, varav nu endast spår återstå.

Inskrift:

ia̅kaubr - - - ok au̅praif - . . .
 5 10 15 20

»Jakob ... och Audraiv ...»

Till läsningen: Namnet **ia̅kaubr** är säkert. Inskriften börjar här; intet har funnits framför. R. 2 är skadad, men bör sannolikt läsas **a**. Efter namnet följa tre raka stavar, men utan säkra spår av bistavar. 11–13 **ok a** är tydligt, även om topparna äro avslagna. Därefter sannolikt 14–15 **up**. 16–19 **raif** är tydligt. Därefter är en runa bortnött, och sedan följer en tydlig punkt. Intet vidare kan spåras.

v. Friesen läste 1923: ... i : **ka̅pu · [m]ik · okaratf · - . . .** »På korsstaven ev. skymtande runor kunna ej identifieras.» Vid en senare undersökning (1936): **- ia̅kaubr · - - - · ok a - - raif - .**

Om mansnamnet *Jakob* se G 13. Namnet *Aupraifr* förekommer även i inskriften på en numera förkommen gravhäll i Klinte kyrka (F h 8 bl. 102). Det är bildat på regelbundet sätt, och båda lederna äro väl kända i namnförrådet. Det har som helhet betydelse »den åt guldets glade»; jfr *Sigraifr* G 69, S 84, *Botraifr* S 20, 82, 83, 84.

48. Eke kyrka.

Pl. 20.

Litteratur: L 1912, 1913, S 162, 163. J. H. Wallman, Anteckning om L 1912 (inklistrad i Liljegren, Fullständig Bautil: L 1912), Öländska och gothländska fornlemningar (ATA), fig. 49 (L 1913); S. Bugge i ATS 5, s. 148; H. Pipping i VHAAkad:s Månadsblad 1900, s. 65; C. W. Pettersson, skrivelse till Riksantikvarien ²⁷/₃ 1917 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 och 1936 (UUB).

Äldre avbildningar: a) J. H. Wallman, teckning (i Liljegren, Fullständig Bautil: L 1912); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1923 (ATA). — b) J. H. Wallman, teckning (i: Öländska och gothländska fornlemningar, fig. 49).

a) Målning med svart färg östra sidan av norra stödjepelaren för triumfbågen. Målningen upptager en yta av 50 × 25 cm; runornas höjd är 4–4,5 cm.

J. H. Wallman meddelar inskriften på L 1912 (fig. 40) med följande tillägg:

»På Norra pelaren vid Choret i Eke kyrka på Gothland; bokstäfverna med svart färg på sjelfva kalken:

Arum ◊ **aptir** ◊ ◊ **Byrd** ◊ **Tusinn** ◊ **ithuntrad** ◊ **et** ◊ **ok** ◊ **sekstih** ◊ ◊ **kirkia** **malad** ◊ **BU** ◊ **RA** ◊

Anm. En del af skriften var vårdslöst copierad med rödkrita på väggen, som det tycktes, redan i gamla tider; hvilken nya edition var enda vägledning för ordet *ptir*, som nu var i huvudskriften nästan utnött. —

Nedanför originalet är förmodligen konstnären Bomärke.»

Carl Säve (S 162) fann inskriften utplånad genom ny överstrykning; han meddelar texten efter L 1912.

O. v. Friesen har två gånger (1923 och 1936) granskat inskriften. E. Wessén likaledes två gånger (1954 och 1961); vid båda tillfällena gjordes en teckning (fig. 44). En del runor skymta svagt, och på vissa punkter kan man ännu kontrollera den av Wallman återgivna texten. Men någon sammanhängande läsning står ej längre att erhålla.

Inskriften synes ha haft följande lydelse:

*Arum eptir Guz byrb busind [bry]hundrap
att ok sektigi arum þa [var] kirkia malap ...*

»År 1361(?) efter Guds födelse då blev kyrkan målad ...»

Tyvärr är den viktigaste siffran i årtalet, den andra, oviss. Här ha några runor varit oläsbara för Wallman, och nu äro de totalt borta.

Detta är emellertid endast hälften av den ursprungliga inskriften. **malap**◊**bu**◊**ra** synes tämligen tydligt i fjärde raden t. v. Återstoden kan numera icke läsas.

b) J. H. Wallman i »Kort förklaring öfver Figurerna» i sitt planschverk (ATA): »Lemningar af målade svarta runor under alfrescomålningen på Norra Chorväggen i Eke, Gothland.»

De ha sedermera icke kunnat återfinnas. C. Säve: »nu öfverstrukne med ny färg». Felaktig är Säves förmodan, att de skulle vara lämningar »efter dem, som i Presterskapets berättelser (från Carl XI:s tid) med dessa ord omtalas: Der står **fupork**, visst 20 gånger upprepadt.» Detta hänför sig till en inskrift i Hemse kyrka (G 56).

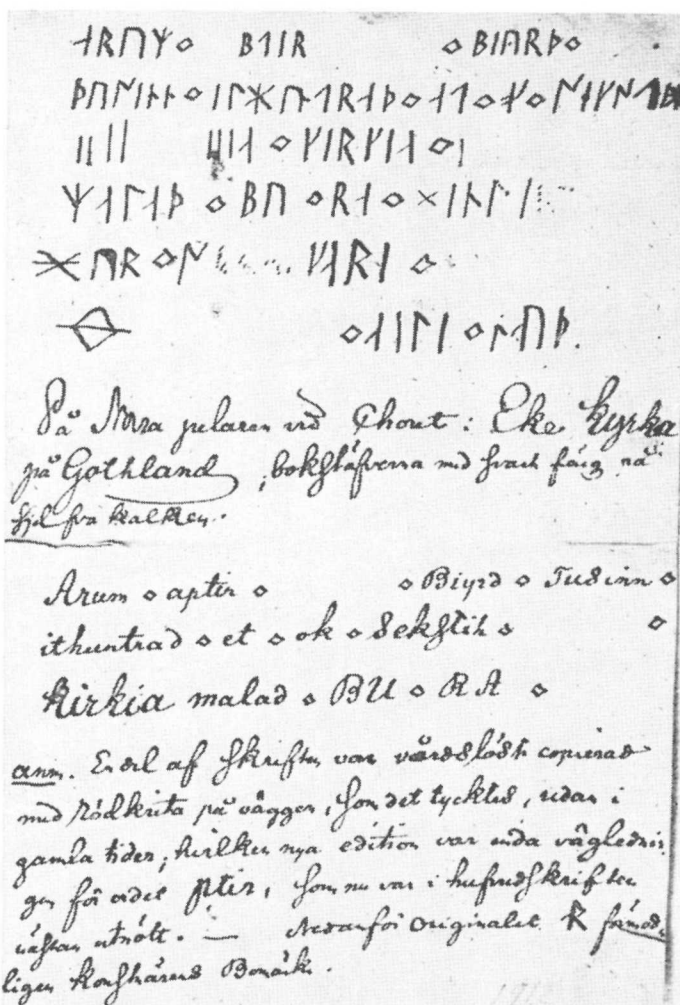

Fig. 42. G 48: a. Eke kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

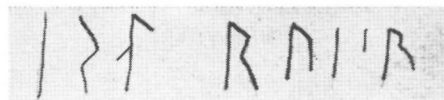

Fig. 43. G 48: b. Eke kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

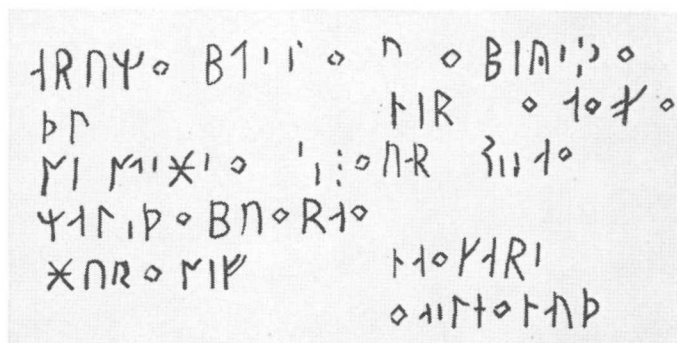

Fig. 44. G 48: a. Eke kyrka. Efter teckning av E. Wessén.

49. Eke kyrka.

Runristningar finnas på två ställen i tornrummet.

a) På västra väggen, N om västportalen, 0,83 m från portalens kant, 1,12 m över trägolvet. Trådsmala, grunda runor, ristade i kalkputsen. Mycket ömtålig ristning.

-i--in : fyrir : nikulasa : sial

»Bedjen för Nikulas' själ.»

R. 1 har nu utseende av **r**, men har sannolikt varit ett **b**; r. 3-4, som nu likna **gg**, sannolikt ursprungligen **pp**; sålunda det första ordet **bipin**.

Om namnet *Nikulas* se ovan G 11.

b) På norra väggen, ungefär mitt emellan nordvästra hörnet och uppgången i tornet, 0,85 m över trägolvet. En följd av omkring 15 runor, omkring 1½ cm höga. Därjämte 4 runor nedanför. Endast några få av dessa runor äro läsbara:

itō uiki pad - - -

50. Eke kyrka.

Pl. 22.

Litteratur: P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 193, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 74; C. Säve, Brev till P. A. Säve den 11/9 1864 (hs R 623: 5 i UUB, s. 633); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (UUB).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning a. a.; A. Edle foto (ATA).

Runor finnas ristade med kniv i sandstenen i den södra långhusportalens östra post på yttre sidan. Jämte en del klotter står här, med stora, djupt huggna runor (omkring 4 cm höga):

olau s : iacobi nil

m d l -

Därunder står med vanliga siffror årtalet 1659. Tydligen har det varit ristarens avsikt att ovanför återge detta i latinsk form med runor, sålunda MDCLIX, ehuru han icke har helt lyckats skära in alla tecknen. På A. Edles foto 1936, här återgivet på pl. 22, äro runorna **nil** skymda.

nil är sannolikt fel för **fil**, d. v. s. *filius*. Inskriften torde sålunda ha innehållit ett mansnamn *Olaus Jacobi fil*. Olov Jakobsson, jämte årtalet 1659. Om namnet *Olov* se G 8, om *Jakob* se G 13.

Petsarve, Eke sn.

I biskop G. Wallins samlingar *Analecta Gothlandica* 2, s. 723 b (inhäftat pappersblad) finns följande handskrivna anteckning: »Berettas at wid Pesarve uti Eke skolat finnas en gammal Pergaments Rulla skrifwen på ena sidan med Runa Bokstäfwer. Äfwen och at der funnits några gamla Runstafwar.»

Alva socken.

I prästerskapets rannsakingar år 1667 (F 1 9: 3, s. 173) ingå följande uppgifter från kyrkoherden i Alva och Hemse Johan I. Canutius: »utj Alffheedz Kyrkio, 1 Steen mz några fåå gamble *bookstaffver* på icke fulkomlig lijka Runa- ey eller Munkeskrifft. Steenen ligger för altaret, för någon tijdh sedan Sahl. Herr Matz Broder ther under begraffven huars nampn mz Danska bookstaffver ähr sedan ther på uthuggit ... uti Rantzarrffve gård i Alffheed een Steen under en Skårsteen satt Halff offvan Halff ind i Jorden grafven mz några få, 4 eller 5 Runabokstaffver på uhrminnes när han ähr dijtlagd!»

Inga runinskrifter finnas från Alva i Liljegrens samlingar.

51. Lilla Kruse, Alva sn. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 17.

Litteratur: P. A. Säve, Gotländska samlingar (UUB hs R 623: 5 s. 795, R 625: 12 s. 65); G. Gustafsson, Anteckningar sept. 1880 och juli 1882 ur Gotlands Fornsals inventariebok (ATA); G. Stephens, Old Northern Runic Monuments 3 (1884), s. 317; H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Arde-stenarna (1901), s. 43, Runinskrifter undersökta år 1902 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1922 (UUB).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning (i R 623: 5 s. 795); G. Gustafsson, teckning den 18/7 1882 (ATA, bildarkivet); H. Pipping foto 1902 (ATA); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto (ATA).

Fragment av en runsten, enligt P. A. Säve funnet år 1862 i ett gammalt hus i gården L. Kruse, och 1878 liggande i brygghusspisen. Nu i Gotlands Fornsal (inv.-nr 2150).

Rödaktig, grovkornig kalksten. Fragmentets höjd 0,67 m, bredd 0,42 m; största tjocklek 14 cm. Fragmentet utgör övre delen av en gravsten. På v. sidan är stenens ytterkant avslagen med inskriftens början. Stenens mittyta upptages av ett ringkors i relief. Stenens överkant är huggen rund. Baksidan är ojämn. Den korta inskriften har följt stenens ytterkant mellan de horisontala korsarmarna. Runorna äro väl huggna och tydliga.

Inskrift:

... - uiparfi : a mik
5 10

»... -arve äger mig.»

Till läsningen: R. 1 har sannolikt varit **h**; huvudstavens nedre del är tydlig; spår finnas även av bistavarna på h. sidan. 5 och 9 **a** ha bistav endast t. v. 6 **r** har formen **R**. Hela stenen har varit symmetrisk; så också inskriften. Man kan i så fall räkna med att framför r. 1 ha stått 7 eller 8 runor och att sålunda inskriften i sin helhet har bestått av omkring 20 runor.

Inskriften har börjat med ett personnamn; detta har stått på den förlorade vänstra delen av stenen: »N.N. äger mig.» Till namnet har såsom bestämning lagts ett tvåledat ord, slutande på fgutn. *arve* m. arvinge, son. Förleden har varit ett mansnamn i genitiv, sålunda en sammansättning med *-viþr*, gen. *-viþar*; *-viþa(r)-arve* > *-viþarve*. En mängd sådana sammansättningar med *-arve* finns bevarade i gotländska ortnamn (H. Gustavson i *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* 3, 1938, s. 42 f.). I Alva sn finns åtminstone ett gårdsnamn på *-arve*, som skulle kunna komma i fråga, nämligen *Gandarve*; det återgår troligen på ett äldre **Gagnviþar arvar* nom. pl. Gagnvids arvingar, senare **Gagnviþ-arvar*, varav (i gen. pl.) *Gandarve*. Jfr om *Gandarve* i Fröjels sn H. Gustavson a. a. Sålunda: »N.N. Gandvids arvinge (son) äger mig.» — Om ortnamn på *-arve* se även H. Ståhl, *Bebyggelsenamn på -arvet i Falutrakten* (1941).

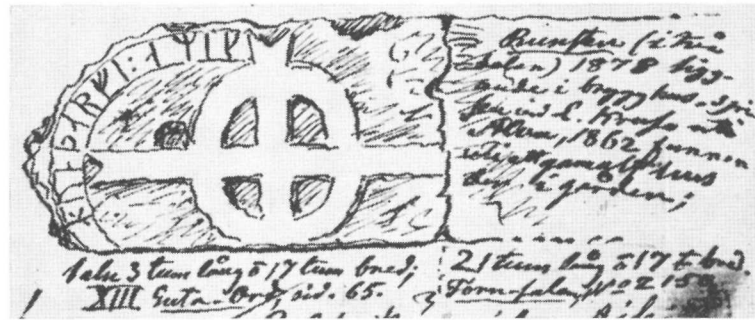

Fig. 45. G 51. Lilla Kruse, Alva sn. Efter teckning av P. A. Säve i hs R 623: 5.

Stenen tänkes tala: han »äger mig», d. v. s. jag är hans gravsten. Samma uttryck förekommer i flera gotländska inskrifter: S 12 Rute, S 28 Lärbro, S 38 Othem, S 52 Hejnum. Att stenen omtalas som »jag» eller »mig» är ännu vanligare; se G 3, 8, 13, 21, 55, 58(?), 63.

Ett mycket likartat ringkors på en öländsk gravsten med runinskrift, Öl 53 Alböke.

Svie, Alva sn.

Se G 57.

52. Rone kyrka. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 18.

Litteratur: SHM Bilagor till Inventarium: nr 15095 (1914); S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* 2 (1942), s. 106 f., fig. 476 O. v. Friesen, *Anteckningar* 1934 (UUB).

Äldre avbildningar: E. Sörling, teckning (i SHM Bil. till Inv.-nr 15095); H. Faith-Ell foto 1933 (ATA; även i S. Lindqvist a. a.); H. Andersson foto 1934 (ATA).

Fragment av en bildsten. Funnet vid restaureringen av Rone kyrka år 1914 och s. å. överlämnat som gåva av församlingen till Statens Historiska Museum (inv.-nr 15095).

Kalksten. Fragmentet har utgjort en del av den ursprungliga bildstenens överstykke (huvud) jämte halsen; det har haft sin plats på stenens högra sida. Höjd 32 cm, bredd 21 cm; tjocklek 6–8 cm. Stenen är planhuggen på båda sidor. I runorna funnos rester av röd färg.

Inskrift:

... tur × sina × kopa ...
 5 10

»... sin goda dotter (el. syster) ...»

Till läsningen: T. v. om huvudstaven i 3 r en tillfällig skada i stenen. 4 s har Rök-runornas form ¹. Bistaven i 6 n till ²/₃ på huvudstavens h. sida; bistaven i 7 a till ²/₃ på huvudstavens v. sida. Däremot skära bistavarna i 9 o huvudstaven ungefär på mitten. 11 a är skadad, men övre delen är fullt säker.

53. Rone kyrka. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 18.

Litteratur: SHM Bilagor till Inventarium: nr 15095 (1914); S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* 2 (1942), s. 107, fig. 477; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1934 (UUB).

Äldre avbildningar: E. Sörling, teckning (i SHM Bil. till Inv.-nr 15095); H. Faith-Ell foto 1933 (ATA; även i S. Lindqvist a. a.); H. Andersson foto 1934 (ATA).

Fragment, sannolikt av en bildsten. Liksom det föregående funnet vid restaureringen av Rone kyrka år 1914 och samma år överlämnat som gåva av församlingen till Statens Historiska Museum (inv.-nr 15095).

Kalksten. Höjd 16 cm, bredd 20 cm; tjocklek 10,5 cm. Stenen har varit planhuggen endast på den ristade sidan. Detta jämte den avsevärt olika tjockleken visar bestämt, att de båda fragmenten G 52 och G 53 ha tillhört två olika stenar. Även runbandets bredd och formen av runorna **u**, **r** och **a** äro olika.

Inskrift:

... **h**uatr : ...
5

Till läsningen: Av r. 1 finns övre delen av huvudstaven och h. övre bistaven bevarade; runan har utan tvivel varit **h**. Nedre punkten i ett skiljetecken : efter 5 **r** är rätt tydlig.

De 5 runorna utgöra sannolikt senare leden av ett mansnamn på *-hvatr*.

54. Rone kyrka.

Litteratur: P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 190; O. V. Wennersten i: Gotländska kyrkor I (1897), s. 62; H. Pipping i VHA Akad:s Månadsblad 1900, s. 57 f., Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 44; C. W. Pettersson, skrivelse till Riksantikvarien den 22/3 1913 (ATA); O. Panelius, Hugo Pipping (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland, nr 353, 1955), s. 82.

Ristningar i kalkputs.

a) I östra kyrkogårdsluckan, enligt P. A. Säve 1864: »Runor (blott tecken till) inne uti ö^a kyrkogårdsluckan.» Ristningen har icke kunnat återfinnas.

b) Väster om korets portal på väggen bakom dopfunten (Wennersten 1897, H. Pipping 1900). Utförligt beskriven av H. Pipping a. a.: »Inskriften är inhuggen liksom med en rad af nålstyng i väggens äldsta murbrukslager. Tyvärr är bruket ställvis afslaget, hvarigenom inskriften skadats.» Inskriften består av två rader, den nedre ungefär dubbelt så lång som den övre. Denna slutar med en figur, liknande en stege, som möjligen är ett bomärke. Nedre radens längd är 24 cm.

Pipping läser hela inskriften:

raþ run [e]pti[r] þarmbraphum

De första runorna i andra raden (**pti** och **h**) äro dock ganska osäkra.

Pipping tolkar detta: *Ráð rún eftir harm-b-radum*. Detta skulle enligt Pipping betyda: »Tyd runskriften enligt sorgeraderna». »Hvad härmed menas, kan jag ej säga och får ej heller fram någon bättre mening genom att läsa *harm-bráðum* eller *harm-b-ráðum* ... *b* uppfattar jag som inskott mellan *m* och *r*.»

Ristningen har icke kunnat återfinnas.

c) I tornrummet, i murbruket på norra väggen, 1,30 m över golvet, 1,25 m från nordportalens östra kant. Ristning i murbruket, tämligen tydlig:

· kṣ · statr hoar : kuz nri

d) I tornrummet, i murbruket på västra väggen, bakom orgeln, 1,40 m. ovanför golvet, ungefär mitt på väggen. Runorna äro delvis täckta av nyare kalkputs.

maria iuan -

Hemse kyrka.

I prästerskapets rannsakingar år 1667 (F 19: 3, s. 173) ingå följande uppgifter från kyrkoherden i Alva och Hemse socknar Johan I. Canutius: »I Choret stå these Runa bokstäffver **fuþork** öffver 20 gånger på radh skreffne och mz sådan punct * distingverade. Ute på Kyrkiegården finnes een gammal Steen mz Runabokstäffver på, kommer Oxarffve Gårdh till. Bokstäffverna ähro väll många men Störste deelen bårtstötte, så at dhe besvärligen affcopieras kunna.»

Kyrkoinventarium 1830 (ATA): »Uppe i tornet befinnes Klockan hängande; hvars diameter är 1 aln och 23 tum samt högd 1 aln och 10 tumm. Intet årtal finnes å densamma och för öfrigt ingen inskrift utom en öfwerst omkring med Runska bokstäfver. — Hvarken i Kyrkan eller på Kyrkogården finnas grafwårdar af någon märkvärdighet, utan endast wanliga lik-hvalf, till större delen af Grussten.» Märkligt nog tyckas präst och kyrkovårdar icke känna till gravhällen G 55. — Den enda klockan i Hemse kyrka har en lågtysk inskrift med romanska majuskler (M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor*, 1960, s. 175). Det är denna inskrift som felaktigt betecknas som »Runska bokstäfver».

P. A. Säve meddelar i sin berättelse till Vitterhetsakademien 1855 (ATA), s. 87 (nr 11): »Framför stordörren ligger en mycket skadad *sten* med ormslinga; samt en förderfvad *Run-sten* s. om hög-kyrkan.» Den senare torde avse G 55. Den förra stenen, med endast ormslinga, framför stordörren, omtalar Säve även i sin reseberättelse år 1864 (ATA), s. 196: »Runsten(?) åtminstone med ormslinga, fast utan några tydliga runtecken — mycket skadad —, å kyrkogården framför stordörren.»

55. Hemse kyrka.

Pl. 17.

Litteratur: L 1780, S 153. Rannsakingarna 1667 (F 19: 3), s. 173; C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (F m 57: 6), s. 100; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland* 1826 (ATA), s. 14; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824), s. 29; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 154; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1855 (ATA), s. 87 nr 11, *Gutaord* 13 (hs R 625: 12 i UUB), s. 104; G. Stephens *Old Northern Runic Monuments* 4 (1901), s. 2; H. Pipping i *VHAAkad:s Månadsblad* 1900, s. 53; O. v.

Friesen i Runorna (Nordisk kultur, 1933), s. 237, Anteckningar 1922 och 1923 (UUB); H. Gustavson i Ortnamnssällskapet i Uppsala årskrift 3 (1938), s. 42.

Äldre avbildning: O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1923 (ATA; v. Friesen, Runorna, 1933, s. 238 fig. 72).

Gravhäll med runinskrift. Den är numera rest på kyrkogården N om kyrkan. Den står på en cementsockel framför det järnstaket, som inhägnar kyrkogården, mellan en medeltida gravhäll och en bildsten. Stenens ristade framsida vetter mot S. Överkanten är täckt av en liten plåthuv som skydd mot regn och vittring.

Ursprungligen har stenen legat på kyrkogården, på den gravplats som tillhörde Oxarve gård. Kyrkoherden Johan I. Canutius meddelar 1667: »Ute på Kyrkiegården finnes een gammal Steen mz Runabokstäffver på, kommer Oxarffve Gårdh till. Bokstäffverna ähro väll många men Störste deelen bårtstötte, så at dhe besväriligen affcopieras kunna.» — Hilfeling 1799: »På Kyrkogården i Hemse söder om kyrkan låg en gråspräcklig Marmorsten med Runor, hvaraf lästes så mycket möjiligen kunde ses.» Någon teckning meddelar Hilfeling tyvärr icke. — Ekdahl 1826: »En runsten i Hemsö med korstekens.» — Carl Säve har granskat inskriften år 1844, men meddelar som vanligt ingenting om stenens plats. — P. A. Säve 1855: »... en förderfvad Run-sten s. om hög-kyrkan.» — O. v. Friesen 1922: »Mot tornmurens norra yttersida en kalksten med runorna inåt väggen.» Följande år (1923) var stenen vänd och tillgänglig för granskning. Den har sedermera, troligen i samband med kyrkans restaurering, blivit flyttad och rest på sin nuvarande plats.

Ljusgrå kalksten, grovkornig och rik på petrifikat, en sådan stenart som lätt vittrar och faller sönder. Hällens form är rektangulär: längd 1,98 m, bredd 1,00 m. Ytan är delvis rätt skadad och gropig.

Mitt på stenen är ett kors och därunder ett bomärke. Den långa inskriften börjar i stenens övre kortända t. v. och går runt stenens ytterkanter; den fortsätter sedan innanför den v. långgraden nedåt och slutar nedtill på mitten med ordet *Amen*.

Inskrift:

	✠	bo	---	:	oka	...	sarfa	:	h	--	:	l	-t	:	h	-ga	:	hina	:	stan	:	yvir	:	budaitu	:	af	hah	:	h	-b	-k	:				
		5			10		15		20	25	30	35	40	45	50																					

»Bot- från Oxarve(?) han (hon?) lät hugga denna sten över Budaid(?) från Hageby och till Oxarve. Då jag blev skriven, då var runan ✠ söndagsbokstav, ᚢ primstav i tolfte raden på tavlan. Peter i Oxarve han skrev mig. Amen.»

Till läsningen: 1–2 **bo** säkra. Därefter en skada, varvid sannolikt 3 runor ha gått förlorade. Namnet kan knappast ha varit *Botulfr* eller *Botviþr*; kanske *Botvi*. 6 **o** är tydligt. 7 **k**; knappast binderuna **tk** (v. Friesen). 8 **a** svagt. Därefter äro 3 el. 4 runor förlorade. 14 **h** tämligen tydligt. Intet spår av r. 15; av r. 16 endast huvudstaven. 17–23 **l-t : h-ga** står på ett skrovligt stycke. Bistaven i 21 **a** är borta. 22 **g** är säkert stunget. Därefter är inskriften väl bevarad. 32 **y** och 33 **v** äro tydligt stungna. Nedre delen av r. 36 är oklar; liknar mera **b** än **r**, men även detta får anses vara möjligt. 38 **d** är tydligt stunget; däremot icke 41 **t**. Intet skiljetecken efter 44 **f**. 48 **h**, 50 **b** äro säkra. Ytan är här skrovlig. R. 49 kan möjligen ha varit en binderuna **an**, eller ett **a**, men ingen bistav är fullt säker. R. 51 har knappast varit **u**; möjligen två runor. 52 **k**; knappast en binderuna **ok**. Det följande är väl bevarat. R. 55 är **l**, icke **s** (v. Friesen). 56–65 **aukarsarfa** är fullt säkert. 68 **e** är stunget; likaså 80 **v**. 83 **t** är skadat upptill. 97 **d** är tydligt stunget. Bistavarna i 99 **h** äro svaga; **h** är dock sannolikare än **k**. Av 100 **r** är övre delen borta. R. 103 är skadad på mitten; huruvida den har varit stungen eller ej, kan ej avgöras. Av 106 **m** finns endast huvudstaven och en bit av v. bistaven. R. 111 är helt borta. 110 **b** och 135 **b** äro icke stungna. 118 **r** liknar ett **b**; jfr r. 36. 125 **e** är stunget; likaså 136 **e**. 127–128 **ad** äro skadade, men säkra. Intet skiljetecken efter 129 **u**. Det följande är väl bevarat. 132 **f** är icke

stunget. 140-149 **aukar-sarfa** är ganska tydligt. 150 **h** är svagt. Intet skiljetecken efter 152 **n**, icke heller efter 158 **f**. Efter 155 **r** har sannolikt funnits ett **a**, ehuru endast huvudstavens övre del är i behåll.

Förre delen av inskriften (r. 1-65) är svårt skadad och därför mycket svårläst. Många runor äro så fragmentariska, att de icke kunna med säkerhet identifieras. Jag återger därför för denna del av inskriften samtliga äldre läsningar:

Hilfeling: **botui : ôk : ka ... ogsarfa : h ... nās - n - - - hara : stan : yfir : budaity : af hah : hiby : ôk : til aukarsarfa.**

Ekdahl: **botolf : ka ... isarfa** (gannisarfa? gannarfve) **lit : giara : hina : sdin ufir : rutaitu : af hah : hib : af tis : aukarsarfa** (oxarfve). Det är i huvudsak denna läsning, som återges av Liljegren (L 1780).

Säve: **botolf : ok** (el. af?) **aukarsarfa : h ... : s - h ... hina : stan : ufir : ru - itu : af hah : h - b : - k : til : aukarsarfa.**

v. Friesen: **bo - - - : otkā - s - rfa : h - n : l - t : h - ga : hina : sdan : yvir : rudaitu : af hah : h - b - ôk : tis : aukarsarfa.**

Stenen låg i äldre tid på gården Oxarves gravplats på kyrkogården. Därmed är det klart, att inskriftens **aukarsarfa** (2 ggr) återger den medeltida formen av namnet Oxarve, såsom redan Ekdahl och H. Gustavson ha antagit. Gårdsnamnet innehåller enligt Gustavson som förled ett mansnamn **Auþgair* (fsv. *Odþger*, isl. *Audþgeirr*). Det skadade 45-51 **hah : h-b-** (Hilfeling: **hah : hiby**) kan möjligen avse Hageby i den närbelägna Etelhems sn. De båda personnamnen kunna icke säkert identifieras. Det första är en sammansättning med *Bot-* (*Botvi* Hilfeling, *Botolf* Ekdahl, Säve, v. Friesen). Det andra är möjligen en skriftform av det vanliga kvinnonamnet *Botaid*; se om detta G 12. Om *Botvi* se G 42. Om växlingen *Bot-* : *But-* i forngutniska personnamn se H. Gustavson, *Gutamålet* I (1940), s. 193.

Senare delen av inskriften ger en datering efter påsktavla och runkalender. »Då jag blev skriven»: det är gravhällen själv, som tänkes tala. För att fastställa det årtal som avses, bör man erinra sig, att * är sjunde runan i runraden; den motsvarar sålunda som söndagsbokstav det latinska alfabetets *g*. Runan ᚷ är den sextonde i runkalenderns gyllentalserie och motsvarar sålunda som primstav (gyllental) lat. XVI (16). Alltså: hällen blev ristad det år, då söndagsbokstaven var *g* och gyllentalet 16 i tolfte raden. Med hjälp av den medeltida påsktavlan finner man då omedelbart, att årtalet är 1459. Se påsktavlan i *Den gotländska runkalendern 1328* av N. Lithberg och E. Wessén (1939), s. 64.

Peter i Oxarve har ristat runorna. Om namnet *Petar* se G 2. Om uttrycket *Petar Aukarsarva* se G 78. Uttryck av typen »han skrev mig» förekomma i flera inskrifter, se härom G 3 och G 51.

v. Friesen: »Här finna vi en ortografi i upplösning: **sda[i]n, rudaitu** för klass. **rupaiþu, radu**, men ännu **[s]kr[i]vaf, un[d]ir[m]af**; unga språkformer **bo[tolf], [s]kr[i]vaf** (utan nom.-ändelse), **ta** för **þa, tolfte** för **tolftu**, samt yttre, väl närmast dansk, påverkan på skriftspråket: **skref**.» Det är att märka, att flera av v. Friesens exempel bero på osäkra läsningar.

v. Friesen påpekar, att gravstenen i Hemse endast är 10 år yngre än den stora gravhällen i Lye (G 99).

56. Hemse kyrka.

Pl. 21.

Litteratur: Rannsakingarna 1667 (F 19: 3), s. 173; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 197; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923 (UUB).

Kyrkoherden J. I. Canutius meddelar år 1667 angående antikviteter i Hemse kyrka följande: »I Choret stå thesse Runa bookstäffver **fupork** öffver 20 gånger på radh skreffne och mz sådan punct * distingverade.»

Runorna äro icke omtalade i senare källor (Hilfeling, Ekdahl, Säve). Säkerligen ha de blivit överstrukna och dolda. I samband med den senaste restaureringen av kyrkan har inskriften framtagits och färgen ifyllt på nytt.

Inskriften befinner sig på östra sidan av triumfbågens södra pelare, över och t.h. om uppgången till predikstolen. Den består av söndagsbokstäverna **fuþorkh** målade i svart och upprepade i rader

- 2 gånger
- 5 gånger
- 5 gånger
- 2 gånger + **fuþork**
- 3 gånger + **fu**
- 2 gånger + **fuþork**

57. Hemse Annexhemman, Hemse sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 18.

Litteratur: Skrivelse från Landshövdingen i Visby till Riksantikvarien den $22/12$ 1868 (SHM: Inventarium nr 4030); P. A. Säve, Gotländska samlingar Bd 5 (hs R 623: 5 i UUB), s. 806, Gutaord 13 (hs R 625: 12 i UUB), s.36, Gotland 1864 (hs S 40 o i UUB), s. 68; C. Säve, Brev till P. A. Säve den $29/1$ 1868 (hs R 623: 5 i UUB, s. 668); H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 5 not 2, 45 (med not 4), 59; O. v. Friesen, Anteckningar 1934 (UUB); S. Lindqvist, Gotlands Bildsteine 1 (1941), s. 59, 77, 88, 90, 2 (1942), s. 75 f.

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning (hs R 623: 5 s. 806); H. Andersson, foto 1934 (ATA); Lindqvist a. a. I, fig. 172, 179, 2, fig. 419.

Fyra fragment av en bildsten, funna hösten 1867 under grustäkt i en åker hörande till annexhemmanet och belägen strax S om Hemse kyrka. Fyndet anträffades, jämte två armringar och en nål av brons, omkring 2 alnar under jordytan. Det inlöstes samma år till Statens Historiska Museum (inv.-nr 4030).

Fyndet gjordes, enligt landshövdingens skrivelse till Riksantikvarien, av hemmansägaren Carl Andersson Svie i Alva sn. Det kom därför, bl. a. hos bröderna Säve, att felaktigt föras till gården Svie och Alva sn.

Carl Säve omtalar fyndet i ett brev till brodern Per Arvid i jan. 1868: »En lika märklig som välkommen sak är det nya fyndet af en *runbildsten* i *Alva* och en sandsten! Det är nu omöjligt att afgöra, om namnet varit *kairalf*, m. eller *kairalf* f., ett hittills okänt runnamn. — Vi få nödvändigt söka att få under ett utgifva alla *Bild-* och *Runbildstenar* å Gotland!»

Bitarna passa samman två och två, och de härröra otvivelaktigt från samma bildsten. Denna har enligt Lindqvist tillhört en stenkista och tycks ha haft samma form som de båda gavelhällarna i Ardrekistan (G 114); möjligen har den varit något mindre.

Sandsten. Det övre fragmentparet (med runor) har en största bredd av 25 cm, det nedre (med figurer)

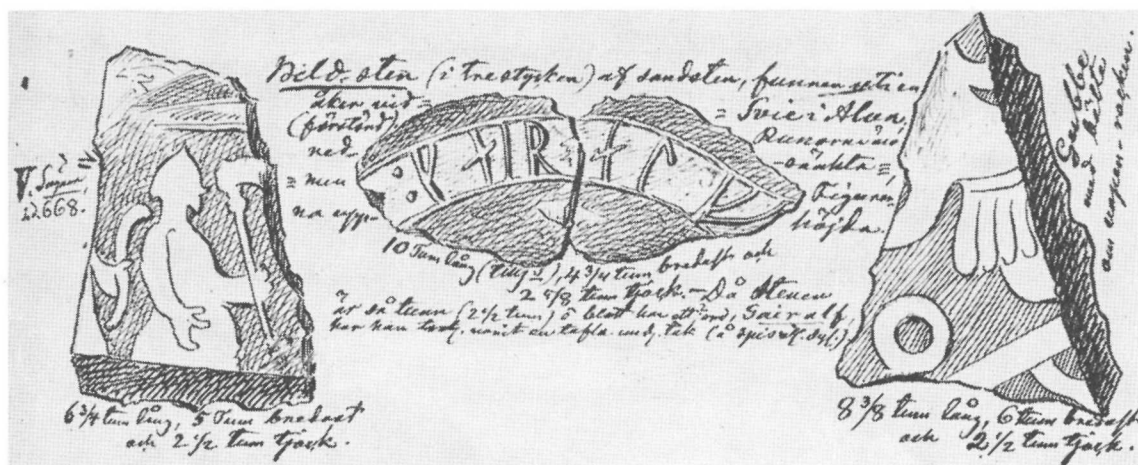

Fig. 46. G 57. Hemse Annexhemman, Hemse sn. Efter teckning av P. A. Säve i hs R 623: 5.

av 32 cm. Tjocklek 6,5 cm. Utförlig beskrivning av S. Lindqvist a. a. 2, s. 75 f. Viktigt är vad Lindqvist meddelar om färgrester i runorna: »Reste von ursprünglicher Bemahlung sind deutlich erhalten: Schwarz im Bodenfeld, Rot auf allen Resten der höheren Fläche, also sowohl auf den Figuren als auch auf dem Schriftband, teilweise auch in den Runen.» Fragmentet måste tidigt ha kommit i jorden, eftersom färgen har kunnat bevaras.

Inskrift:

... : **kairalf** ...

»... Gairalv ...»

Gairalv (isl. *Geiralfr*) har sannolikt varit namnet på den man, till vars minne stenen har blivit rest. Detta mansnamn är icke känt från någon annan källa såsom verkligt personnamn. Däremot förekommer det i det s. k. Bråvallakvädet som namn på en av kämparna i Harald hildetands här i Bråvallaslaget. Och märkligt nog säges det i sagan, att denne Geiralfr kom från Gotland. *Vébiörg hét enn skialdmær, er kom til Haralds konungs með mikinn her sunnan af Gotlandi, ok fylgðu henni margir kappar; af þeim öllum var mestr ok ágætastr Ubbi enn friski, Brattr írski, Ormr enski, Búi Brámuson, Ari eineygi, Geiralfr* (*Sögur Danakonunga*, utg. av C. af Petersens och E. Olson, 1919–25, s. 17; jfr också A. Olrik i *Arkiv för nordisk filologi* bd 10, 1894, s. 227). Med undantag av namnet *Dóralfr* tyckas mansnamn på *-alfr* ha varit mycket sällsynta i vikingatidens och medeltidens nordiska namnskick.

Förleden i namnet är ordet isl. *geirr* m. spjut, som har palatalt *r*-ljud och därför på svenska runstenar normalt tecknas **kair**. Att det här på Hemse-stenen tecknas **kair**, är exempel på den jämförelsevis tidiga övergången av *r > r* i forngutniskan. Se härom H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (1901), s. 57 f. Andra mansnamn med förleden *Gair-* äro *Gair(h)vatr* och *Gairvaldr* G 101, *Gairlifr* och *Gairviþr* S 84 Hogrän.

58. Hemse sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 88.

Litteratur: »Fynd från Gotland» 1899 (SHM: Inventarium nr 10739); H. Pipping i VHA Akad:s Månadsblad 1900, s. 50 f.; I. Lindquist i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1918, s. 44 f.; O. v. Friesen, Blyrullen från Alvastra (i: Fornvännen 1919), s. 121, Anteckningar 1934 (UUB); H. Gustavson i Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 3 (1938), s. 36; I. Modéer i Namn och bygd 37 (1949), s. 13.

Äldre avbildning: Teckning i Månadsbladet 1900, s. 50.

Botten till en djurhuvudformad spännbuckla av brons, av O. V. Wennersten år 1899 tillvaratagen i Hemse och överlämnad till Statens Historiska Museum (inv.-nr 10739: 6). Nålen är bevarad. Längd 5,85 cm, bredd högst 3,75 cm.

Spännet tillhör en typ, som efter vad man nu vet icke torde vara yngre än omkring 1100. Jfr H. Rydh, *Dosformiga spännen från vikingatiden* (1919), s. 28; A. Westholm, *Gotländska kyrkogårdsfynd* (i: Fornvännen 1926, s. 104 f.).

Runinskrift på bottenplåtens undersida längs kanten. Inskriften börjar vid nålfästet och löper åt höger. Runorna äro till större delen tydliga.

Inskrift:

botuiakikargaisigtiiir

5 10 15 20

»Botvi i (gården) Arges äger mig ...»

Till läsningen: Nedre delen av r. 1 är bortnött, men säkert **b**, icke **r**. Runorna 6–9 **akik** äro mindre än de föregående och de följande runorna och stå även något tätare. **7 k** är säkert; sannolikt fel för **m**. Med 10 **a**

börjar sannolikt en ny sats. Denna runa är, liksom de följande, större än de föregående (r. 6–9). Huruvida r. 12 är stungen (**g**) eller icke (**k**), kan icke avgöras; ytan är full av små punkter. 15–16 **ss**, två tydliga **s**-runor. 17 **i** är icke stunget. Efter 19 **t**, som är tydligt, följa två raka streck, utan förbindelse med varandra och utan bistavar. Sista runan 22 **r** är tydlig.

Hugo Pipping är den förste, som har sökt tolka inskriften (1900). »Första ordet är qvinnonamnet *Bótvi*». 10–15 **argais** är genitiv av namnet **Arn-gain*, fsv. **Arngér, Anger*; detta lever ännu kvar i gårdsnamnet *Arges* i Hemse sn, »d. v. s. just i den socken, där spännbucklebottnen tillvaratagits». Det är då mycket frestande att antaga, att runan 7 **ʃ** **k** är en felristning för **ʃ** **m**, m. a. o. att den ena bistaven har blivit uteglömd. Hela första delen av inskriften (r. 1–15) får då en mycket rimlig mening: *Botvi a mik Argais* »Botvi i Arges äger mig». Det är spännet självt, som tänkes tala (jfr om liknande uttryck G 3, 8, 98 m. fl.). Pipping har varit inne på denna tanke, men han avvisar den: »En dylik ändring af Hemse-spännets inskrift anser jag otillätlig. Det finnes ej spår af bistaf på venstra sidan af runan **ʃ**, oaktadt skriftytan är väsentligen oskadad, och mellanrummet mellan **ʃ** och **ʃ** är alltför litet, för att man skulle kunna misstänka, att en dylik bistaf någonsin funnits.» Detta är riktigt. Det hindrar emellertid icke, att en bistav kan ha blivit utelämnad av förbiseende eller slarv. Pipping väljer att i stället tolka inskriften sålunda: *Bótvi ák ek Argais* »Jag Botvi från Arges äger (detta spänne)». Pronomenet 'jag' skulle då vara utsatt två gånger: '*k, ek*'. 16–22 **sigtiir** är enligt Pipping ett mansnamn: »Sigtir (ristade runorna).» — Pipping framhåller till sist, att **s**-runans form **ʃ** endast är uppvisad i unga gotländska inskrifter och att ett bruk av **r**-runan **ʀ** i stället för **ʀ** **ʀ** i **sigtiir** knappast har varit möjlig förrän mot slutet av 1000-talet.

I. Lindqvist har framhållit (1918), att *Sigtir* är osannolikt som verkligt personnamn så tidigt som i slutet av 1000-talet. Man stod hedendomen alltför nära. *Sigtir* (isl. *Sigtýr*) betyder 'segerguden'. »*Sigtiir* sist i inskriften på Hemespännet torde då innebära en åkallan av guden Tyr till seger i strid.»

Om kvinnonamnet *Botvi* se G 42.

59. Habblingbo kyrka.

Pl. 19.

Litteratur: L 1575, S 148. C. G. Hilfeling, *Resejournal 1799* (F m 57: 6), s. 115; C. Säve i *Runa* 1845, s. 92 f., i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1852, s. 193 f.; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1863 (ATA), s. 213, 1864 (ATA), s. 158 f., *Gotland* 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 42; G. Stephens, *The Runic stone at Habblingbo, Gotland* (i: *Gentleman's Magazine*, Nov. 1865), *Old Northern Runic Monuments* 2 (1867–68), s. 708 f., 3 (1884), s. 131; O. Montelius i *Sveriges historia* 1 (1875), s. 336; H. Hildebrand i *VHAAkad:s Månadsblad* 1880 (1881), s. 21 f.; H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardrestenarna* (1901), s. 34, 60; A. Bugge, *Vesterlandenes indflydelse paa nordboernes kultur* (1905), s. 323, *Vikingerne* 2 (1906), s. 166; H. Schüek, *Ill. svensk litteraturhistoria* 1 (2 uppl., 1911), s. 98 f., (3 uppl., 1926), s. 163 f.; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923 (UUB); S. Lindqvist, *Gotlands bildstenar* (i: *Rig* 1933), s. 98 f., *Gotlands Bildsteine* 1 (1941), s. 53 f., 95, 98 (m. fl. ställen, se registret), 2 (1942), s. 52 f., i *Boken om Gotland* 1 (1945), s. 123.

Äldre avbildningar: Hilfeling, teckning 1799 (F m 57: 7 tab. 31; återgiven i Liljegren, *Fullständig Bautil: L 1575*); P. A. Säve, teckning (i *Reseberättelse* 1864, s. 158, 159; återgiven av Stephens a. a. och av Schüek a. a.; blyertsteckning i samlingen S 170 II, UUB); G. Gustafson foto 1910 (i S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* 1, s. 54 fig. 223); O. Sörling, teckning (ib. fig. 182, 183); H. Faith-Ell foto ATA (ib. fig. 368, 369); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1923 (ATA).

Bildsten med runinskrift. Den står sedan 1920 i kyrkans tornkammare, infälld i golvet. Tidigare har den stått på kyrkogården på södra sidan om kyrkan, vinkelrätt mot kyrkväggen och på 1 m avstånd från denna (se P. A. Säves teckning av kyrkan). Då den här stod illa utsatt för takdroppet och därtill var hinderlig vid begravingar o. dyl., begärde församlingen år 1919 hos Riksantikvarien att få flytta den till annan, lämpligare plats. Med anledning därav flyttades stenen följande år till tornkammaren.

Kalksten av kornig art, som lätt faller sönder. Både bildframställning och runinskrift äro svårt skadade genom vittring. Baksidan (B) med skeppet är ännu mera skadad än framsidan (A). Höjd 1,02 m, största bredd 0,96 m, tjocklek nedtill 0,15 m, upptill 0,10 m. På båda sidor förefaller ytan, av bevarade delar att döma, att ha varit mycket jämnt huggen och slipad.

Runinskrift finns på framsidan (A) i två drakslingor, som följa stenens ytterkanter och bilda en ram kring bildframställningen; nedtill äro ändarna på båda sidor böjda in mot stenens centrum, där de sluta med drakhuvuden. Inskriften börjar i den vänstra slingans huvudända, går sedan högervridande runt stenen och slutar vid den högra slingans huvud. Upptill är inskriften helt förstörd och nedtill endast fragmentariskt bevarad.

Inskrift:

• hlkair • auk • frusti • a - k • atli • þ ... • heftir in ... - • ipiuf ... ku - n •

»Hallgair och Fruste och Atle(?) de(?) ... efter ...»

Till läsningen: R. 1 är ganska säkert **h**. 3 **k** är icke stunget. Namnet 10–15 **frusti** är fullt säkert. 16 **a** är bevarat, liksom delvis bistaven i 18 **k**. R. 19 är snarast **a**, men ristaren har sannolikt gjort ett par felhuggningar på grund av runbandets svängning, varigenom runan har kommit att likna ett **h**. R. 20 är rätt säkert ett (dubbelsidigt) **t**. 21–22 **li** äro säkra. En bistav till 23 **þ** skymtar svagt. 24 **h** och 25 **e** äro säkra.

Det är påfallande, hur nära läsningen stämmer överens med den äldsta, av Hilfeling. Senare delen tycks vara alltför fragmentarisk för att någonsin kunna rekonstrueras.

C. G. Hilfeling har antecknat (1799): »d. 20 [juli] Ragnaktigt; begynte kl. 11 f. m. blåsa hvarigenom målnen skingrades. e. m. rägnade skoftals dock måtteligen at jag likväl mellanåt fick afrita en på kyrkogården stående gammal Runsten jämte et annat D^o fragment som låg midtför chordörren [avser en gravsten med latinsk inskrift] ... Den förra oprättstående på södra sidan af kyrkan var en kalksten, ofvantil förvittrad, att Inscriptionen aldeles var affallen; nedanföre sågos väl flere Runor, men sällan så tydeliga at någon mening kunde rätteligen inhämtas. — Andra sidan på stenen hade 6 påristade Figurer, 3^{ne} på hvardera sidan om et kors, under hvilka tycktes vara någon Inscription, men vid närmare forskande befants vara Zirater.» Och i planschdelen (till Tab. 31): »Denna til Inscriptionen nog skadade Runsten fants stående på Hablingbo kyrkogård söder om Kyrkan; afteknades å båda sidor såsom ovanlig i afseende på Figurerne däruppå. Runorna tyckes vittna, at Stenen är en af de äldsta på Gothland. Stenens höjd åfwan Jordan är öfver 2 alnar. en wanlig Gothlands Kalksten. Inscriptionen:

hikair auk frusti a ... atli þa ... -- ar - iftir : k ... ip ... akri».

L 1575 återger Hilfelings läsning av inskriften med tillägget: »Framför en rustad man till häst, med ans i handen, synes en stående person jemte en korg, i halfuphöjdt arbete. — På andra sidan i lika arbete,

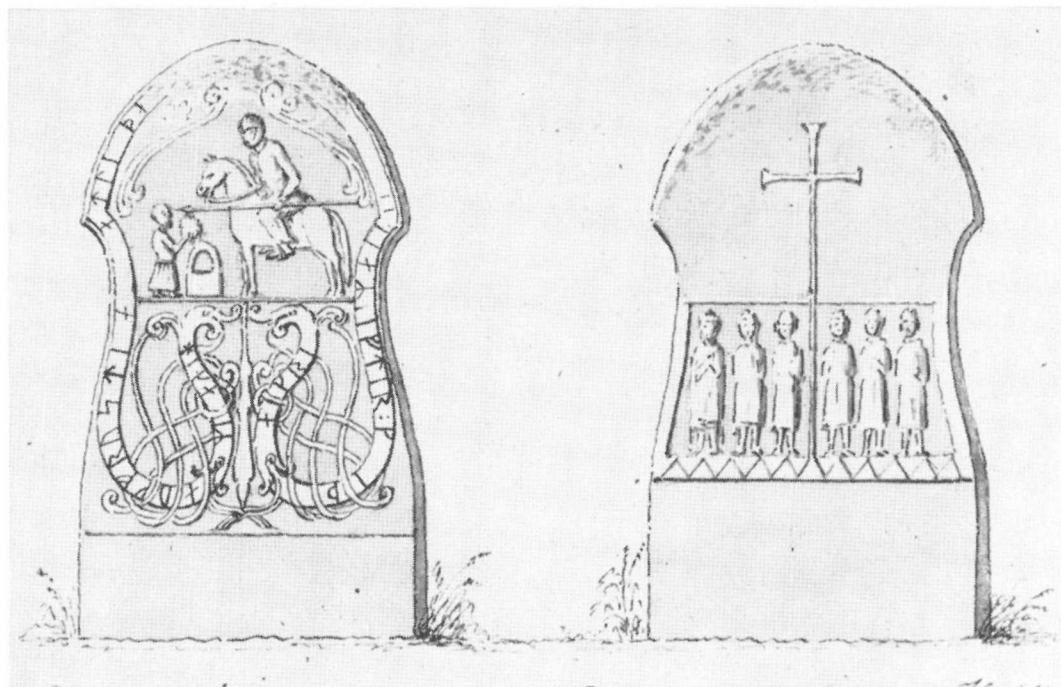

Fig. 47. G 59. Hablingbo kyrka. Efter teckning av C. G. Hilfeling.

3 personer på hvardera sidan om ett högt kors.» Det som Hilfeling (och efter honom Liljegren) har uppfattat som ett kors är i själva verket skeppets mast, säkerligen utan någon dubbelmening.

Bildstenen finns, märkligt nog, icke omnämnd bland »Stenar på Kyrkogården» i kyrkoinventariet 1830.

Carl Säve, som har granskat stenen 1844 och 1847, skriver (1845): »På Habblingbo kyrkogård på Gotland och helt nära intill kyrkans södra vägg står en runstod (således från kristna tiden), som har ett visst tycke med Tjängvide-stenen. Denna är mycket mindre, endast 1 aln 19 tum hög och knappt mer än 4 tum tjock, och huggen på bägge sidor ... På den sidan af stenen, som vettar åt vester, står inskriften på en kring kanten löpande ormslinga. Ehuru föremålen på stenen nu äro ytterst svåra att utreda, läste jag dock några flere runor af inskriften; men andra voro deremot tvifvelaktiga. Således:

• **akkarn** (el. **alkain**) • **arifrusti** (el. **arkrusti**) • **a..hili** (el. **a..hiri**) • **þa** ... (hela stenens öfre rundning är här förstörd) ... **iu** ... **ia** ... **r** • **iftir ina** ... **r** (el. **kna** ... **r**) • **þikn** • **riikrin** (el. **rikrin**). Läsningens svårhet ökas genom en hop små ormslingor, som öfverkorsa den stora, på hvilken runorna stå. På stenens öfre half-cirkelformiga fält återfinnes ännu ganska riktigt hästen, hvarom Liljegren skriver, samt en person som rider derpå, ehuru numera icke kan ses om han är rustad; äfvensom den personen, som står framför hästen och som med ena handen tyckes uppsträcka något emot hästen eller dess ryttare. Denna person är klädd i en vid och sid kjortel eller kåpa. Med ett ord: hela denna grupp (och flere figurer finnas ej) har en viss likhet med en motsvarande på Tjängvide-stenen; dock har härvarande häst endast fyra fötter och är stående ... Utaf de 3 personer på hvardera sidan af ett högt kors, som enligt Liljegren skola funnits på den motsatta sidan, synas numera endast några otydliga streck.» — Carl Säves slutliga läsning (i *Gutniska urkunder*, 1859):
alkair • **ar frusti** • **a** ... **hili** • **þa** ... **u** ... **in** ... **r** • **iftir** • **[k]na** ... **r** • **þi** ... **n** • **r** ... **kri[n]**

P. A. Säve (1864): »mycket skadad af tid och väderlek emedan stenen är lös-kornig och smulig, hvadan figurerna och runskriften nu (1864) äro ganska otydliga.» P. A. Säve har läst inskriften sålunda:

• **hikair** ... **frusti** • **a** ... **hili** • **þa** ... **r** ... **n** • **r** • **eftir** : **---** ... **ip** ... **kin kuin**

G. Stephens har, på grundval av P. A. Säves teckning, supplerat och tolkat inskriftens slut: **iftir ... fapur sin man kupan** »efter ... sin fader, en dugande man». Det är tyvärr omöjligt att verifiera läsningen, även om man icke heller kan bestrida, att den kan ha varit riktig.

Tre män ha låtit resa stenen, sannolikt tre bröder till minne av deras fader. De tre namnen göra ett ålderdomligt intryck. Intet av dem är känt från någon annan gotländsk inskrift. 1–6 **hikair** återger snarast ett *Hallgair*. Ett motsvarande fvn. *Hallgeirr* är sparsamt belagt i isländska och norska urkunder (se Lind med Suppl.). Även ett *Al(f)gair* är tänkbart; om detta namn se U 515.

Frusti, *Frosti* är ursprungligen ett binamn: den kalle, den frostige. Om detta namn i svenska runinskrifter se Sö 219, U 259. I isländska källor förekommer *Frosti* uteslutande som namn på fingerade personer; dessutom i ett par isländska och norska ortnamn, sannolikt bildade till binamnet *frosti* (Lind).

Om *Atli* i svenska runinskrifter se U 761, i norska runinskrifter se *Norges innskrifter med de yngre runer* 1, s. 39. Under medeltiden var namnet enligt Lind tämligen vanligt i Norge. Om namnet *Atli* se A. Janzén i *Personnamn (Nordisk kultur* 7, 1947), s. 51 f. Till en avledning *Atlingr* (pl. *Atlingar*) höra de gotländska ortnamnen *Atlings* och *Atlingbo*.

Bildframställningen är i detalj beskriven av Sune Lindqvist. Den påminner, såsom redan Carl Säve 1845 har framhållit, om Tjängvide-stenens och kan delvis tolkas med hjälp av denna, som är vida bättre bevarad. På Tjängvide-stenen framställas två scener på samma sida av stenen, i ett övre och ett nedre fält, under det att ristaren av den mindre Habblingbo-stenen har fördelat dem på stenens båda sidor.

På framsidan ser man en ridande man, med ett framsträckt spjut i handen. Framför honom står en kvinna, som räcker honom ett dryckeshorn. Nedanför detta är ett föremål, som sannolikt föreställer en matkorg eller en brödkorg. Det tycks ha varit Stephens, som först har givit en mytisk tolkning av figurerna: »Can the symbolical carving signify the arrival of the fallen Sea-king — summoned and chosen by Woden, and mounted on his war-steed, which had been buried with him — to the Halls of Walhall, one of the Heavenly

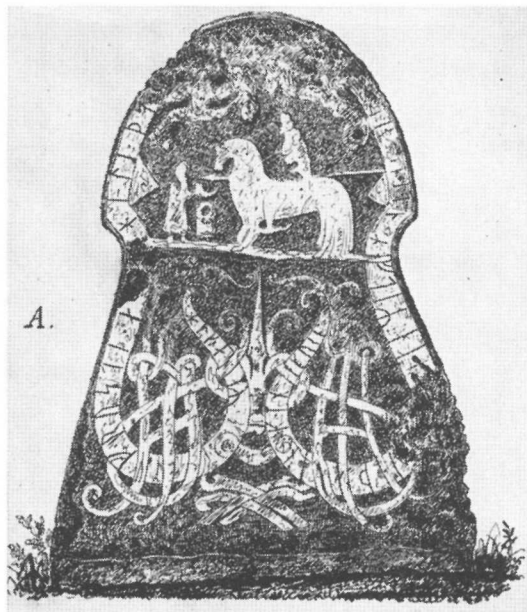

Fig. 48. G 59. Hablingbo kyrka. Sida A. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

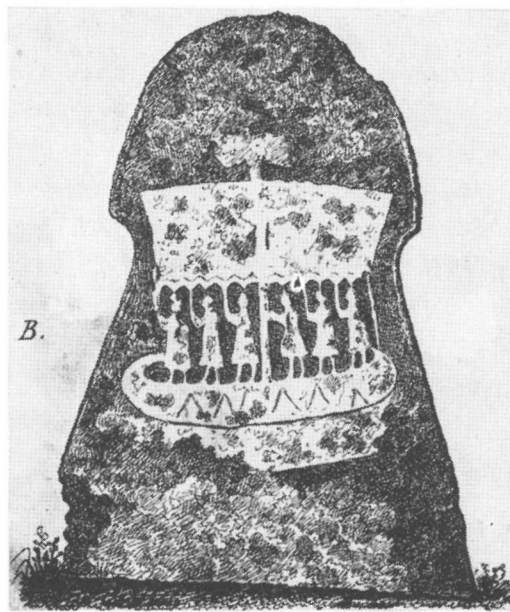

Fig. 49. G 59. Hablingbo kyrka. Sida B. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

Nymphs (the Valkyries) welcoming him thither with a Horn of Mead?» Tolknigen har vunnit anslutning av H. Hildebrand, H. Schüek och S. Lindqvist. »Vi hafva en strid och en man, som rider å en häst, hvilken å flere bildstenar genom de åtta benen visas vara Odens åttafotade Slepne, och som mötes af en qvinna med bågare i handen — den qvinnan kan icke gerna vara annat än en valkyrja. Det omtalas i eddan, att i Valhall bödo valkyrjorna mjöd och vin, och i det högstämnda Eriksmål, som skildrar k. Erik blodyxas mottagande i Valhall, heter det: enhärjarne väcktes, bänkarne täcktes med strå, ölkaren rentvättades och valkyrjorna fingo befallning att bära vin. Det säges väl ingenstädes, såvidt jag minnes, att valkyrjorna gingo ut att möta den kommande, men att så varit bruk torde vi kunna sluta dels af alla sägnerna om högafolkets gillen, under hvilka en jungfru med bågare i hand träder ut till en mensklig åskådare, som stannat utanför och undrar öfver gästbudets prakt, och bjuder honom att träda in, dels af den ännu i landsbygderna fortlefvande seden, att gäster kommande till gillen mötas utanför dörren af qvinnor, som bjuda en välkomstdryck» (H. Hildebrand). — »Vanligen anses ryttaren», säger Schüek, »vara Odin, som hälsas av en valkyria, men det synes mig sannolikare, att bilden återger, huru den avlidne, till vars minne stenen rests, på den åttafotade dödshästen anländer till dödsriket och där mottages av dödsgudinnan.» Dödsgudinnan eller valkyrjan, det är alltså frågan. Kanske har föreställningen varit svävande, hos ristaren och hans samtid. Ryttaren bör rimligtvis avse den döde stormannen och krigaren, till vars heder stenen är ristad och rest. Och kvinnan till fots, som räcker fram till honom dryckeshorn och brödkorg, det är icke den kämpande valkyrjan på valplatsen, Helge Hundingsbanes Sigrun, utan Odens mö, som hälsar och mottager den döde krigaren i Valhall, på samma gång en nordisk segergudinna, såsom Lindqvist menar.

På hällens andra sida möta vi ett av de yngre bildstenarnas käraste motiv: ett bemannat skepp med stort segel. »Det erinrar väl», säger Lindqvist (1933, s. 100), »om den dödes forna sysselsättning, men har måhända också tillagts någon djupare, symbolisk mening.» Han har varit både krigare och köpman, ad utrumque paratus, så som tidens vikingar allmänt voro det, och det är därför han hyllas i text och bilder av sina söner och arvtagare.

Trots det usla skick, vari stenen har blivit bevarad, kan man med Lindqvist (1, s. 53) våga påstå, att »er ist von einem in der Ornamentik wohlverfahrenen Künstler bearbeitet worden».

Fig. 50. G 59. Hablingbo kyrka. Sida A. Efter teckning av O. Sörling.

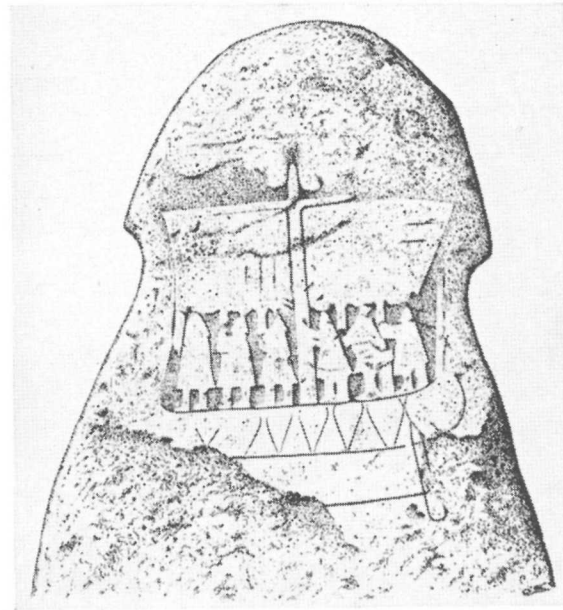

Fig. 51. G 59. Hablingbo kyrka. Sida B. Efter teckning av O. Sörling.

Stenen har såsom nämnts tidigare stått på kyrkogården, på södra sidan om kyrkan, vinkelrätt mot kyrkväggen och på endast 1 meters avstånd från denna. Professor Lindqvist utgår från att denna plats har varit ursprunglig och att sålunda stenen — trots de hedniska bildmotiven — har tillkommit i kristen tid. »Da die Steinplatte bis in unser Jahrhundert hinein auf dem Kirchhof gestanden hat, vermutlich ungestört, unter dem Tropfenfall der südlichen Dachfläche des gotischen Langhauses, hat man allen Anlass anzunehmen, dass der Stein, obwohl viel älter als die jetzige Kirche, aus christlicher Zeit stammt. Aber ihm fehlt das übliche christliche Symbol im Felde. An Stelle dessen finden wir auf der einen Seite Reiter und Walküre, auf der andern ein Schiff. Ich deute das Vorkommen dieser Bilder als ein Ergebnis der konservativen Einstellung des Bestellers. Vielleicht war er auch ein lauer Christ» (*Gotlands Bildsteine* 1, s. 53, jfr också s. 95). För min del är jag icke övertygad om att detta är riktigt. Förutom den rent hedniska bildvärlden (utan det ringaste inslag av kristna symboler och ord (»han var en ljum kristen») talar däremot, synes det mig, placeringen så tätt inpå kyrkans murar. Om denna plats hade varit ursprunglig, måste stenen ha varit mycket hindersam vid kyrkobygget omkring 1350 och vid tillkomsten av den äldre kyrkan ett par århundraden tidigare. Det är föga troligt, att den hade fått stå orubbad kvar till så mycket besvär. Någon flyttning bör sålunda ha skett, hur mycket kunna vi aldrig få veta. Det enda, som vi med säkerhet veta, är att stenen vid slutet av 1700-talet stod på södra sidan av kyrkan.

60. Hablingbo kyrka.

Litteratur: L 1779, S 149. J. Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*, Vol. 8 (F h 8 i Kungl. Biblioteket), bl. 94 och 101 v:o; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 667, 715, 740; C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (F m 57: 6), s. 115; J. H. Wallman, *Öländska och gothländska fornlemningar* 1 (1830), fig. 30; *Kyrkoinventarium* 1830; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 151; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923 (UUB).

Avbildningar: Två teckningar i Peringskiöld a. a.; teckningar i Wallin a. a. s. 715 och s. 729; Wallman, teckning (a. a. fig. 30; även i Liljegren, *Fullständig Bautil*: L 1779).

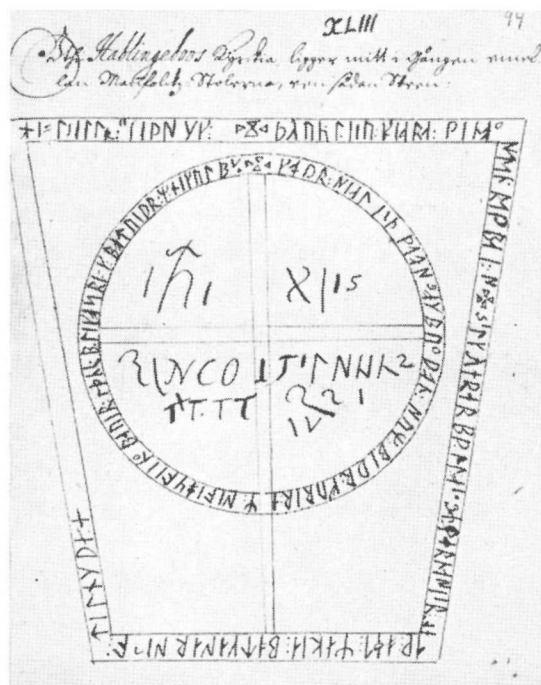

Fig. 52. G 60. Hablingbo kyrka. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta, bl. 94.

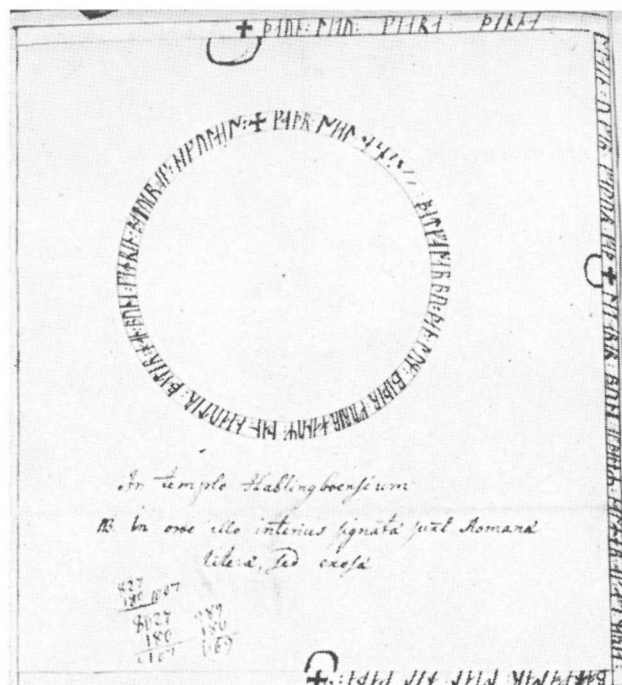

Fig. 53. G 60. Hablingbo kyrka. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta, bl. 101.

Gravhäll med runinskrift. Numera så utsliten, att den knappast med säkerhet kan identifieras. Den låg 1961 enligt uppgift i en stapel av gravhällar vid kyrkogårdsmuren N om kyrkan.

Tidigare har hällen legat i kyrkgolvet, i gången från stora portalen på södra sidan in mot mittgången. En av teckningarna i Peringskiölds samlingar har påskriften: »vthi Hablingboos Kyrkia, ligger mitt i gången emellan Manfolckz-Stolarna.» — G. Wallins samlingar (s. 667, 740): »I Hablingebo Kyrkia rundt omkring en fyrkantig sten.» — C. G. Hilfeling 1799: »D. 19 [juli] Rägnat hela natten och ännu kl. 12 middagen; Afskref Runstenen i kyrkan, så mycket numera kan ses liggande å södra gången i Hablingbo kyrka.» — *Kyrkoinventarium* 1830: »En runsten i södra gången ner mot stora dörren, runorna skrefne i en cirkel, nästan utnötte.» — Carl Säve har granskat stenen år 1844; han fann inskriften »mycket nött och svårläst». — O. v. Friesen 1923: »på s. sidan om kyrkan jämte många andra gravstenar utlagda som en sorts trottoar längs kyrkan. Gravsten, alldeles utsliten av tramp och numera knappast identifierbar med S 149.» En och annan runa kunde ännu spåras, med hjälp av äldre teckningar, men för en sammanhängande text är man helt och hållet hänvisad till äldre läsningar.

Kalksten. Längd 2,05 m, bredd 1,10–0,77 m. Inskrift dels på vanligt sätt inom ett band längs stenens kanter, dels i en cirkelrund ring mitt på stenen runt omkring korsmitten. Inskriftens början anges upptill mitt i den yttre ramen med ett kors ✚. Men i själva verket skola namnen, som stå sist inom ringen, läsas först; de borde ha stått i inskriftens början. Detta jämte åtskilligt annat tyder på att ristaren har huggit runorna efter förskrift; det är en annan, som har komponerat inskriften, vilken ristaren ibland har missförstått.

Texten följer här i huvudsak läsningen i Wallins samlingar, som både är fullständigast och förefaller säkrast. Sannolikt har stenen varit mindre sliten och inskriften mera lättläst vid mitten av 1700-talet än senare på Hilfelings, Wallmans och Carl Säves tid. Wallmans teckning och läsning av inskriften är i själva verket ganska dålig. Carl Säve har nog försökt pressa fram allt som då var möjligt, men hans text är bristfällig

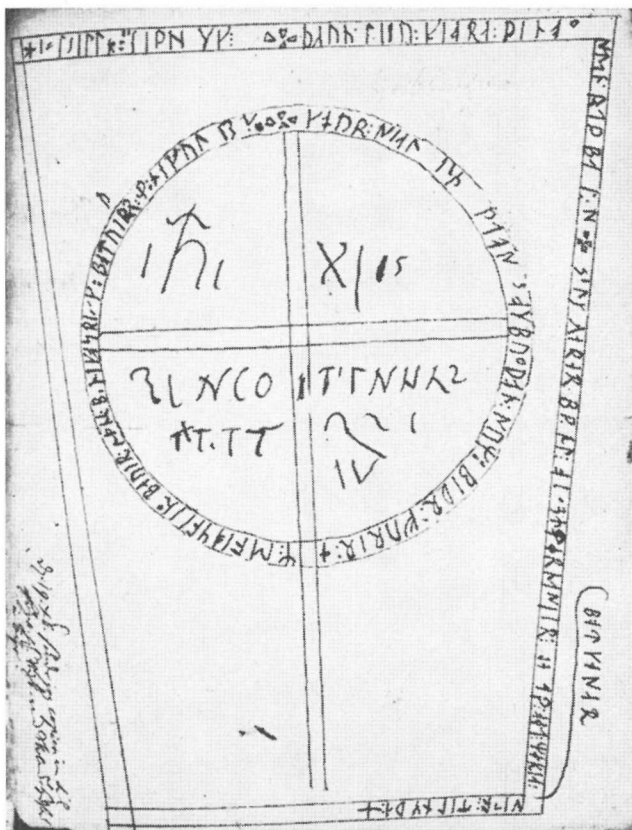

Fig. 54. G 60. Hablingbo kyrka. Efter teckning i Wallins Analecta, s. 715.

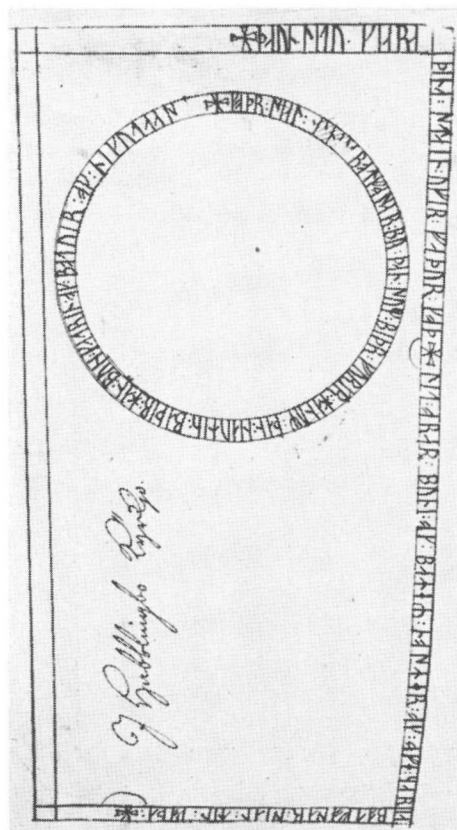

Fig. 55. G 60. Hablingbo kyrka. Efter teckning i Wallins Analecta, s. 729.

i jämförelse med Wallins och Hilfelings. Hablingbo-stenens öde är ett sorgligt exempel på hur de ömtåliga gotländska kalkstenarna ha kunnat genom oförstånd och vanvård totalt spolieras i jämförelsevis sen tid. Inga gravhällar ha farit så illa som de, vilka ha legat i gångar i kyrka eller på kyrkogård, utsatta för ständigt tramp och nötning. Liknande exempel finnas i Hamra och Öja kyrkor.

Inskrift (enligt G. Wallin, med enstaka bättre former upptagna ur senare läsningar; detta har angivits med []):

katrin : ok : botuir : ok : nikulaas :
 5 10 15 20

✠ þaun : litu : giara : þina : stain : [y]fir : faþur : koþ
 25 30 35 40 45 50 55

✠ lit : orar : b[y]ni : ok : [p]ate[r] : noster : ok : afe : maria : botfosar : sial : til : [g]oþa ✠
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110

✠ [g]oþr : sial : [-em] ... botfosar : b[y] : þan : sum : biþr : f[y]rir : hanum : þa : niautin :
 115 120 125 130 135 140 145 150 155 160

baþir : han[s] : b[y]n[a] :
 165 170

»Katrín och Botvid(?) och Nikulas de läto göra denna sten över en god fader. Läs(?) våra böner och Pater noster och Ave Maria till godo för Botfos' själ.

Den goda själ, som ... Botfos' by. Om någon beder för honom, då må båda hava gott av hans böner.»

Till läsningen: 9–14 **botuir** F h 8, Wallin, **botui** Hilfeling, **botuiu** Säve. 42–46 **stain** F h 8, Wallin s. 667, **stan** Wallin s. 715, Hilfeling, Wallman, Säve. 51–58 **faþur : koþ** F h 8, Wallin; r. 51–58 saknas hos Hilfeling. — 59–61 **lit** F h 8, Wallin, Hilfeling; möjligen felläsning el. felristning för **lis**. 66–69 **byni** Hilfeling, **buni** F h 8, Wallin. 85–87 **afi** Hilfeling. 93–95 **bot** F h 8, Wallin, **rot** Hilfeling, **roþ** Säve. 108–111 **koþa** F h 8, Wallin, **goþa** Hilfeling, **-aþa (naþa?)** Säve.

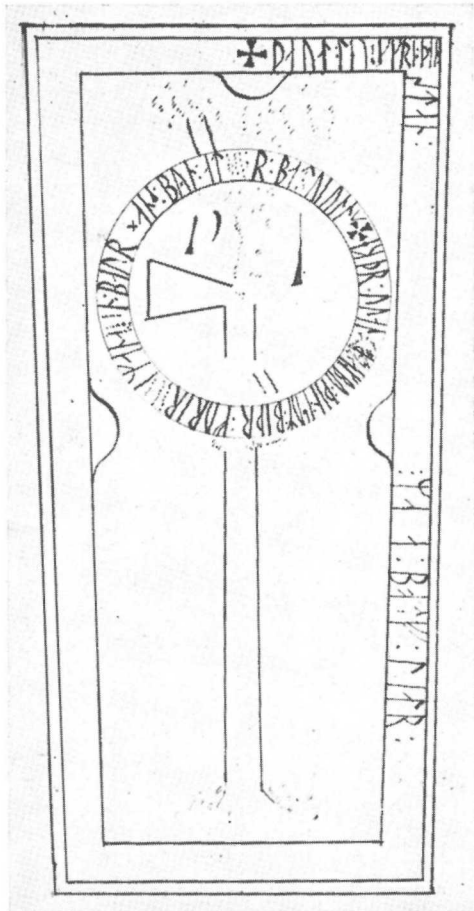

Fig. 56. G 60. Hablingbo kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

112–119 **koþr : sial** F h 8, Wallin, **goþr : sial** Hilfeling, Säve. 120–122 **-em** Hilfeling, **se-** Säve. Därefter torde (av F h 8 och Hilfeling att döma) 3 à 5 runor saknas. 123–132 **botfosar : by** F h 8, **botfosar : bu** Wallin, **bot---ar by** Hilfeling, ... **os-lakby** Säve. Det följande (r. 133–174) förefaller ha varit relativt väl bevarat, eftersom alla läsningarna i huvudsak stämma överens. 161 **r** F h 8, Hilfeling, **n** Wallin, Säve; 162–174 **baþr : hini : byna**.

25–28 *þavn* är neutr. pl., här som sammanfattning för mask. och fem. 9–14 *Botvir* är sannolikt mansnamn (icke kvinnonamnet *Botvi*). En syster Karin och två bröder Botvir och Nikulas ha sålunda låtit göra stenen över sin fader. — 56–58 *goþ* i st. f. *goþan* är sannolikt en germanism. Faderns namn var Botfos; det förekommer 2 ggr i inskriften i gen. *Botfosar* r. 93–100 och r. 123–130.

Andra meningen i inskriften uppmanar till förböner för den dödes själ. Liknande meningar förekomma i flera gotländska runinskrifter; se härom G 35. Pater noster och Ave Maria nämnas tillsammans såsom här även i G 62 och i inskriften på en numera förkommen gravhäll i Klinte kyrka (F h 8 bl. 102).

Tredje meningen i inskriften (den första inom ringen) är tyvärr icke fullt klar, till följd av att mellersta delen med predikatet är borta. 112–119 *Goþr sial* torde avse den döde. Märklig är den maskulina formen på attributet till det feminina *sial*. Möjligen är det ett medeltida exempel på konstruktion efter betydelsen. »Den goda själen» = den gode döde.

Den sista meningen börjar med en relativsats: »den som beder för honom». Men huvudsatsen fortsätter, som om det hade varit en konditionalsats: »då hava båda gott av hans böner». Anakolut av detta slag är mycket vanlig i medeltida skriftspråk, icke minst i lagarna. »Båda», d. v. s. både den döde och den som beder för honom.

C. Säve: 112–115 »*Goþr* står måhända för *gopri* dat. sg. f. (?)» — Till r. 1–24: »Nu läses här: **katri.. ok boluiu ok... ulaas**; men då de icke gerna kunna vara annat än genitiver, så har jag ej dragit i betänkande att föreslå den angivna ändringen [*Katrinu ok Botviu ok Nikulasa*]. Strängt taget borde det också ha varit **botuiar** el. **botuia**.»

Om mansnamnet *Nikulas* se G 11, om kvinnonamnet *Katrin* G 29.

Läsningen av det andra namnet är oviss. Något mansnamn *Botvir* är f. ö. icke känt; om mansnamn på isl. *-vér (-vir)*, fsv. *-vir* se A. Janzén i *Personnamn (Nordisk kultur 7, 1947)*, s. 115. Möjligt är, att här föreligger en form antingen av kvinnonamnet *Botvi* (se G 42) eller av mansnamnet *Botviþr* (se G 64).

De tre, som ha låtit göra gravhällen över en god fader, bära sålunda kristna helgonnamn. Mycket märkligt är faderns namn *Botfos*; det förekommer två gånger i inskriften, båda gångerna i gen. *Botfosar*: 93–104 **botfosar : sial**, 123–132 **botfosar : by**. Namnet är icke känt från någon annan källa. Bland de

talrika gotländska personnamnen på *Bot-* (O. v. Friesen i *A Philological Miscellany*, 1942, s. 357 f.) intager det en särställning så till vida som namnet i sin helhet uppenbarligen har en åsyftad innebörd; det betyder »villig, ivrig till bot och bättring». Det är sålunda ett utpräglat kristet namn, förmodligen skapat i analogi med och i motsättning till hedniska namn på *-fúss*: isl. *Sigfúss* (fsv. *Sighus*) och *Vígfúss*; se om dessa A. Janzén, *Personnamn* (*Nordisk kultur* 7, 1947), s. 119. På Gotland ha vi dessutom ett *Robfos* (»ivrig att vinna berömmelse, ärelysten») G 134 Sjonhem och ett *Hailfos* (»ivrig att vinna lycka») G 136 Sjonhem. På icke mindre än tre ställen i de isländska sagorna förekommer det, att en man kallar sig för *Vígfúss*, då han är ute för att hämnas eller har begått ett dråp. Det visar bäst, i hur hög grad namnets innebörd var levande. I sagan om Gísl Illugason berättas, att då Gísl hade dräpt sin faders baneman och kungjorde dråpet, tillade han: »Hét ek *Vígfúss* í morgin, en í kveld væni ek, at ek heiti *Ófeigr*» (*Íslensk fornrit* 3, 1938, s. 331). I *Fóstbrœðra* saga berättas om hur Þorgeirr Hávarsson sent en kväll kommer till Skeljabrekka för att hämnas för dråpet av hans fader. »Þa váru dyrr apr loknar ok menn nýkomnir í stufu frá eldi. Liós brann í stufunni. Þorgeirr drap á dyrr. Iðdurr tók til orða: 'Á dyrr er drepit. Gangið út nokkurr sveina!' Þá sá út húskarl einn ok sér mann úti fyrir dyrunum standa með vápnum ok spyrr, hverr hann væri. Hann svarar: 'Vígfúss heiti ek.'» Huskarlen bjuder honom stiga in, men Þorgeirr insisterar på att bonden själv skall komma och bjuda honom in. Då går Iðdurr ut, fullt väpnad. »Hann spurði, hverr inn komni maðr væri. Sá sagði: 'Ek heiti Þorgeirr.' Iðdurr segir: 'Hverr Þorgeirr ertu?' 'Ek em Hávarsson.'» (*Fóstbrœðra saga*, 1925–27, s. 11 f.). Fosterbrodern Þormóðr kolbrúnarskáld använder samma täcknamn en gång, då han hade begått ett dråp och var förföljd. För att ej bli igenkänd vränger han ut och in på sin rock och möter så de män, som söka efter dråparen. »Þar mœta þeir manni í hvítum feldi ok spyria hann at nafni. Hann nefndisk *Vígfúss*» (ib. s. 163). Han kallar sig också Ótryggur Tortryggsson (eller *Vígfúss Ótryggsson*). Det är tydligt, att namnet *Vígfúss* har en ödesmättad innebörd, det inger oro, manar till försiktighet. På motsatt sätt måste det förhålla sig med *Botfos*, det anger ett försonligt sinnelag. — Intressant är också, att här få belägg för genitiven: *Botfosar*. Det visar, att även i gutniskan, liksom i isländskan och fornsvenskan, mansnamn på *-s* få genitiv på *-ar*. De flesta av dem äro lånade: gen. *Andresar*, *Laurensar*, *Niklisar* (se t. ex. G 107), *Magnusar* m. fl., men isländskan har också *Vígfúsar*. Se härom J. Sahlgren, *Eddica et scaldica* 2: 1 (1927), s. 232; annorlunda, men osannolikt, H. Pipping, *Årdre-stenarna* (1901), s. 9 f.

Om mansnamn på *-fúss* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 98 f., A. Janzén, *Personnamn* (1947), s. 119, R. Otterbjörk i *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* 1955, s. 43 f.

»Läs våra böner och Pater noster och Ave Maria»: Liknande maningar förekomma på flera andra gotländska gravhällar; se härom G 35.

På den ena teckningen i Peringskiöld's samlingar (F h 8 s. 101) finns en anmärkning: »NB. In orbe illo interius signatæ sunt Romanæ literæ, sed exesæ.» Denna latinska inskription är återgiven på den andra teckningen i F h 8 (bl. 94) och på teckningen i *Analecta Gothlandica*.

61. Hablingbo kyrka.

Pl. 23.

Gravhäll med runinskrift. Den påträffades av Sven B. F. Jansson i aug. 1961 under sökandet efter G 60. Hällen låg i en stapel av mestadels utslitna gravhällar vid insidan av kyrkogårdsmuren N om kyrkan. Den framtogs och står nu lutad mot kyrkogårdsmuren några meter V om fyndplatsen. Ristningen undersöktes och ifylldes med svart färg av Jansson och Wessén den 8 sept. 1961.

Rödaktig kalksten. Längd 1,64 m, bredd 0,88 m; tjocklek 11 cm. Hällen, som sålunda är ganska tunn, har en svagt trapetsoid form. Den är sönderslagen och svårt sliten på den ristade översidan.

Runristning finns dels utefter stenens v. ytterkant, dels i ett kors på mitten. Runorna äro trådsmlala, i kantbandet endast hälften så stora som på mitten. Endast två ord äro läsbara. F. ö. kunna spåras rester av runor och runstavar.

Inskrift:

... botkair ... kiara ...

»... Botgair ... göra ...»

Om mansnamnet *Botgair* se G 36.

62. Prästgården, Hablingbo sn.

Litteratur: S 150.

Gravhäll med runinskrift, lagd i prästgårdens trappa och funnen av Carl Säve år 1844. Den torde numera vara förkommen; den har förgäves sökts av v. Friesen år 1923 och av Wessén 1944 och 1961. Någon avbildning är icke känd.

Vår enda källa för denna runinskrift är sålunda Carl Säves *Gutniska urkunder* (1859).

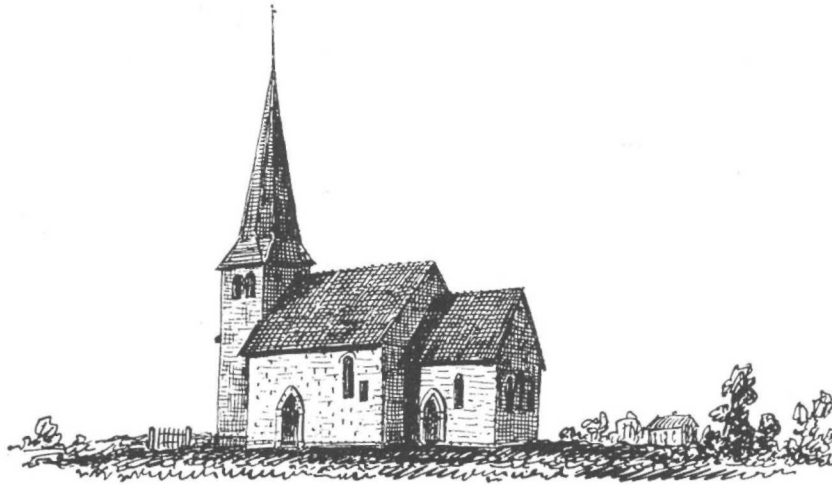
Inskrift (enligt Säve):

✠ s - r : uk : ...þaim : b ... : - y - : ok : pater : noster : ok : afe : mari(a) : ioan ...

»... och Pater noster och Ave Maria. Johan ...»

Om mansnamnet *Johan* se G 4.

Gravhällen har innehållit en maning att bedja Pater noster och Ave Maria för den dödes själ. Liknande maningar förekomma i flera runinskrifter på Gotland, bl. a. på en annan, numera förkommen gravhäll i Hablingbo kyrka, G 60. C. Säve har samtidigt (år 1844) granskat dem båda, vilket är en garanti för att G 62 icke kan vara ett fragment av G 60. Se härom G 35.

63. Silte kyrka.

Pl. 23.

Litteratur: L 1777, S 151. O. Worm, Monumenta Danica (1643), s. 453; J. Peringskiöld, Monumenta Sveo-Gothorum, Vol. 8 (F h 8), bl. 95 o. 101 v:o; G. Wallin, Analecta Gothlandica 1, s. 668, 713, 730, 741, 1067; C. G. Hilfeling, Resejournal 1799 (F m 57: 6), s. 122; Kyrkoinventarium 1830 (ATA); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 153; H. Pipping i VHAAkad: Månadsblad 1900, s. 50; O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (UUB).

Äldre avbildningar: Två teckningar i Peringskiöld a. a.; teckningar Wallin a. a. s. 713 och 730.

Runristad gravhäll; inlagd i golvet i kyrkans nordöstra hörn. Ljusgrå, finkornig kalksten; till formen trapetsoid. Längd 1,75 m, bredd upptill 0,82 m, nedtill 0,70 m.

Tidigare har hällen legat på annan plats i kyrkgolvet. Den ena av teckningarna i Peringskiölds samlingar (fig. 57) har påskriften: »Vthi Sillte Kyrkia finns under Funten een Steen således påhuggen.» Hilfeling fann den 1799 »på stora gången när man kommer in genom södra kyrkoporten till venster ... Inscription är tämmelig tydlig ännu, men som stenen mycket skymmes av Bänkarna måste jag på ljusa dagen nyttja ljus för att läsa den». Stenen låg kvar på samma plats vid kyrkoinventeringen 1830: »En runsten i gången, något vester om Stordörren, runorna nästan utplånade.» På denna plats har den varit starkt utsatt för nötning genom tramp, och flyttningen till platsen norr om altaret har utan tvivel varit en ren skyddsåtgärd. Ursprungligen har hällen sannolikt legat över en gravplats på kyrkogården. Worm, vår äldsta källa, har ingen närmare uppgift om platsen.

Ristningen har en gång varit mycket vacker, men är numera ganska skadad, särskilt övre delen, varvid också en del av inskriften har gått förlorad. I mitten ett rikt utsirat kors.

Inskriften börjar nedtill i högra hörnet, går närmast uppåt och sedan runt utmed stenens ytterkanter. Runorna stå sålunda på den yttre kantlinjen och läsas utifrån, sålunda i vänstervridande riktning kring stenen. I högra hörnet nedtill står ett kors, som anger inskriftens början. Närmast stå emellertid inskriftens båda slutrunor 116–117 **um** och först därefter första ordet 1–6 **fargair**.

Inskrift (med runor inom [] supplerade efter äldre läsningar):

: fargair : lit : mik : [g]ieara : yfer : s[in : fap]ur : u[k] : mop[o]r [:] b[ot]frir : [ok] : [rupui :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
 ok : aupuatr] : ok : mik : [+] k[rist]r : ma[i]u : sun nafi : alum : sum : hiear : huilas : uair : uk
 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100
 alum : krisnum : siq[+]um
 105 110 115

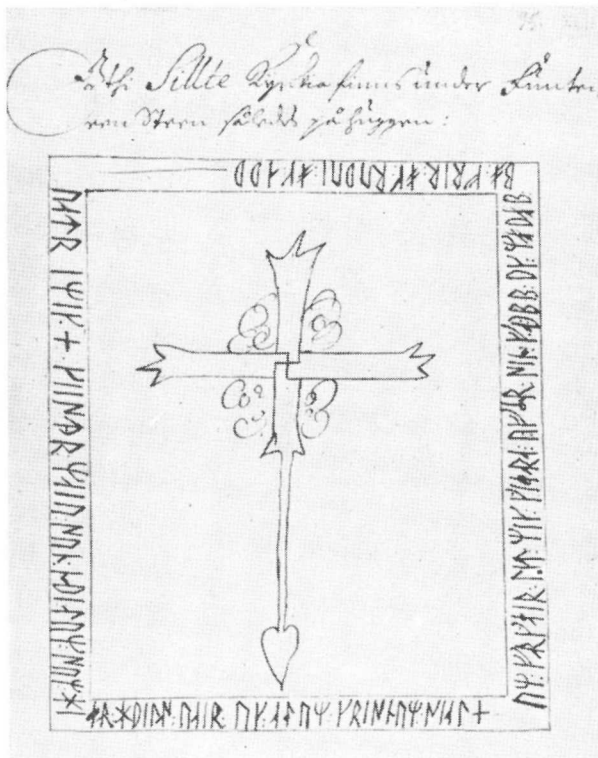

Fig. 57. G 63. Silte kyrka. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta, bl. 95.

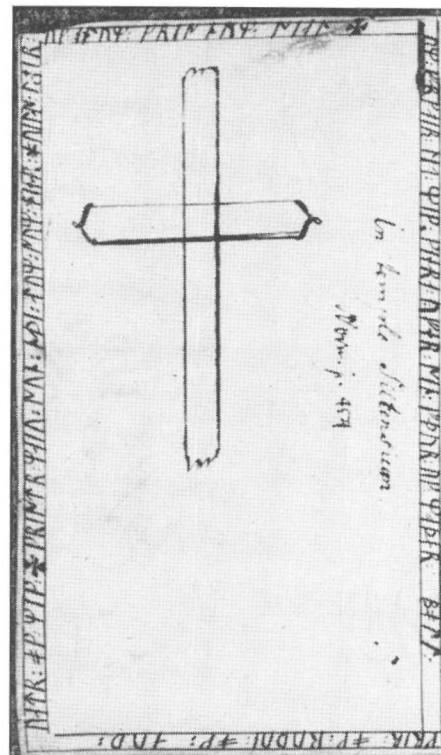

Fig. 58. G 63. Silte kyrka. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta, bl. 101.

»Fargair lät göra mig över sin fader och moder Botfrid och Rudvi, och Audvatr (el. Audvaldr) högg(?) mig. Krist, Marias son, vare nådig mot alla, som här under vila, och mot alla kristna själar.»

Till läsningen: 1–6 **fargair** är säkert. **a**-bst i binderunan 2 **ar** är dock borta. 3 **g** tydligt stunget. Bistaven i 13 **g** helt borta. 15, 20 **e** sannolikt stungna. Inga bistavar kunna nu spåras i 34 **o**. Efter 36 **b** är stenytan svårt skadad ända till 59 **o**. Endast 39–42 **frir**: är bevarat. 59–63 **ok** : **mik** är tydligt. Av 71 **a** finns numera endast bistaven kvar, av 72 **i** endast övre delen (svagt); 70 **m** och 73 **u** tydliga. Avståndet mellan runorna talar också för att här har stått **maiu**, icke **mariu**. 88 **e** är stunget; likaså 102 **l**. 95–98 **uair** är tydligt, icke minst 96 **a**. Nedre delen av r. 114–115 är skadad.

Worm: **fargatr lit mik giara yfar faþur uk moþor bofrir ok ruþui ok auþuatr ok mik + kristr mariu sun naþi alum hiar huilas yntir uk olum krisnum sialum**. Orden 22–24 **sin** och 83–85 **sum** äro överhoppade.

I Peringskiölds samlingar finnas två teckningar av G 63. Den bättre [bl. 101 b] av dem (fig. 58) har följande läsning: **farkair : lit : mik : kieāra : yfer : sin : faþur : uk : moþar : boll : krir : ok : ruþui : ok : auþ : uatr : ok : mik : + kristr : maiu : sun : naþi : alum : sum : hieār : huilās : untir : uk : alum : krisnum : sial + um**.

Wallins samlingar s. 668 (»Kring en fyrkantig sten»): **furkair; botfrir : ok ruþui : ok : auþuatr; maiu : sun; hiear : huilas : uair**. På den ena av Wallins båda teckningar (s. 713; fig. 59) följande anmärkningsvärda läsningar: **fargair; bo-frir : ok : ruþui : ok : appuatr; maiu : sun; hieār; uair**. På den andra (s. 730; fig. 60): **farkair; bolfrir : ok : ruþui : ok : auþuatr; maiu : sun; hieār; uair**.

Hilfeling: **fargair; gieāra; faþur : uk moþor : botfrir : ok : buþui : ok : auþuatr : ok : mik; 64–69 kistr; r. 93–95 saknas (haplografi); 95–98 unir; r. 99–100 saknas**.

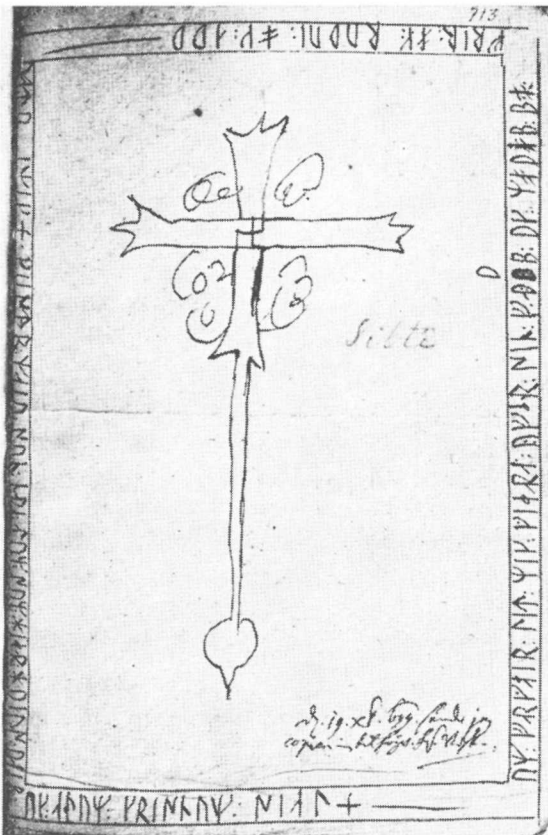

Fig. 59. G 63. Silte kyrka. Efter teckning i Wallins Analecta, s. 713.

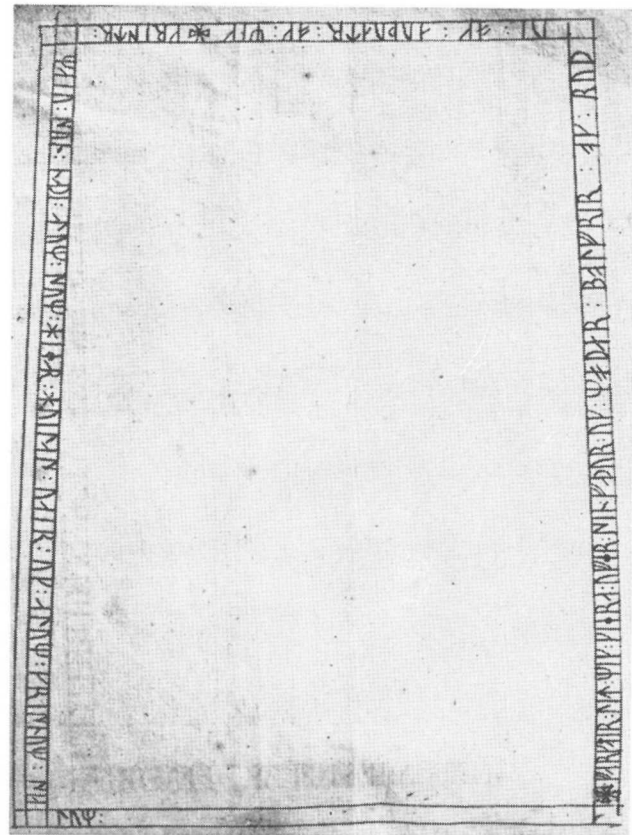

Fig. 60. G 63. Silte kyrka. Efter teckning i Wallins Analecta, s. 730.

C. Säve har granskat inskriften år 1844; men tyvärr kan man här som annars icke vara säker på vad Säve själv har läst och vad han har supplerat från äldre läsningar.

v. Friesens läsning överensstämmer helt med min egen. Sålunda även: **fargair; gieāra; mop-r; 95-98 uair.**

Namnet *Fargair* förekommer även på G 119 i Anga kyrka. Men det tycks f. ö. icke vara känt från fornnordiska källor. Det är fullt regelbundet bildat, och båda lederna äro väl styrkta i namnmaterialet. En man vid namn *Fargair* har alltså låtit göra stenen och lägga den över den grav, där hans fader och hans moder vilade. Deras namn var *Botfrid* och *Rudvi*. Icke *Botvi*, såsom Säve antager. 36-42 **botfrir** är nom., fgutn. *Botfriþr*; om detta mansnamn se G 5. Om kvinnonamnet *Rupvi* se G 13, 33, 100 och S 114. Om växlingen *Rop- : Rup-* i forngutniska personnamn se H. Gustavson, *Gutamålet* 1 (1940), s. 193.

Det därpå följande (r. 51-63) är oklart, ehuru läsningen är säker. Säve har tolkat det: *Ok Aupvat hiagg mik* »Och Audvat högg mig»; sannolikt riktigt. Liksom i flera andra medeltida gravinskrifter tänkes stenen själv tala: »*Fargair* lät göra mig»; se härom G 3, G 51 m. fl. Det är då icke gärna möjligt, att det andra *mik* i inskriften (r. 61-63) kan avse någon annan än stenen. Det omtalas först, vem som har låtit göra stenen, d. v. s. bekostat minnesmärket över sina föräldrar. Det är då naturligt, att stenen sedan meddelar namnet på den som har huggit den och ristat runorna, stensemästaren själv. 59-60 **ok** är mycket tydligt; det är onekligen en oväntad beteckning för fgutn. *hiagg* högg. Men inskriften har åtminstone en säker felristning: 95-98 **uair** för **untir undir** under. Och den underliga uppdelningen av ordet 112-117 **sial + um** förvånar. Må-

hända har stensemästaren icke varit särskilt skrivkunnig. 95–98 **uair** kan snarast förstås som beroende på en otydlig eller missförstådd förlaga; ristaren har förbiset **n**-bistaven i en binderuna **ūn**, och han har ansatt bistaven i följande runa för lågt, som **a** i stället för **t**. — Namnet *Aupvatr*, äldre **Aup-hvatr*, förekommer även i inskriften G 123. Möjligt är, att den rätta läsningen är *Aupvaldr*. Detta namn är ännu bättre styrkt; se härom G 11. Det är i så fall möjligt, att den man, som har huggit gravhällen i Silte, är den samme som den Audvald, som har gjort »likstenarna» i grannsocknen Sproge (se G 65).

»Krist, Marias son, vare nådig mot alla, som här under vila, och mot alla kristna själar»: Liknande böner i inskrifterna G 38, 99, 100, 118, S 1.

Om formen *Maiu* (för *Mariu*) se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 1 (6 uppl., 1962), s. 81 (§ 77).

Allum, sum hiar hvilas undir: liknande uttryck förekomma på gravhällarna G 21 Öja och G 65–67 Sproge.

Worm tolkar inskriften sålunda: »Fargatr me fieri curavit in memoriam patris et matris Bosfriri et Rudi et Advateri et sui. Christe Mariæ fili miserere omnium sub hoc saxo quiescentium, et animarum omnium christianorum.» Han kommenterar: »Epitaphium esse constat integræ destinatum familiæ, utpote quod nomina recenset eorum qui hic sepulti; imo autor sibi ipsi quoque destinatum hoc esse voluit.» Han påpekar, att den kopulativa partikeln skrivs omväxlande **uk** och **ok**, och meddelar att inskriften har flera binderunor.

64. Silte kyrka.

Pl. 20.

Litteratur: L 1778, S 152. O. Worm, *Monumenta Danica* (1643), s. 454; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 151; S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarien ^{30/8} 1954 (ATA).

Målad runinskrift. Den finns på långhusets södra vägg i kyrkan, strax V om predikstolen, 2,25 m över golvet.

Inskriften är en av de fyra, som äro upptagna i Ole Worms *Monumenta Danica* (1643). Sedan Worm har behandlat gravhällen i Silte kyrka (G 63), fortsätter han: »In eodem hoc templo, supra sellam qvandam parieti insculpta hæc leguntur.

bipin fyri botuipha sial, ranguals arua

Bid hin furi Botvidha sial Rangvals arva¹

Ora pro anima Botvidhæ heredis Rangvalti.

Hic non habeo qvod addam cum omnia clara satis.»

Trots detta ger sig Worm in på en mycket äventyrlig historisk kombination, som här må anföras, uteslutande som ett exempel på vår äldsta runforsknings irrvägar. Namnet Ragnvald har intresserat honom. Han erinrar sig det från Snorre Sturluson som namn på en norsk jarl under Harald hårfagers tid, i slutet av 800-talet. »Haud scio an Ragnvaldus hic ille sit qvi historiæ Norvagicæ autori dicitur Ragnvald Jarl, qvique Provinciæ Norvagicæ More dictæ imperitabat, apud qvem devictis regulis cum divertisset Haraldus Harfager ab eo cæsariem suam, qvam multis jam annis aluerat, tonderi voluit ... Quod circa annum Christi DCCCLXX contigit. Quia vero Botvidha hic se hæredem Ragnvaldi profitetur, non qvidem eius fuit filius, nomina enim eorum expresse in historia sunt consignata: sed vel nepos, vel ex nepotibus ortus, ut ita hæreditas per tertiam aut qvartam manum ad ipsum sit derivata. Quo circa multis annis post Ragnvaldi ævum hanc positam fuisse inscriptionem satis liquet.»

Worm uppger felaktigt, att inskriften har varit »parieti insculpta», inhuggen eller inristad i väggen.

¹ Ett kommatecken har, förmodligen genom tryckfel, kommit in i runtexten, i stället för i den normaliserade återgivningen.

Inskriften på kyrkväggen i Silte finns icke omtalad i senare samlingar av runinskrifter och fornminnen, varken hos biskop Wallin eller i Hilfelings resejournal, icke heller i kyrkoinventariet 1830. Den var försvunnen. Uppenbarligen har den blivit övertäckt vid en kalkstrykning av kyrkväggarna någon gång under 1600- eller 1700-talet. »Eller var det kanske blott en ristning i kalken? — i sådant fall är hon för länge sedan och för alltid utplånad genom vitlimning» (Carl Säve).

Liljegren och Säve ha därför upptagit inskriften i sina samlingar uteslutande med hänvisning till Worm.

År 1954 kom inskriften oväntat i dagen. Den lär ha skyttat svagt genom kalkputsen. Den har försiktigt skrapats fram med kniv, så långt detta har varit möjligt med hänsyn till inskriftens ytterst ömtåliga beskaffenhet.

Inskriften har varit målad med mörk färg. Dess bredd är 50 cm. Skriften är till stor del förstörd och mycket urblekt, särskilt dess början. Men tack vare Worms meddelanden kan man urskilja det mesta, och man kan konstatera, hur pålitlig Worm och hans meddelare ha varit.

Inskriften är sålunda:

bīp̄hīn fyrī botuīp̄ha : sial r̄anguals aruā
5 10 15 20 25 30

»Bedjen för Botvids, Ragnvalds arvinges, själ.»

Skiljetecken är tydligt efter 17 **a**; däremot kan det ej säkert spåras efter 6 **n**, 10 **i**. 8 **y** är tydligt stunget. Binderunor äro 13 **tu** och 20 **al**.

Namnet *Botviþr* förekommer också på en av gravhällarna i grannsocknen Sproge, G 65: Botvid i Snoder har låtit göra gravvalv över sin fader och sin moder. Tyvärr har han icke låtit meddela dessas namn i inskriften. Vi kunna därför icke med säkerhet veta, om Botvid i Snoder (G 65) är samme man som Botvid, Ragnvalds son (G 64). Botvid i Snoder har också låtit göra en gravvård över sina barn (G 66). Dessutom har namnet Botvid funnits i en endast fragmentariskt känd inskrift i Havdhem (G 44), sannolikt också i den numera alldeles utslitna inskriften på en gravhäll i Hablingbo (G 60). Runinskrifterna vittna icke om någon större frekvens för namnet Botvid på södra Gotland. Vida vanligare är namnet längre norrut; det förekommer i inskrifterna G 115 Gammelgarn, G 119 Anga, S 18, 27, 35, 53, 57 och 110. Också i de latinska inskrifterna är det ett av de allra vanligaste mansnamnen. Det förekommer i Lindströms förteckning i nr 1 Alva, 9 Barlingbo, 64 Eskelhem, 68 Fide, 83 Gothem, 100 och 101 Halla, 147 Lärbro, 186 Sundre och 216 Västkinde. Om Botvid och andra namn med förleden *Bot-* se G 33 och G 12.

Märkligare är inskriftens andra namn, *Ragnvaldr*. Så vitt känt är, ha vi här det enda belägget för detta fornordiska namn i det gotländska inskriftsmaterialet i runor. En *Rangvaldus* omtalas som sockenpräst i Burs i början av 1400-talet (d. 1448), se G 90. Att namnet har varit brukat på Gotland i äldre tid, framgår också av att *Ragnvalds* är namn på gårdar i Havdhems, Stånga och Tofta socknar. Det förekommer, om också tämligen sparsamt, i svenska runinskrifter och i den isländska sagolitteraturen. Ännu under vikingatiden har det haft en utpräglad karaktär av hövdinganamn, detta säkerligen i samklang med dess ursprungliga betydelse (se U 112 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, 1927). Senare blir det enligt Lind vanligare i Norge. Det är icke att undra på att namnet i den gotländska runinskriften har väckt Ole Worms livliga uppmärksamhet och att det t. o. m. har lockat honom till historiska kombinationer, givetvis av ganska orimlig art.

En liknande inskrift med uppmaning till förbön för en avlidens själ finns på nästan exakt samma plats på södra kyrkväggen i Vänge kyrka (G 124). Den innehåller dateringsuppgifter till år 1553.

Sproge kyrka.

C. G. Hilfeling har under sin resa år 1799 gjort ett uppehåll i Sproge, men där icke funnit några runinskrifter: »Vid Sprogö kyrka, Annexe till Ejsta: var intet anmärkningsvärdt, endast kyrkan var skäligen vacker, byggd af huggen sten, men ej stor.»

De första uppgifterna om runristade gravhällar i Sproge härröra från N. J. Ekdahl 1826: »Den 2 Juli gjorde jag en tour til fots åt de trakter söderut som jag for öfver när jag reste til Eista. — Då besåg jag först Sproge kyrka och des antiquiteter. Bifogade 4 runstenar äro derifrån.» Tyvärr synas Ekdahls teckningar, som åberopas av Liljegren (L 1773–1776), icke ha blivit bevarade.

I *Kyrkoinventarium* 1830 (ATA) lämnas följande uppgifter om »Runer och Likstenar» i Sproge kyrka: »Af Likstenar finnes endast på kyrkogården 8 st., af hwilka 4 st. äro uthuggna på midten med ett kors och åt kanterne rundt omkring inscription af oläsliga sammanblandande [sic!] Runer och Munkstil. På en af dessa stenar skola enligt sägen alla Sproge församlings innevånare kunnat rymmas efter en 1711 eller 1712 timad pestsmitta, Och kan på denna sten ej rymmas flera än 28 personer.» Sannolikt är det gravhällarna G 65–68 som avses med de 4 stenarna med blandade runor och munkskrift.

Carl Säve har granskat dem alla fyra år 1844; som vanligt nämner han intet närmare om stenarnas plats. Dessutom har han funnit en ny, förut okänd runristad sten (G 69); den hade förut varit inmurad och dold i kyrkväggen. Brodern Per Arvid Säve omtalar endast denna nyfunna sten i sin reseberättelse 1864; förmodligen hade de fyra andra blivit bortförda från sina ursprungliga platser och upplagda på något ställe, där de voro obeaktade och glömda.

Gravstenen G 69 blev år 1909 deponerad i Gotlands Fornsal.

Pastorsämbetet i Eksta och Sproge uppgav år 1923 på Riksantikvariens förfrågan, att man icke kände till några runstenar vid Sproge kyrka.

Troligen på grund av detta negativa besked har O. v. Friesen icke gjort några efterforskningar i Sproge. Han har endast antecknat, att gravhällarna S 142–145 (= G 65–68) äro borta.

65. Sproge kyrka.

Pl. 27, 28.

Litteratur: L 1773, S 142. N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 5 (den där nämnda teckningen, som även åberopas L 1773, synes vara förkommen).

Äldre avbildning: P. A. Säve, teckning (S 170 II i UUB).

Gravhäll med runinskrift. Den står numera lutad mot östra väggen av kyrkboden (en byggnad på kyrkogården strax N om tornet), tillsammans med de tre följande gravhällarna G 66–68. G 65 står längst mot S, d. v. s. närmast kyrkan.

Tidigare har hällen legat på en gravplats på kyrkogården. Den finns märkligt nog ej med i biskop Wallins samlingar (*Analecta Gothlandica*) och är först omtalad av N. J. Ekdahl i hans reseberättelse år 1826. Senare har inskriften granskats även av Carl Säve år 1844. Ekdahls och Säves läsningar äro de enda tidigare kända. Någon avbildning har hittills icke varit tillgänglig.

Kalksten. Längd 2,00 m, bredd upptill 1,20 m, nedtill 1,04 m. Stenen har sålunda en svagt trapetsoid form. Mitt på hällen ett ornerat kors i relief. Runinskrift längs stenens kanter. Den är tämligen väl bevarad men synes ha varit grunt huggen och är därför delvis svårläst.

Inskrift:

✠ **boluiþr** : **i** : **snoþu** : **lit** : **giara** : **hualf** : **yfir** : **sen faþur** : **u[k]** **moþur** : : **napi** : **guþ** : **þaira**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

: sial : **allra** : **sum** : **hiar** : **huilis** : **under** ✠
 60 65 70 75 80

auþualtr : **kauli** : **giarþi** : **- ua listana**
 85 90 95 100 105 110

»Botvid(?) i Snoder lät göra gravvalv över sin fader och sin moder. Gud vare nådig alla deras själar, som vila här under.

Audvald göte(?) gjorde två likstenar(?).»

Till läsningen: Bistavarna äro ofta svaga, och den rätta läsningen är därför ibland svår att säkert bestämma. Särskilt gäller detta **a**- och **n**-runorna; delvis också **l** och **t** (se 14 **l** och 16, 104, 110 **t**). Det förefaller t. o. m. möjligt, att ristaren rent av har förväxlat **l** och **t**: 3, 64 och 96 **l** i stället för **t**?

1–7 **boluiþr** är tydligt; r. 3 är **l**, icke **t**; felristning? Möjligen är 3 **l** stunget. 9–13 **snoþu** är fullt säkert, även 10 **n** och 11 **o**. Bistavarna i r. 14 och 16 äro alldeles borta. 17 **g** är tydligt stunget. 18 **i** liknar ett **n**, men bistaven är väl en tillfällig fördjupning. 27 **y** och 32 **e** äro tydligt stungna. Intet skiljetecken efter 33 **n**. Endast nedre delen av 39–40 **uk** är tydlig; upptill är stenytan skadad. Mellan 40 **k** och 41 **m** ett avstånd med plats för 2 à 3 runor. Ytan är här ojämn och skrovlig; sannolikt har intet varit ristat. 46 **n** är fullt tydligt. 50 **g** är stunget med en djup prick. 62–66 **allra** är fullt säkert. 64 **l** är stunget; kanske felristning för **d**? 78 **i**, icke **a**; här finns knappast plats för en **a**-bistav. 82 **d** och 83 **e** äro stungna.

93 **k** är icke stunget. 94–95 **au** är tydligt; likaså 96 **l**, icke **t**. 97 **i** är möjligen stunget med en liten och grund prick. 98 **g** är tydligt stunget. Endast huvudstaven i r. 104 är tydlig; **t** är möjligt, även **n**, men knappast **h**; bistavarna äro i varje fall ytterst svaga. 105–107 **ual** är säkert. Ingen bistav finns på r. 108; **f** är alldeles uteslutet. Intet skiljetecken kan upptäckas i runföljden 104–113. Runorna äro här tämligen djupt huggna och väl bevarade. R. 110 kan ha varit **t** (eller **l**).

Ekdahl (L 1773): 9–13 **sirþu**; 62–66 **elipa**; 104–113 **hual**... — Säve: 9–13 **snoþu**; 62–66 **eleba**; 93–97 **kauti**; 104–113 **hual**.. **tara** (**hualf þaira** el. **þita**?).

Botviþr är ett på Gotland vanligt mansnamn; något *Bolviþr* är f. ö. icke känt. Samme man har låtit göra gravhällen G 66 över sina barn; tyvärr är förleden i namnet där förstörd, endast efterleden *-viþr* återstår.

i *Snopu* avser gården Snoder i Sproge sn (se även G 66 och G 71). Om ortnamnet *Snoder* se L. Alfvegren, *r-genitiv och are-komposition* (1958), s. 175, *Gotland i blickpunkten* (1961), s. 72; I. Olsson, *Gotländska terrängord* (1959), s. 72.

Mansnamnet *Aufvaldr* förekommer även i G 11 och L 1741 (S 94) Atlingbo, sannolikt även i G 63. Om tillnamnet *gauti göten* (man från Götaland) se I. Fredriksson, *Svenska personnamnsstudier* (1961), s. 132.

Märkligt nog förekomma icke namnen på de båda döda, Botvids föräldrar, över vilka han har låtit göra gravvalvet, i inskriften. Ett liknande fall i inskriften på G 2.

Med »två likstenar» avses tydligen G 65 och 66, som äro huggna av samme mästare och beställda samtidigt av Botvid i Snoder, den ena över hans föräldrar, den andra över hans barn. *Liksten* är ett äldre ord för gravsten (se Söderwall och SAOB); av mlt. *liksten* med samma betydelse.

Om ordet *hvalf* n. se G 7.

»Gud vare nådig alla deras själar, som vila här under»: jfr inskriften G 21 Öja, G 63 Silte, G 66 och G 67.

Det är denna sten, som åsyftas i den i *Kyrkoinventarium* 1830 omnämnda sägnen (se ovan s. 92), P. A. Säve återger sägnen på följande sätt (S 170 II i UUB): »21/8 47. *Pest-stenen på Sproge kyrkogård*. Ingen pest kom till *Eista*, der Presten hade en egen klädning, som han begagnade vid sockenbud o. begrafningar under tiden, mottog buden derom från sitt kammarfönster, red bort då alla på befallning, gifven förut, flydde huset. När han återkom, ingick han åter i sin kammare, o. omklädde sig, o. rökte sig. Men i *Sproge* dog hela församlingen så ut att återstoden kunde stå på ofvantecknade sten: hvilket skedde åren 1710–11.»

66. Sproge kyrka.

Pl. 27, 28.

Litteratur: L 1776, S 145. N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland 1826* (ATA), s. 5 (den L 1776 åberopade teckningen av Ekdahl synes vara förkommen).

Gravhäll med runinskrift. Den står numera lutad mot östra väggen av kyrkboden, mellan G 67 t. v. och G 68 t. h.

Tidigare har hällen legat på en gravplats på kyrkogården. Den är, liksom den föregående G 65, omtalad av N. J. Ekdahl i hans reseberättelse 1826. Den har även granskats av Carl Säve år 1844.

Vacker kalkstenschäll. Längd 1,79 m, bredd upptill 1,07 m, nedtill 0,94 m. Stenen har sålunda en svagt trapetsoid form. Mitt på hällen ett reliefhugget, ornerat kors. Runinskriften, som följer stenens kanter, är tämligen nött, delvis med stor svårighet läsbar. Särskilt gäller detta om inskriften på v. sidan upptill.

Inskrift:

... uipr : i : snopu : lit : giara : stan : hi - - : yfir : sin : barn : - api : guþ : + þ - ira : sial :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
aldra : sum : hi - r : huil - - : - ndir + mibggl ... r ... n ... : sir ...
55 60 65 70 75 80 85

»-vid i Snoder lät göra denna sten över sina barn. Gud vare nådig alla deras själar, som vila här under ...»

Till läsningen: Framför I u är plats för tre runor, som äro totalt förstörda. Runföljden 5–10 i : *snopu* är fullt tydlig. Bistavarna i 11 l och 13 t äro svaga. 14 g är stunget. Intet spår av bistavar i r. 25–26. 27 y är stanget; likaså 42 g. Bistaven i 38 n är ytterst svag, snarast obefintlig. Nedre delen av r. 45–46 är borta. 56 d är tydligt, med två bistavar. Ingen bistav finns i r. 64; icke heller i r. 70. Bistaven i 71 s är förstörd, liksom hela r. 72. Övriga runor äro fullt tydliga. 74 d är stunget, men knappast 75 i.

Det följande är mycket slitet. Nästan allt vad bistavar heter är borta, och det är därför omöjligt att få

en sammanhängande läsning. 77–82 **mibggl** är dock ganska säkert. Endast enstaka runor kunna spåras i det följande.

Ekdahl (L 1776): R. 1–9 saknas; första runan är 10 **u**. R. 23–26 och 38–41 saknas. Likaså hela slutet fr. o. m. r. 72. — C. Säve: 1–10 ... **uiþr** : [i s]noþu (el. [ka]noþu el. [þo]noþu?); 77–86 **mib[ge]a** (el. **mib[ke]a**) ... o ...

G 65 och G 66 äro utan tvivel ristade samtidigt av samme mästare. Säkerligen skall därför inskriftens första namn suppleras **botuiþr** och avser samme man Botvid i Snoder, som har låtit göra båda gravhällarna.

67. Sproge kyrka.

Pl. 27, 29.

Litteratur: L 1775, S 144. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 1067; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland 1826 (ATA)*, s. 5 (den L 1775 återopade teckningen av Ekdahl synes vara förkommen).

Gravhäll med runinskrift. Den står numera lutad mot östra väggen av kyrkboden, närmast N om G 65.

Tidigare har hällen legat på en gravplats på kyrkogården. Den är omtalad i biskop Wallins samlingar (»På Sproge Kyrkogård») och av N. J. Ekdahl i hans reseberättelse 1826. Den har sedan granskats av Carl Säve år 1844.

Vacker kalkstenshäll av rektangulär form. Längd 2,07 m, bredd 1,05 m. Mitt på hällen är ett rikt ornerat kors. Inskriften är synnerligen väl bevarad, bäst av alla de fyra runstenarnas i Sproge.

Inskrift:

✠ r[u]þuiþr : a burh : lit : giara : stain : yvir : sen faþur : botulf : a burh

naþi : - - þ þaira : sial : aldra : sum : hiar : huilas : undir : biþin : pate nostu : þair : si

+ al : sum hieli -

»Rudvid på Burg lät göra stenen över sin fader Botulv på Burg. Gud vare nådig alla deras själar, som vila här under. Bedjen Pater noster alla de som ...»

Till läsningen: 1 **r** är säkert. Ytan är skadad vid r. 2; avståndet mellan 1 **r** och 3 **þ** talar för att r. 2 har varit **u**. Intet skiljetecken efter 8 **a** och 44 **a**. 16 **g**, 26 **y**, 31 **e** äro säkert stungna. Intet skiljetecken efter 32 **n**. Alla runor i namnet 38–43 **botulf** äro säkra.

Ytan är trasig upptill t. h. 49–52 **naþi** är dock säkert. R. 53–54 äro totalt borta. 67 **d** är tydligt stunget, med två bistavar. Likaså 85 **d**. 86 **i** är icke stunget. 93 **p** är tydligt stunget; likaså 96 **e** (icke **a**). Intet skiljetecken efter 96 **e**. 97–101 **nostu** är fullt klart. 102–112 **þair : si + al : sum** är tydligt hugget. Intet skiljetecken efter 112 **m**. 113 **h** är säkert. R. 114 har ingen bistav. R. 115 förefaller vara stunget **e** (icke **h**). 116 **l** är säkert, likaså 117 **i**. Av r. 118 finns endast nedre delen av en rak stav; inga bistavar kunna skönjas.

Wallin (1, s. 1067): **hrþuiþr : a burh : lit : grara : stai - : ufir : sen fiþur : batuif : a burh ... : þaira : siu aler : sum : hiar : huilas : uatir : biþin : bta nastu : - - ir : lie : ai : sum hieaion**. — Ekdahl (L 1775): 102–117 **þair : si + al : sum ...** — C. Säve: 102–117 **þair : si + al : sum hi hlis**. — Liljegren och Säve tolka denna sista del av inskriften på samma sätt: *fyrir þaira sial, sum hiar huilas*. 113–118 **hieli -** (eller enligt Säve: **hi hlis**) skulle sålunda vara en förkortad skrivning för **hier huilas** (el. **hier likia**).

Mansnamnet *Rupviþr* (*Ropviþr*) förekommer sannolikt, ehuru numera skadat och därför osäkert, på ännu en gotländsk gravhäll, nämligen G 103. Om växlingen *Rop-* : *Rup-* i forngutniska personnamn se H. Gustavson, *Gutamålet* 1 (1940), s. 193. — Om namnet *Botulfr* se G 33.

Någon gård med namnet Burg (Burge) finns ej i Sproge sn, men väl i grannsocknarna Eksta och Hablingbo. Troligen är det en av dessa som avses.

»Bedjen Pater noster»: Liknande maningar till dem som läsa inskriften förekomma på flera andra gravhällar; se G 35.

68. Sproge kyrka.

Pl. 27, 29.

Litteratur: L 1774, S 143. N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 5 (den där nämnda teckningen, som även återopas L 1774, synes vara förkommen).

Gravhäll med runinskrift. Den står numera lutad mot östra väggen av kyrkboden, längst mot N av de fyra runhällarna (G 65–68).

Tidigare har hällen legat på en gravplats på kyrkogården. Den är omtalad av N. J. Ekdahl i hans reseberättelse 1826. Den har även granskats av Carl Säve år 1844.

Kalksten, med trapetsoid form. Längd 1,76 m, bredd upptill 1,06 m, nedtill 0,96 m. Mitt på hällen är ett rikt ornerat kors. Nedtill äro båda hörnen avslagna. Upptill på h. sidan är ett stycke borta, med en del av inskriften. Även i övrigt är ytan skadad och gropig. Ett inskriftsband löper innanför kanten av hällens fyra sidor. Inskriften upptager endast en del av huvudändans samt hela högra sidans band. I återstoden av bandet har icke funnits ristning.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter S 143):

airikr : lit [giara stan : yfir : sina :] -- tur : napi : gup : sial : - l - ...

5 10 15 20 25 30 35 40 45

»Airik lät göra stenen över sin dotter. Gud vare [hennes] själ nådig ...»

Till läsningen: 1–9 **airikr : lit** är tydligt. Därefter är ett stort stycke bortslaget. Inga bistavar synliga i r. 27–28. R. 29 synes vara ett dubbelsidigt **t**.

Ekdahl (L 1774): 32–45 [**tīpig**] : **sin** ... — C. Säve: 29–45 **tur : tīpig : þ[ia]** ...

G 68 ger oss det enda kända belägget från medeltiden på en gotlänning med namnet *Airikr* Erik. *Kunung Erik* i G 100 avser den svenske konungen Erik av Pommern. Trots den gotländska formen med bevarad diftong är det emellertid högst tvivelaktigt, om namnet Erik har varit traditionellt och inhemskt på Gotland. Det kan ha lånats in när som helst och tillfälligt brukats genom uppkallelse efter svenska eller danska konungar. Erik är från början ett kunganamn, och dess innebörd har satt en gräns för dess allmännare användning. Även på fastlandet, i Sverige och Danmark, har det under vikingatiden varit i sparsamt bruk, varom några få belägg i runinskrifterna vittna: 2 i Danmark (DR 1, 17), 2 i Västergötland (Vg 4, 119), 3 i Uppland (U 29, 513 och 540, 1165). I Norge är det, märkligt nog, allmännare, både i runinskrifter och i senare urkunder, liksom också bland landnamsmännen. Se K. M. Nielsen i *Danmarks Runeindskrifter. Text* (1942), sp. 646 (med där cit. litt.); E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1929), s. 39 f., 97; A. Janzén, *Personnamn (Nordisk kultur 7, 1947)*, s. 68 (med i not 295 cit. litt.). — Namnet *Airikr* är i vissa avseenden att jämföra med hövdinganamnet *Ragnvaldr* i en annan gotländsk inskrift (G 64).

69. Sproge kyrka. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 24, 25.

Litteratur: S 146. P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 155, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 38; L. Wimmer, Døbefonten i Åkirkeby kirke (1887), s. 60; E. Brate, En gotländsk dopfont (i: Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 7 : 1, 1888), s. 66; H. Pipping, Runinskrifter undersökta år 1902 (ATA); J. Roosval, Medeltida konst i Gotlands Fornsal (1925, 2 uppl. 1928), s. 18 (nr 36); O. v. Friesen, Anteckningar 1922 (UUB).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning a. a.; H. Pipping foto 1902 (ATA); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto (ATA).

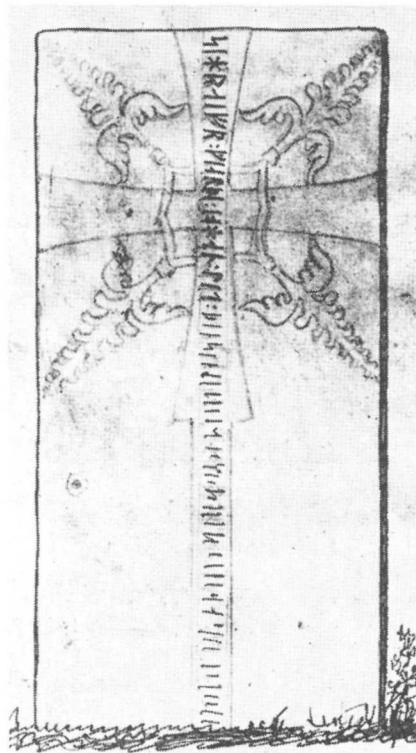

Fig. 61. G 69. Sproge kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

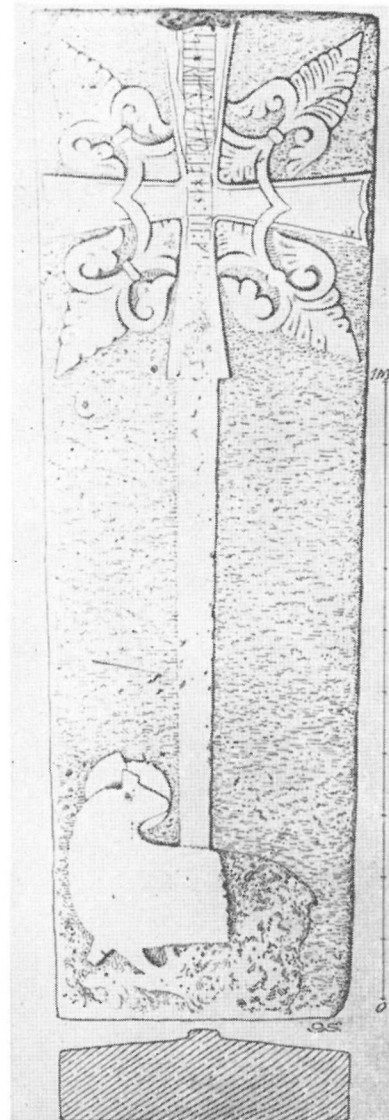

Fig. 62. G 69. Sproge kyrka. Efter teckning av O. Sörling.

Gravsten, huggen av mästaren Sigrav (jfr G 47). Den blev funnen år 1844; förut hade den varit »inmurad och dold i kyrkoväggen» (C. Säve). P. A. Säves teckning 1864 (fig. 57) visar, att stenen var rest på marken; den stod, säger han, vid södra kyrkogårdsmuren. År 1909 överlämnades den som deposition till Gotlands Fornsal (dep. C 46).

Sandsten. Längd 1,62 m, bredd upptill 0,55 m, nedtill 0,46 m; tjocklek 17 cm.

Mitt på stenen finns ett reliefhugget stavkors, av maltesertyp, som uppbäres av ett Guds lamm, med gloria kring huvudet. I vinklarna mellan korsarmarna bladornament (palmetter). Ingen ristning finns utmed stenens ytterkanter. Korsets horisontala bredd 0,52 m, dess vertikala höjd (skaftet oräknat) 0,54 cm.

Inskriften står på korsets båda lodräta armar och läses uppifrån nedåt, alltså från vänstra sidan. Runorna stå tätt, särskilt i början. De äro vackert formade och väl bevarade. Inskriften är alltså icke i någon detalj tveksam.

Inskrift:

sihraifr : giarpi : iohan : lit : giara
 5 10 15 20 25

»Sigraiv gjorde (stenen). Johan lät göra.»

Till läsningen: Intet skiljetecken vid inskriftens början, omedelbart vid korsarmens överkant. 4 **r** och 8 **r** ha bågböjd övre bistav, som går in till huvudstaven, och rak nedre bistav. 9 **g** är tydligt stunget, med djup, rund prick. Bistaven är lågt ansatt, nära huvudstavens fot. 19 **n**, som står mitt i korset, är något grundare än föregående runor. Därefter tydligt skiljetecken. Även följande runor 20–24 **lit : gi** äro grunda, men fullt säkra. 23 **g** är stunget. Av 24 **i** finns endast övre delen bevarad. Därefter är ytan skadad genom nötning. Möjligen kan man skymta botten av runorna 26–27 **ra**. Nedre ramlinjen är tydlig ännu 4 cm nedanför 24 **i**.

Carl Säve har trott sig kunna läsa ytterligare några runor: ... **r : ag -- r ... ahu : bi ...** De äro i varje fall numera alldeles borta.

Inskriftens formulering är egendomlig. Den talar om vem som har huggit stenen och vem som har bekostat arbetet, men icke varför stenen har blivit gjord eller till vilkens minne den har blivit utförd. Sannolikt är, att Johan har låtit göra en gravvård över sig själv.

Om namnet *Johan* se G 4. Namnet *Sigraifr* (»den segerglade») har troligen funnits även på gravhällen G 46 Eke kyrka, ehuru inskriften är defekt och endast slutet av namnet med runorna **aifr** återstår. Dessutom förekommer det i inskriften på Hogrän-stenen (S 84). Jfr *Auþraifr* G 47, *Botraifr* S 20, 82, 83, 84, *Liknraifr* G 113 Ardre (se även G 99). Av de med *-raifr* sammansatta namnen är *Sigraifr* det vanligaste; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 108. Till de där anförda beläggen i runinskrifter kan ytterligare läggas U 708, Sö 144, 293, 297.

Sigraiv, som har huggit gravhällen, är utan tvivel samme man som har utfört den stora dopfunten i Åkirkeby på Bornholm (DR 373) med dess långa, gotländska runinskrift. Han har signerat den (på pelaren vid det sista bildfältet): **sihrafr : mesteri** »Sigraiv mästare». Om honom se J. Roosval, *Die Steinmeister Gottlands* (1918), s. 169 f. Enligt Roosval kan Sigraivs verksamhet dateras till o. 1175–o. 1210. Jfr även *Danmarks Runeindskrifter. Text* (1942), sp. 429 om Åkirkeby-funtens datering: »de af Ambrosiani fremhævede ornamentale karakteristika ligger så fast forankrede i stiludviklingen, at en datering til 12. århundrede er naturlig, og herimod kan ingen runologisk eller sproglig indvending rejses.»

Såsom Wimmer och Brate ha framhållit, är det sannolikt, att Sigraiv har hört hemma på det sydgotländska sandstensområdet, där han också har efterlämnat ett signerat verk.

70. Urgude, Sproge sn. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 30.

Litteratur: L 1855, S 147. C. G. Hilfeling, *Resejournal 1799* (F m 57: 6), s. 126; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824), s. 27; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 157; P. A. Säve, *Gotland 1864* (hs S 40 n i UUB), s. 33, *Reseberättelse 1864* (ATA), s. 154; S. Söderberg, *Runologiska och arkeologiska undersökningar* (ATS 9: 2, 1886), s. 14; J. E. Rosendahl, *Skrivelse till VHA Akad* 26/7, 1901 (ATA); C. W. Pettersson, *Promemoria om Eksta kyrka jan. 1914* (ATA); E. Brate, *Sverges runinskrifter* (1922), s. 104; N. Lithberg i *Rig* 13 (1930) s. 1; O. v. Friesen i *Runorna* (Nordisk kultur 6, 1933), s. 238, *Anteckningar 1922* (UUB); H. Gustavson i *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* 3 (1938), s. 42.

Äldre avbildningar: O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1922 (i: *Runorna*, 1933, s. 239).

Sten (»förfllis») med runinskrift. Den är tidigast omtalad av C. G. Hilfeling i hans reseberättelse 1799: »Man hade berättat mig, at vid Tomsarfve gård i Ejsta sokn hos Bonden Båtel därstädes en Runsten öfver dess spis vore inmurad som för några år sedan blifvit funnen vid Urgude gård i Sproge sokn, där ofvannämde

Båtel den köpt at bepryda sin spis med. Pastor Kolmodin lät skjutsa mig dit. Stenen var tydlig och lästes som följer ... Denna Stenen har förmodligen tilhört något af de gamla fasta Husen, som nu äro förstörde — hvarom jag bekommit flere berättelser det fordom sådane Rune Inscriptioner å Ruinerne varit at se söder på Landet.» — L 1855 anger som stenens plats Urgude, Sproge sn, men tillägger (efter Hilfeling): »Stenen har blivit insatt i en spismur i Thomasarfve gård i Ejsta socken. Flere dylika stenar omtalades, såsom tillhöriga de der i landet befintliga fasta husen.» — Carl Säve har år 1844 granskat stenen (S 147); den »fanns ursprungligen vid Urgude i Sproge; men han är nu sedan många år flyttad och inmurad öfver en spisel vid Thomsarfve i Aista». — P. A. Säve 1864: »För-flis öfver spisen i köket (vid Thomsarfve hos Joh^s L^{ss} enka), med runskrift uti fem rader, — 2:10 bred, minst 1:8 hög och 6 tum tjock.»

Stenens fortsatta öden framgå av ett brev från redaktören J. E. Rosendahl år 1901: »Under några dagars vistelse i sommar i Ejsta socken på Gotland fick jag höra omtalas, att i närheten af kyrkan fanns en runsten, som nu begagnades till trappsteg utanför ett boningshus ... Stenen, af rödbrun granit, ligger som trappsten till det boningshus, hvilket tillhör smeden Båtel Hederstedt, Rundarfve i Ejsta socken, Gotland, blott några hundra meter öster om vägskalet vid Ejsta kyrka. Af egaren hörde jag, att stenen legat på sin nuvarande plats omkring fem år och trampas dagligen; runinskriften ligger uppåt och är utsatt för daglig nötning. Enligt uppgift har stenen i svunna tider förvarats i Ejsta kyrka, därefter kommit till Urgude hemman i Sproge socken ... Efter att i många år ha varit där, lär stenen ha kommit tillbaka till Ejsta, till en bondgård som heter Tomsarfve, där han en följd af år suttit som spishäll i ett hus, som senast egts af husbonden August Jakobsson. Från nämnda ställe kom den till smeden Hederstedt och ligger där nu. — Stenen är ungefär 1½ m. lång, 1 m. bred och ett par decimeter tjock. Runorna gå i fem räta rader under hvarandra i stenens längdriktning ... Runorna äro med få undantag fullt läsliga, utom på ett par ställen, som afvittrats. — Jag meddelar detta, då därigenom möjligen ett intressant fornminne kan räddas ... Smeden Hederstedt, hos hvilken stenen finnes, höll före, att numera aflidne d:r P. A. Säve i Visby sett stenen och upptecknat dess innehåll, som lär vara offentliggjordt. Det är möjligt, fast knappast troligt.»

Att stenen »i svunna tider» skulle ha förvarats i Eksta kyrka, är givetvis oriktigt, men f. ö. äro Rosendahls uppgifter fullt korrekta. Någon omedelbar åtgärd blev det emellertid icke. Ännu i jan. 1914 kunde byggmästaren C. Wilh. Pettersson meddela i en promemoria till Riksantikvarien: »En märklig spiselsten med runor ligger på gården hos en smed ej långt från kyrkan. Stenen är antagligen den som nu anses förkommen, men som fanns vid Urgude i Sproge i slutet af 1700-talet men inköptes att pryda spisen vid Tomsarfve ... Stenen borde tillvaratagas, och ej som nu ligga utsatt för tillintetgörrelse.» Troligen på grund av denna hänvändelse har stenen sent omsider blivit tillvaratagen och räddad. Den har förts till Gotlands Fornsal i Visby, där den numera förvaras.

Rödaktig, grovkornig kalksten. Stenen har formen av en trekant, vars alla tre spetsar ha blivit avhuggna, mest den övre. Till formen liknar den sålunda stenen från Mulde (S 137), med vilken den också med avseende på användningen närmast kan jämföras. Höjd 0,80 m, bredd 1,43 m.

Stenen har suttit som »förflis» över spisen i köket vid Tomsarve. Den var (enligt Hilfeling) »för några år sedan», d. v. s. i slutet av 1700-talet, flyttad dit från Urgude, där den hade haft en liknande användning. Förmodligen har den suttit över spisen i ett gammalt boningshus, som har blivit obebott och förfallet, och bonden Båtel i Tomsarve har köpt den »at bepryda sin spis med». »Förflis» kallas på s. Gotland en tunn kalkstenshäll, som sitter över en spis, vanligen som prydnad, takstenen i en öppen spis. Ordet är särskilt känt just från Eksta sn. Inskriften visar också, att stenen har haft en sådan användning och att den har blivit uppsatt till minne av spismurens och boningshusets (stugans) uppförande.

Stenens yta är delvis skadad. Runorna, som stå i fem rader, äro mycket djupt huggna och, där stenytan ej är skadad, tydliga.

Inskrift:

+ **betār** : [y]fir : guðarfa : han :
5 10 15

lit : **gerra** : **ṭissan** : **mur** : **ok** [: s]tūvona :
20 25 30 35 40

ok : **pape** : **sendr** : **lyftaþ** : **a** : **tos** · **dahinom** : **fy**
45 50 55 60 65

: **katrino** : **mes**[o] : **tauar** : **f** : **sunudahr** · **ok** : **l** : **brim**
70 75 80 85 90 95

: **i** : **fiurtando** : **rado** : **i tafone**
100 105 110

»Peter i Urgude han lät göra denna (spis)mur och stugan, och båda (blevo) på en gång färdiga på torsdagen före Katarina-mässan. Då var (runan) **f** söndagsbokstav och (runan) **l** primstav i fjortonde raden på (påsk)tavlan.»

Till läsningen: Ristningslinjerna äro djupa och breda. — **l b** är icke stunget; **2 e** är däremot tydligt stunget. **R. 5** är helt förstörd, **6–7 fi** äro skadade. **9 g** är tydligt stunget; **10–14 uðarfa** äro skadade. Om **r. 11** har varit stungen, kan numera icke avgöras. **15–25 han : lit : gerra** äro väl bevarade. **21 g** och **22 e** äro tydligt stungna. **35 ok** är något skadat, **r. 36** totalt förstörd. **37–41 tuvona** äro klara. **38 v** är tydligt stunget. Hela den följande raden (**r. 42–67**) är väl bevarad. Endast **57 t** är något skadat upptill; bistaven är svag. **77 o** saknar bistavar. **78–79 tau** skymta mycket svagt. **87 a** är skadat. **92 b** har möjligen haft en liten punkt i nedre rundeln. Intet skiljetecken finns efter **95 m**. **99–105 urtando** äro nötta och grunda, men säkra. **111–114 tafone** är klart; något **l** har aldrig funnits.

Stenen har sannolikt blivit sliten först under sen tid (början av 1900-talet), då den låg som trappsten i Rondarve. Äldre läsningar äro därför fullständiga och vittnesgilla. Den äldsta är Hilfelings (1799); han betecknar inskriften som »tydelig». Följande former hos Hilfeling må här anmärkas: **l b**, **5 y**, **26 t**, **36 s**, **43 b**, **53 f**, **77 o**, **92 p**, **113 o**; intet skiljetecken efter **56 a**, **58 os**; däremot : efter **63 n**. — C. Säve (1844): **l p**, **5 y**, **26 t**, **36 s**, **43 b**, **53 f**, **77 o**, **92 p**, **111–114 tafloe**. — P. A. Säve (1864): **l p**, **5 y**, **26 t**, **36 s**, **38 v**, **43 p**, **53 f**, **77 o**, **92 b**, **111–114 tafone**. — O. v. Friesens läsning (1922) överensstämmer helt med min egen från 1944 och 1961.

»Urgudestenen visar, utom stunget **f** för *v*-ljud och stunget **p** för *ð*-ljud, en egendomlig, även eljest stundom uppträdande omkastning av tecknen **b** och **p**. **ß** står alltså för *b*- och **þ** för *p*-ljud. Omkastningen är förmodligen föranledd därav, att *b* genom sin stämton liknade *d* och *g*, och då dessa senares runtecken voro stungna föranledde detta stingning även av **b**-runan» (von Friesen). En sådan förändring förutsätter en anmärkningsvärd fonetisk reflexion hos ristaren. Det bör emellertid anmärkas, att det är vanskligt att **f. n.** på grund av stenens slitna yta säga något bestämt om användningen av tecknen **b** och **p**. Äldre läsningar bekräfta knappast **v. Friesens** uttalande. Bröderna Säve ha **l p**, Hilfeling och C. Säve **43 b** och **92 p**.

Ristaren har uteglömt ett **r** i **57–65 tos - dahinom** och ett **l** i **111–114 tafone**. Att verbet **21–25 gerra** göra är tecknat med två **r**, får väl närmast uppfattas som skrivfel. **66–67 fy** står i slutet av tredje raden för *fyri* före; det får väl uppfattas som ordförkortning av utrymmesskäl. (Jfr ett liknande **fi** för *firi*, *fyri* i inskriften G 99 Lye.) Ett predikatsverb *varu* voro är utelämnat i andra satsen.

Inskriften har en del ålderdomliga former i ordböjningen: ack. *tessan mur ok stuvona*, dat. *a torsdagingom*, i *taflone*, neutr. pl. *bape lyftaþ* (som sammanfattning för *mur m.* och *stuva f.*). — Ordet *lyfta* lykta, sluta förekommer även på G 78.

Dateringen ges med hjälp av påsktavlan. »Fjortonde raden på tavlan» omfattar tiden 1504–1531 (se N. Lithberg och E. Wessén, *Den gotländska runkalendern 1328*, 1939, s. 64). **f** är den första runan i runraden och motsvarar sålunda lat. *a* som söndagsbokstav. **l** är den fjortonde runan och motsvarar sålunda som primstav (gyllental) talet XIV. Det årtal som anges blir sålunda enligt påsktavlan 1514.

Den heliga Katarinas festdag i den romerska kalendern infaller den 25 november. Eftersom årets söndagsbokstav var *a*, kommer den 25 nov. att infalla på en lördag, och torsdagen närmast förut blir sålunda 23 november.

Denna noggranna datering till den 23 nov. 1514 tar stort utrymme och upptager större delen av inskriften.

Ortnamnet **yfir : guðarfa** avser säkerligen det nutida *Urgude*, såsom både H. Gustavson och O. v. Friesen ha antagit, om ock med tvekan. Det är bonden själv på gården, som med stolthet omtalar, att nu har han stugan och spismuren färdig. En så exakt datering angick knappast någon annan än honom själv. Gårdsnamnet innehåller mansnamnet *Gudhir* eller möjligen förleden *Gudh-* till något sammansatt namn. Man får väl tänka sig, att byn har hetat *Gudharfa* och någon del därav eller en gård *Yvir-Gudharfa* eller förkortat *Yvir-Gudha*, varur med tiden det nutida *Urgude* har utvecklats sig.

Om mansnamnet *Petar* se G 2. Om uttrycket *Petar Yvir-Guðarfa* se G 78.

Eksta kyrka.

Numera finns ingen enda runsten vid Eksta kyrka. Men det har tidigare funnits flera.

O. Worm omtalar i *Monumenta Danica* (1643) en gravhäll i kyrkgolvet, varom han tydligen har fått meddelande av sockenprästen i Eksta (G 71). Den har sedan dess varit spårlöst försvunnen.

Carl Linnæus kom till Eksta en sommardag år 1741: »Wår werd Häradshöfd. Laurin tog sig then mödan at sielf följa oss till stora Carlsöen, som war hans egendom. Wi spisade middag i wägen hos Pastorn Lyth uti Ekstad; thär wi sågom öfwer 60 Bondhustrur spisa, sitta på sielfwa marken, utan bord, fägnas med gröt och kokt strömming. Tå wi tänckte på, huru Christus spisade 5000 män med 2 fiskar och 5 bröd. Thesse samblade höet in åt Pastor, woro hans Sochneqwinnor, borde altså giöra thet gratis. På Kyrkiogården lågo 2^{ne} Runstenar [se G 72 och G 73] ... Efter en mils resa komom wi till stranden, thär wi embarquerades på 2 båtar, och efter en mils contraire wind landstego på stora Carlsöen.»

Det kan vara lämpligt att jämföra dessa under resan nedskrivna anteckningar med den tryckta reseberättelsen (1745): »Tystheten här på Landet är mycket stor; ty Aviserna komma helt sällan, och, utom 2:ne Häradshöfdingar och en Capitain, såg man på hela Gothland inga Stånds-personer, allenast man tar undan dem, som bo i Wisby och på Fästningen: ty Adelen har intet här anlagt några Gods, och Bönderne tiena med mycken tacksamhet sina Siäle-sörjare, warande dem behielpelige uti alt deras Gårdsbruk, med plöjande, giödande, skiärande, inbärgande, fäjande, slående, skiutsande, byggande etc. — Eksta-Kyrka hade på Kyrkogården 2:ne Runstenar, af hwilka den ena låg utan för Kyrkodören, af 2 famnars längd, och 1 famns bredd; men den andre låg emot Öster. — Stranden kommo wi til efter $\frac{1}{2}$ mihls resa, där wi gingo om bord, beledsagade af Häradshöfdingen Laurin, som war Ägare til Carlsöen; efter $\frac{1}{2}$ mihls seglande i motwind ankommo wi til stora Carlsöen.» Där stannade han till följande dag, under ivriga studier av djur och växter. Men mitt bland dessa botaniska och zoologiska anteckningar läsa vi följande: »En Stenhög, nog stor, sågs emot södra Udden af Öen, under det wi flitigt, fast förgäfwes, här på Öen sökte efter en Runsten, den ej heller någon Landsens Åbo kunde oss wisa.» Linnæus har sålunda faktiskt sökt efter en runsten på St. Karlsö, fastän förgäves. I Registret till hans bok finns också, märkligt nog, under rubriken »Runstenar» upptaget Karlsö, men icke Eksta, tydligen ett förbiseende. Villsammare är, att i den förteckning på gotländska runinskrifter, lästa och upptecknade av Linnæus, som ingår i biskop Wallins *Analecta Gothlandica* (1, s. 639–641),

förekommer följande rubrik: »2no Runstenar på Kyrkjogården på stora Carlsöen» (varefter meddelas inskrifterna på G 72 och G 73). Här har tydligen skett ett misstag vid avskrivningen. De båda runstenar, som det här är fråga om, ha funnits vid Eksta kyrka. Någon kyrkogård har däremot aldrig funnits på St. Karlsö.

De båda runstenarna på Eksta kyrkogård finnas också hos Wallin i en annan, av Linnæus oberoende uppteckning. Den ena av dem (G 72), som låg vid ingången till kyrkan, fanns kvar ännu vid Hilfelings resa 1799 och Ekdahls resa 1826 samt vid kyrkoinventeringen 1830, ehuru mycket hårt sliten och med inskriften nästan helt oläsbar, den andra (G 73) kan möjligen spåras ännu något senare.

71. Eksta kyrka.

Litteratur: L 1771, S 140. O. Worm, *Monumenta Danica* (1643), s. 453.

Gravhäll, numera förkommen. Vår enda källa om stenen och dess inskrift är Ole Worms *Monumenta Danica* (1643). Worm har utan tvivel fått sina uppgifter av sockenprästen i Eksta, på grund av Christian IV:s reskript om fornlämningar år 1622. Tyvärr ha alla Worms samlingar blivit förstörda vid Köpenhamns brand år 1728. Eksta-hällen är en av de fyra gotländska runinskrifter, som Worm meddelar såsom exempel i sitt stora arbete om det danska rikets fornlämningar med runor.

Worms korta framställning må här meddelas i sin helhet (med den enda förändringen, att inskriften med runor återges i latinsk skrift med fetstil):

»In templo Eistanensi ante valvas chori, lapis extat hac inscriptione notatus:

botuarþr i snoþu han lit giara þina stain yfir sina husfroiu butaiþu til aista

Butvardr i Snedu¹ han lit giara dina stain yfir sina husfroiu Butaidu til Asta.²

Butvaderus³ de Snodu lapidem hunc fieri curavit in memoriam uxoris suæ Butaidu de Aistu.

Nec hæc inscriptio ævi est remotioris, quod arguunt tum literæ punctatæ, tum stylus.»

Stenen har sålunda redan i början av 1600-talet legat inne i kyrkan, i golvet framför koret. Det är en anmärkningsvärd uppgift, eftersom man väl får antaga, att den ursprungligen har legat över en gravplats på kyrkogården.

Stenen är icke omtalad av senare författare, och den har icke återfunnits. Såväl Liljegren som Säve hänvisa uteslutande till Worm.

Worm använder inga skiljetecken mellan orden, lika litet här som i de andra gotländska inskrifter som han meddelar.

»Botvard i Snoder lät göra denna sten över sin husfru Botaid till Eksta.»

Mansnamnet *Botvarþr* Botvard är endast känt från denna inskrift och en latinsk gravhäll i Väte kyrka (Lindström nr 118), under det att kvinnonamnet *Bot(h)aiþr* Botaid är ett av de allra vanligaste i de gotländska runinskrifterna (se härom G 12). Då namnet Botvard är så sällsynt, kan man icke helt tillbakahålla en misstanke, att namnformen möjligen beror på felläsning eller missuppfattning av Worm eller hans meddelare. I grannsocken Sproge finnas nämligen två gravhällar (G 65, 66), utförda på uppdrag av en man med namnet *Botviþr i Snoþu*, den ena över hans föräldrar, den andra över hans barn. Det förefaller mycket frestande att tro, att det är samma man Botvid i Snoder, som har lätit göra gravhällen i Eksta efter sin hustru. En felaktig namnform kan ha uppkommit på olika sätt. Möjligen har Worms meddelare haft ett **botuaþr** (med en felläst eller felskriven **a**-runa), vilket av Worm har förbättrats till *Botvarþr* med en efterled som han kände från andra namn. Det är att märka, att Worm icke har känt till inskrifterna på Sproge-hällarna och alltså icke

¹ Troligen tryckfel för *Snodu*

² Tryckfel för *Aista*.

³ Tryckfel för *Butvarderus*.

genom dem hade ett korrektiv för en felaktig namnform. Som dansk var det vanliga gotländska och östsvenska namnet Botvid honom främmande. En förvanskning kan lätt ha gått till på detta sätt.

Om växlingen *Bot-* : *But-* i forngutniska personnamn se H. Gustavson, *Gutamålet* I (1940), s. 193.

Uttrycket i **snöpu** avser gården Snoder i Sproge sn (se även G 65, 66). **til aista** är den äldsta kända skriftformen av sockennamnet Eksta.

Om namnet (gen.) *Aista* Eksta se G. Lindström, *Anteckningar om Gotlands medeltid* I (1892), s. 49. Det bör sannolikt sammanställas med sockennamnet *Lojsta*, som synes vara bildat på samma sätt.

Anmärkningsvärt är bruket av prepositionen *til*, som ju normalt betecknar riktning, icke härkomst; det vanliga i liknande uttryck är *af* (se t. ex. G 33, 55).

Om ordet *husfroyia* f. husfru se G 3.

72. Eksta kyrka.

Litteratur: L 1574, 1772, S 134, 141. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* 1741 (hs i Linnean Soc., London), Öländska och Gothländska resa (1745), s. 278; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 641 (Linnæus), 671, 743; C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (F m 57: 6), s. 126; N. J. Ekdahl, *Resa till Gotland 1826* (ATA), s. 5; *Kyrkoinventarium* 1830.

Avbildning: Teckning i Wallin a. a. s. 671.

Runsten. Den låg på kyrkogården, utanför södra kyrkoporten. Numera är den förkommen; den söktes förgäves av C. Säve år 1844 och av O. v. Friesen år 1923. Ej heller vid senare inventeringar har den kunnat återfinnas. Allt vad vi veta om denna sten och dess inskrift grundar sig sålunda på äldre källor. Den har tydligen redan på 1700-talet varit mycket sliten.

Stenen omtalas först av Carl Linnæus år 1741: »På kyrkiogården lågo 2^{ne} Runstenar, af hvilka then ena låg utan för kyrkiödören, war 2 famnar lång och 1 dito bred, på hvilken sågos följande ord.

+ **ēkfah** × **fapur** × **sin** × **kuml** × **kunl** ... **akart tauþ** ... **kuam** : **raþsuinan** × **sin** × **ruinkia** × ...»

I den tryckta reseberättelsen meddelas detsamma, dock icke själva inskriften: »Eksta-Kyrka hade på Kyrkogården 2^{ne} Runstenar, af hvilka den ena låg utan för Kyrkodören, af 2 famnars längd, och 1 famns bredd.»

Biskop Wallin känner åtskilligt mera av inskriften; dock anger också han, att där ha funnits partier, som ha varit oläsbara: »Eista. På Kyrkjogården ...

... **hāfa** × **fapur** × **sin** × **kuml** × **kun** ... × **kar-tauþaka** ... **ukina** × **man** × **minums** ...

halþsu-hafupam × **hf** × **h-u** ... × **kuam** × **raþ** × **suinan** × **sin** × **-ruinkia** × **ei** ... **n**

Denna stenen ligger mit för södra stordörren. Är 6 alnar lång til vtseendet som här nedanför» (fig. 63)

Man känner igen, att det är fråga om samma inskrift som hos Linnæus, men någon större klarhet om dess innehåll ger läsningen icke.

C. G. Hilfeling meddelar år 1799 åtskilligt om stenen, men tyvärr icke någon teckning; den var nu också så utsliten, att endast ett par ord kunde läsas: »Utanför södra kyrkoporten låg en gammal och stor Runsten, och som den af alla i kyrkan in- och utgående beträddes var den aldeles utsliten til Inscriptionen, endast 2 å 3 ord kunde uptagas på ena sidan näml.

kiam × **riþsi** × **sta-** ... **mi** ... **kimli** [fig. 64]

Dessa få ord tyktes dock visa lika med den gamla upreste stenen i Hablingbo kyrkogård [G 59]: at de äro af de älsste Gothlands Runstenar, där runorne $\uparrow\uparrow\uparrow$ aldeles öfverens komma med våra gamla Swea och Götha Runstenar: hafva ej heller sammansatte Runor [d. v. s. binderunor] eller med halfva tvärlinier påristade [d. v. s. stungna runor] som de nyare Gothländska.»

Det är utan ringaste tvivel fråga om samma stora runsten »utanför södra kyrkoporten», som Linnæus och Wallin tidigare hade omtalat. Inskriften var emellertid vid Hilfelings besök nästan helt utplånad, så

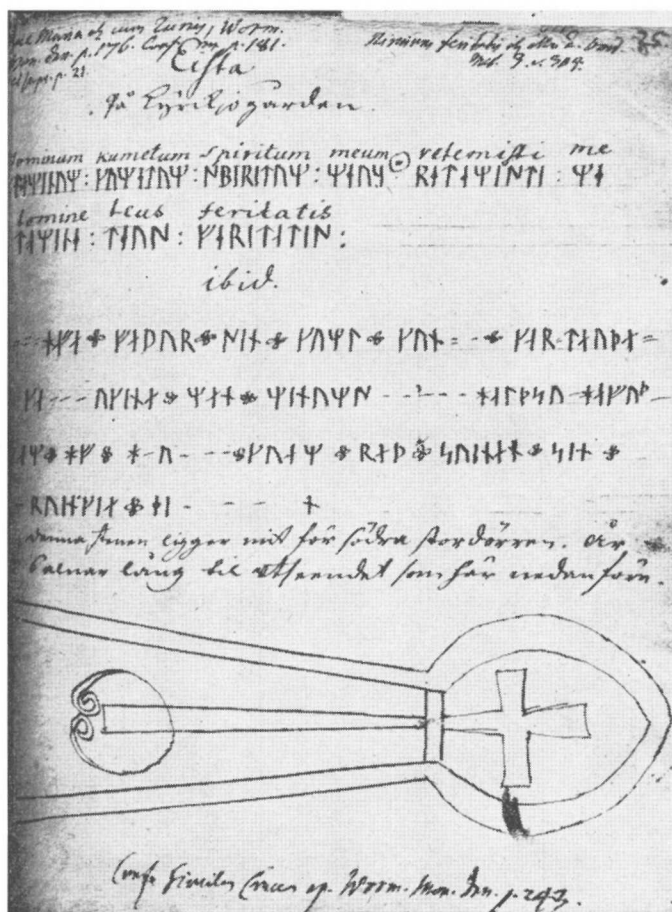

Fig. 63. G 73 och 72. Eksta kyrka. Efter teckning i Wallins Analecta, s. 671.

att endast ett par ord på ena sidan kunde avtecknas. Egendomligt nog tycks det ha varit ett stycke, som icke förekommer i Linnæus' och Wallins uppteckningar. Intressanta äro de iakttagelser, som Hilfeling meddelar om runorna: de äro av en äldre typ, liknande dem som förekomma på den gamla bildstenen på Hablingbo kyrkogård (G 59). Han säger ej uttryckligen, att själva stenen var av samma slag, men den lilla teckning som han har gjort av runslingan, talar avgjort för att så har varit fallet. Den har den karakteristiska böjning, som tillhör bildstenar av denna typ, och har sålunda suttit strax nedanför den s. k. halsen på h. sidan. Den

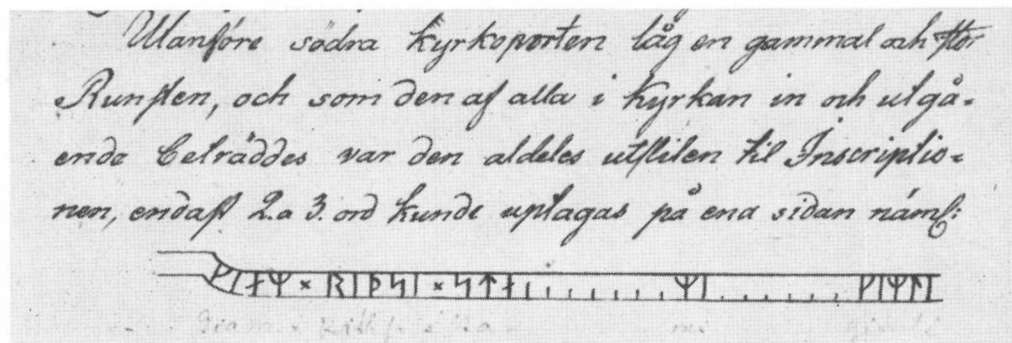

Fig. 64. G 72. Eksta kyrka. Efter teckning av C. G. Hilfeling.

skiss, som Wallin meddelar (fig. 63), är ytterst enkel och formlös; den liknar mera en dalaklocka än en gotländsk bildsten. Men om man rättar proportionerna efter Linnæus' uppgifter — den var hälften så bred som lång — blir det genast lite bättre; då kan man föreställa sig, att stenens ytterkonturer ha varit ungefär desamma som på Hablingbo-stenen. Det är sålunda mycket sannolikt, att det också här verkligen har varit fråga om en bildsten, ehuru mycket större till formatet. Egendomlig är i så fall teckningen av korset på stenens mittyta; men det behöver kanske icke betyda något annat än att tecknaren icke har kunnat urskilja de figurer, som där ha funnits och därför antagit, att det har varit ett kors. Man kan jämföra med Hilfelings teckning av Hablingbo-stenens baksida (fig. 47).

Det är också att märka, att de tre upptecknarna äro eniga om att skiljetecknet i inskriften har varit ×, såsom stundom på de äldre, resta stenarna, exempelvis Hablingbo-stenen.

Stenen fanns kvar på sin plats vid kyrkdörren ännu en tid. N. J. Ekdahl antecknade år 1826: »Den 30 juni for jag till Eijsta hvarest jag uppehöll mig ett par dagar, under jag ordnade mina saker. I Eijsta kyrka äro inga märkvärdigheter. Vid kyrkodörren ligger en större kalkstenschäll med runor hvilka af den ständiga nötningen äro så utplånade att man jemt och noga kan se hvad alfabet som blifvit användt till ristningen, men inga ord kunna redas.»

Kyrkoinventarium 1830: »En stor aldeles oläslig runsten finnes vid stora Ingångsdörren till Kyrkan.»

Liljegren har icke uppfattat, att Hilfelings och Ekdahls uppgifter avsågo samma sten (Linnæus' och Wallins kände han icke till). Han uppför dem därför under två olika nummer i sina *Runurkunder*: L 1574 »Eista, Ö. kyrkoporten» och L 1772 »Eista, vid kyrkodörren» (utan känd inskrift). Detsamma gör Carl Säve, som år 1844 icke har kunnat finna någon runsten vid Eksta: S 139 = L 1574 »ej återfunnen» och S 141 = L 1772 »oläst; ej återfunnen».

Kalksten. Höjd 2 famnar (Linnæus) eller 6 alnar (Wallin), d. v. s. ung. 3,60 m, bredd 1 famn (Linnæus), d. v. s. ung. 1,80 m.

Inskriften förefaller ha varit lång och intressant. Endast enstaka ord kunna urskiljas i de äldre läsningarna, men ingen sammanhängande text.

73. Eksta kyrka.

Litteratur: C. Linnæus, *Iter Gotlandicum*, 1741 (hs i Linnean Soc., London), *Öländska och Gotländska resa* (1745), s. 278; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 641 (Linnæus), 671, 743; P. A. Säve, *Gotländska samlingar* Bd 4 (hs R 623:4 i UUB), s. 258, Bd 5 (hs R 623: 5 i UUB), s. 795, *Gutaord* 13 (hs R 625: 12 i UUB), s. 9, 28, S 170 II (UUB).

Avbildningar: J. Gottberg, »Runteckning å en spishäll i Eijsta Prästgård» 1877 (i samlingen S 170 II, UUB); P. A. Säve i hs R 625: 12 (UUB), s. 28 och i hs R 623: 5 (UUB), s. 795.

Gravsten. Den låg på kyrkogården, mot öster. Den är numera förkommen. Den är omtalad endast av Linnæus och Wallin; däremot icke av Hilfeling eller Ekdahl, ej heller av någon annan fornforskare, som senare har besökt Eksta. Följaktligen har den icke upptagits i Liljegrens och Säves förteckningar över gotländska runinskrifter. Den är icke omnämnd i kyrkoinventariet 1830.

De korta upplysningar, som stå oss till buds, äro sålunda följande.

C. Linnæus 1741: »På Kyrkiogården lågo 2^{ne} Runstenar ... På den andra, som låg emot öster, sågos följande:

pinkin usl (el. **uūil**) : **dmln-m** : **kumedum · sbiritum** : **meum** : **retimitn** : **mēktohina** : **ius · feritatis h ...** »

I den tryckta reseberättelsen (1745) står endast följande: »Eksta-kyrka hade på Kyrkogården 2:ne Runstenar ... men den andre låg emot Öster.» Någon inskrift meddelas icke.

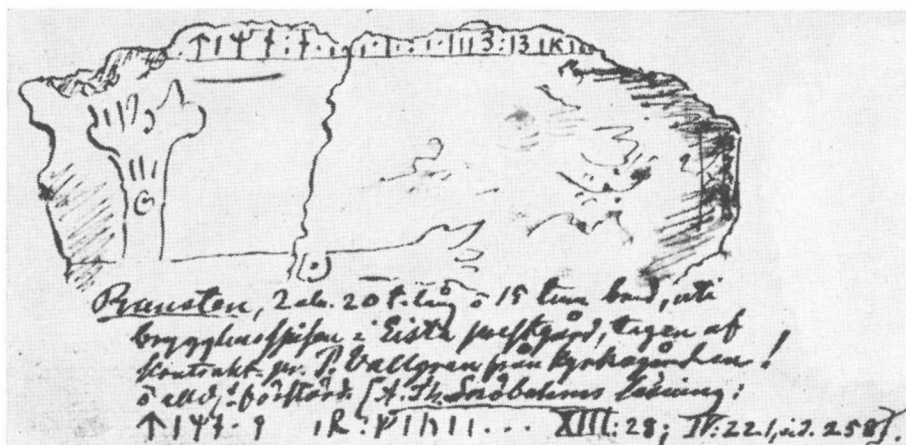

Fig. 65. Runsten från Eksta sn, sannolikt G 73. Efter teckning av P. A. Säve i hs R 623: 5.

G. Wallin (*Analecta Gothlandica* 1, s. 671): »Eista. På Kyrkjogården.

dominum : kumetum : sbiritum : meum : retemisti : me tomine : teus : feritatis : »

Om dess form och utseende är ingenting bekant. Inskriften är på latin (möjligen med undantag av två ord i början, som endast finnas hos Linnæus):

»Herre ... min ande. Du har förlöstat mig, Herre, sanningens Gud.»

I P. A. Säves samlingar (S 170 II: Ejsta och Sproge) finns en »Runteckning å en spishäll i Ejsta Prestgård», signerad J. Gottberg 1877. Säves anteckningsbok från detta år (hs R 625: 12) innehåller följande (s. 9): »Run-häll (uti prestgårdens Bryggghus-spis i Ejsta), nästan eller h. o. h. förstörd; längd 5 fot 5 tum, bredd 2 fot o. 4 tum — säkerl. ditlagd i prosten P. Wallgrens tid; med en teckning (s. 28). I Säves *Gottländska samlingar* (hs R 623: 5) har anteckningen fått följande lydelse: »Runsten, 2 aln. 20 t. lång o. 15 tum bred, uti bryggghusspisen i Ejsta prestgård, tagen af kontraktpr. P. Wallgren från kyrkogården! o. alldeles förstörd.» Också här finns en teckning (fig. 65).

Det är tydligt, att Säve icke själv har sett stenen i Eksta prästgård, utan har fått sina uppgifter från skolläraren Joh. Gottberg (den 22/6 1877). P. Wallgren var kyrkoherde i Eksta 1833-56.

Det förefaller icke osannolikt, att detta fragment, som numera är förkommet, har varit samma sten som G 73.

74. Eksta kyrka.

Pl. 26.

Litteratur: P. A. Säve, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 152, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 36; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1936 (UUB).

Gravsten av ljusgrå, nästan vit kalksten, med avfasade kanter. Den ligger numera på kyrkogården utanför korväggen, öster om koret, mellan de båda nutida gravhällarna över släkten Kolmodin. Längd 1,29 m, bredd 0,54 m.

Stenen inflyttades år 1943 från kyrkogården, där den förut hade legat vid södra kyrkogårdsmuren, till sakristian, där den placerades under fönstret på södra sidan. Den har sedermera flyttats till sin nuvarande plats.

P. A. Säve meddelar i sin *Reseberättelse* 1864 följande: »Runsten(?), 2:4 lång, 20 o. 21 tum bred samt 6 tum tjock, s. å kyrkogården upplagd till säte vid kyrkogårdsmuren, och med mycket otydliga run-streck.»

O. v. Friesen: »28/7 36 låg vid kyrkogårdsmurens s. mur en liten gravsten med avfasade kanter och ett enkelt illa utfört olikarmat kors med spår av runor i korset, alla mycket hårt vittrade och ingen fullt säkert läsbar.»

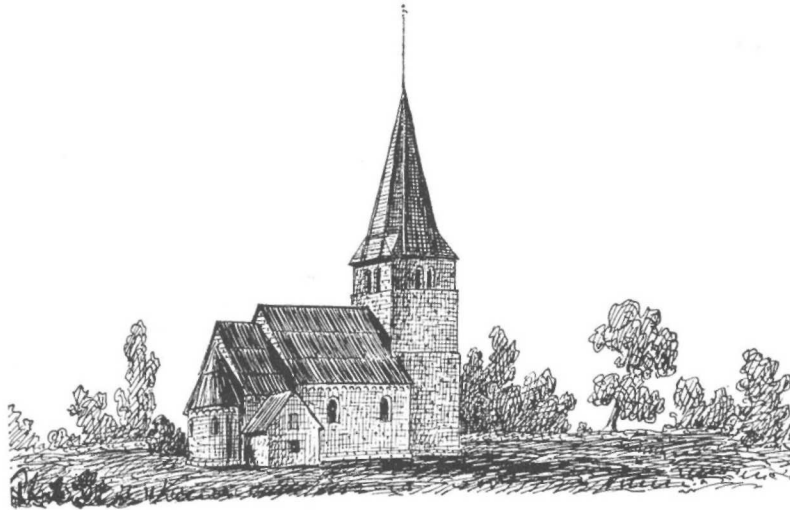
På stenens övre yta finns ett ristat kors i enkelt utförande. På korsarmarna och korsfoten finnas spår av skrift, hårt vittrad. Först efter upprepade granskningar ha vi kommit till övertygelsen, att skriften åtminstone delvis har varit runor. Endast 4 runor på korsfoten ha vi funnit läsbara och någorlunda säkra.

Inskrift:

... ek ... b - - u ...

Rondarve och Tomsarve, Eksta sn.

Runristad sten (»förflis») från Urgude, Sproge sn, flyttad till Tomsarve och senare till Rondarve i Eksta sn, nu i Gotlands Fornsal. Se ovan G 70.

75. Levide kyrka.

Pl. 22.

Litteratur: A) L 1769, S 134. J. H. Wallman, Öländska och gothländska fornlemningar, 1830 (ATA), fig. 33; Kyrkoinventarium 1830 (ATA); P. A. Säve, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 94, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 207; Fr. Bergman, Inventering å forntida minnesmärken i Lefvide Pastorat (Landsmålsarkivet, Uppsala, acc. 197: 70); O. v. Friesen, Anteckningar 1936 (Register 2, nr 142; UUB); Handlingar i ATA 1957 nr 2760. — B) Kyrkoinventarium 1830 (ATA); P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 207; Fr. Bergman, Inventering å forntida minnesmärken i Lefvide Pastorat (Landsmålsarkivet, Uppsala, acc. 197: 70).

Äldre avbildningar: A) Wallman, teckning (a. a. fig. 33; även i Liljegren, Fullständig Bautil: L 1769); P. A. Säve, teckning (Reseberättelse 1864, s. 207, hs S 40 n s. 94, S 170 II i UUB); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1936 (ATA).

Två fragment av en gravhäll. Det ena (A) finns i en nisch bakom altaret och utgör den inre väggen i nischen. Längd omkring 60 cm, bredd omkring 38 cm. Det andra (B) sitter som taksten överst i första avsatsen av torntrappan. Det är inmurat och svåråtkomligt. Längd 67 cm, bredd 47 cm.

Grå kalksten. Runorna stå infällda i ett utsparat (upphöjt) band på den släthuggna stenytan. De äro djupt huggna och mycket tydliga. Ingen ornamentik finns. Stenens yta innanför det upphöjda skriftbandet är alldeles slät. En huggen, rak linje går på fragmentet B 23 cm utanför skriftbandet.

I *Kyrkoinventarium* 1830 finnas följande anteckningar: »Bakom Altaret vid foten i ett concaft rum befinnes en sten, som synes vara ditlagd, med följande Runska bokstäfver: **moþur ofaihr ku**. — I trappan som bär opp till tornet finnes följande runor: **tr lit yfir botiaupk k . . .**». (Dessa anteckningar äro ordagrant återgivna av Fr. Bergman a. a., som sålunda icke har någon självständig uppgift.)

Carl Säve har år 1844 icke hittat någondera stenen. Men hans broder P. A. Säve har 1864 återfunnit fragmentet A och meddelar en teckning (fig. 67). Däremot icke fragmentet B: »Runstenen, som efter uppgift skall finnas uti torn-trappan, hittades ej.» Även v. Friesen uppger det 1923 och 1936 som förgäves eftersökt. Det återfanns år 1961 på den i kyrkoinventariet uppgivna platsen.

De båda fragmenten ha sannolikt tillhört samma runristade häll. Fragmentet B skall sannolikt läsas före fragmentet A, men de passa icke direkt tillsammans.

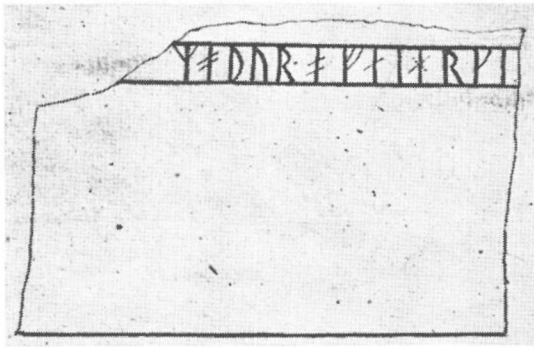

Fig. 66. G 75: A. Levide kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

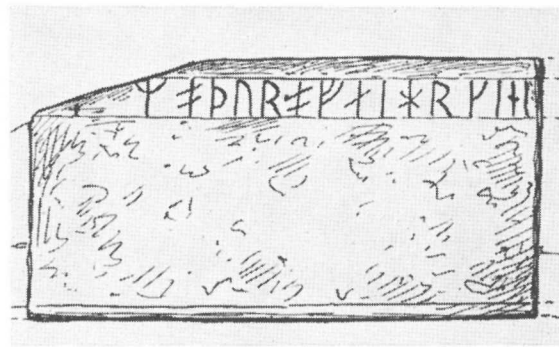

Fig. 67. G 75: A. Levide kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

Inskrift:

B: ... - tr · lit · yfir · botiaupu · k ...
 5 10 15

A: ... - mopur · ofaihr · kierp ...
 20 25 30 35

»... lät över Bottjaud moder. Ofaig gjorde ...»

Till läsningen: 7 **y** är tydligt stunget. R. 20 är troligen rest av ett **ṛ**. Bistaven i 3, 25, 31, 35 **r** går på mitten in till huvudstaven. 32 **k** är icke stunget; 34 **e** är tydligt stunget.

Om kvinnonamnet *Bottjaud* se G 35. — Mansnamnet *Ofaigr* är icke känt från någon annan gotländsk inskrift. I svenska runinskrifter, särskilt uppländska, är det synnerligen vanligt (se U 2 Adelsö kyrka).

76. Levide kyrka.

Litteratur: L 1770, S 135. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 673, 744; J. H. Wallman, *Öländska och gotländska fornlemningar*, 1830 (ATA), fig. 36; P. A. Säve, *Gotländska samlingar* (hs R 623 i UUB) 4, s. 260, 264, *Gotland 1864* (hs S 40 n i UUB), s. 96, *Reseberättelse 1864* (ATA), s. 207.

Avbildning: Wallman, teckning (a. a. fig. 36; även i Liljegren, *Fullständig Bautil*: L 1770).

I biskop G. Wallins samlingar finns upptagen en gravhäll med runor i »Lefwede På Kyrkiogården».

På samma plats har några årtionden senare J. H. Wallman funnit en gravhäll, vars inskrift sedan återges i Liljegrens och Säves samlingar. Det finns i de båda uppteckningarna vissa karakteristiska överensstämmelser, som starkt tala för att det måste vara fråga om samma sten. De stora olikheterna kunna bero på att den har blivit hårt sliten under den tid, som ligger emellan. Carl Säve har icke återfunnit stenen, och den har icke heller påträffats vid senare inventeringar.

Inskrift enligt Wallin:

✠... lit : kiera : ufir ... ifnobar ... katpindr : stain : ufir : kopi
 ... sial : ok : kup : napi : þaim : ukn ... r ... su ...

Enligt Wallman:

... uir : frilui .. nobur ... - karþindr s -- u -- ri ... - lr kup ...

»... lät göra över ... sten över ... själ och Gud vare dem nådig ...»

Stenen har tydligen redan på 1700-talet varit sliten och svårläst. Uppteckningarna äro därför ganska fragmentariska. Icke ett enda namn har blivit säkert bevarat.

P. A. Säve har i sin reseberättelse 1864 (ATA), s. 207 antecknat: »Runsten (å kyrkogården, framför stor-dörren), 3:6 lång och 1:21 o. 1:16½ bred (n.ö^a hörnet afslaget), af enkrinitkalksten, prydd med ett blomsterkors, men skriften så utsliten att det hela är oläsligt. Kanske är den N° 135 i Gutn. Urk. af C. Säve(?)» Mot identiteten talar, att den av Säve iakttagna stenen var »prydd med ett blomster-kors», vilket säkerligen icke var fallet med den sten, som Wallman har avbildat.

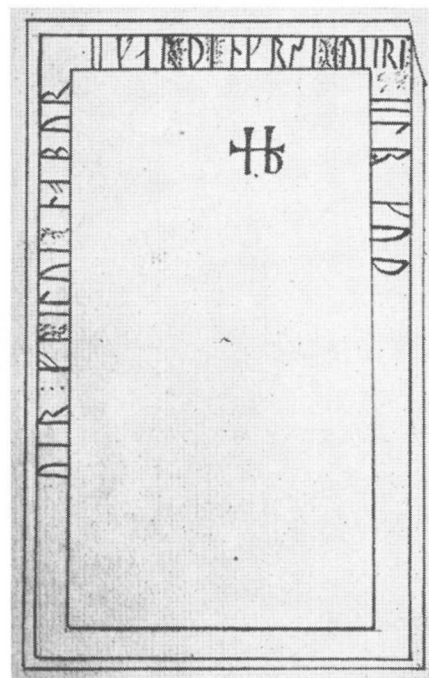

Fig. 68. G 76. Levide kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

77. Levide kyrka. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 35.

Litteratur: S 136. P. A. Säve, Reseberättelse 1863 (ATA), s. 211, Gotländska samlingar (hs R 623 i UUB) 3, s. 419, 5, s. 627, 653; C. Säve, Brev till P. A. Säve den 21/3 1858 och den 28/4 1858 (hs R 623: 5 i UUB, s. 571 f.), Alskogsstenarne på Gotland (i: *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1852), s. 203; G. Stephens, *Old Northern Runie Monuments* 2 (1867-68), s. 743; O. Montelius, *Förteckning öfver Wisby Högre Elementar Läroverks samlingar af fornsaker och mynt*, 1868 f. (ATA), sista sidan, *Sveriges historia 1 Forntiden* (1875), s. 313; H. Pipping, *Guta lag* (1905-07), s. lxiv not 1, *Runinskrifter undersökta år 1902* (ATA); S. Lindqvist, *Bildstenarna i fornsalen* (i: *Gotländskt arkiv* 14, 1942), s. 23, 24, *Gotlands Bildsteine* 1 (1941), s. 58, 81, 83, 88, 89, 98, 137, 2 (1942), s. 96; O. v. Friesen, *Anteckningar 1922* (UUB).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning (i Reseberättelse 1863; återgiven av G. Stephens a. a.; två teckningar i samlingen S 170 II, UUB); F. Nordin, blyertsteckning 1870 (ATA); *Sveriges historia 1* (1875), s. 313; H. Pipping foto 1902 (ATA); foto i A. Enqvist, *De förhistoriska samlingarna i Gotlands fornsal* (1930), pl. 25; H. Faith-Ell foto (i: *Gotländskt arkiv* 14, s. 24, *Gotlands Bildsteine* 1, fig. 176, 178).

Fragment av en bildsten, funnet år 1857 på Levide kyrkogård (P. A. Säve), »i Levide kyrkogårdsmur» enligt en anteckning i Gotlands Fornsals inventarium. Det förvarades sedan juli 1866 hos P. A. Säve och överlämnades av honom år 1867 till Visby läroverk; därifrån har det år 1913 deponerats i Gotlands Fornsal (Dep. C 398).

Fragmentet utgör övre delen (»huvudet») av en bildsten av rätt vanlig typ. Grovkornig, grå kalksten. Höjd 0,33 m, bredd nedtill 0,46 m, tjocklek 8-10 cm. Stenplattan är släthuggen på båda sidor, men endast den ena sidan är försedd med bilder och inskrift. Nedre v. hörnet är avslaget, och upptill är stenen svårt skadad, varigenom även en del av inskriften har gått förlorad.

Bildframställningen har åstadkommit genom att ytan mellan och bakom figurerna har huggits ned omkring 2 mm. Figurerna ha därigenom kommit att stå upphöjda. Bildfältet upptages till större delen av en häst som drager en vagn; i vagnen sitter en man med benen framsträckta, i handen håller han hästens tyglar

Fig. 69. G 77. Levide kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1863.

och ett dryckeshorn; framför hästen löper en hund; ovanför hästens manke en annan människofigur, som också sitter med benen framsträckta och i handen håller en skiva. Sune Lindqvist har starkt framhållit framställningens naiva karaktär. Den återger ett gammalt motiv, och ristaren har »på ett naivt sätt velat återuppliva gammal god bildstenstradition: den döde rider visserligen ej, han åker, men han hälsas som tillföre av kvinnan med mjödhornet (och brödkakan)».

Runt kanten och tvärs över bildstenens hals står den nu endast fragmentariskt bevarade runinskriften. Den är djupt huggen, med i förhållande till runornas storlek breda och djupa linjer.

Inskrift:

... oṭa : sun : sum : sins faṭu - ... -- n : a : ain : þet : uas : er -- ak
 5 10 15 20 25 30 35

... kuṭ selu þaira hiauna
 40 45 50 55

»... son, som sin fader ... på den ena. Det var ... Gud (hjalpe) dessa makars själar.»

Till läsningen: I l o är nedre delen av huvudstaven och h. delen av nedre bistaven bevarade, jämte en spets av övre bistaven; o är därför säkert. Endast svaga spår av v. bistaven i 2 t äro bevarade; ovisst är, om runan har varit t eller l. Övre delen av 7–8 su är avslagen. 10–13 sins är tydligt; därefter intet skiljetecken. Intet spår av bistav i r. 18. R. 19–20 utgöres av nedre delen av två raka stavar. Mellan 17 u och 21 n äro omkring 18 runor förstörda. Det följande 21–25 n : a : ain är säkert. R. 23 har knappast varit h. 27 e är tydligt stunget med djup, rund prick. Mitt på huvudstaven i 28 t är en rund, tämligen stor fördjupning; om den är huggen eller naturlig kan ej avgöras. Läsningen 30–31 as är säker, men runorna äro skadade. R. 32 är sannolikt e, icke n. 33 r är tydligt; därefter två huvudstavar, utan spår av bistav. 37 k (icke f). 38 k är icke stunget. Intet skiljetecken efter 40 þ, 44 u, 49 a, 55 a. 42 e är tydligt stunget. 48 r är säkert. Alla runorna i sista ordet 50–55 hiauna äro säkra.

C. Säve: ... oṭa : sun : sum : sins faṭu ... n : o : ṁin : þe ... ðak ... uṭis luṭa ṣana hia ... —
 H. Pipping: 32–37 aṛuak, 38–40 [biṭin f]ur, 41–55 selu þaira hiauna.

Inskriften har den gamla, »svensk-norska» runradens s-runa ¹. Den använder r-runan för palatalt r-ljud i gen. þaira deras. Runologiskt och språkligt hör inskriften klart hemma i vikingatiden.

Stenen är rest av en man till minne av hans båda föräldrar.

45–55 þaira hiauna, gen. pl. Ordet 'hjon' är belagt endast på detta ställe, icke i någon annan inskrift, icke heller i Gutalagen. Vi kunna därför icke med säkerhet veta, vilken form det har haft i nom. sg. och pl.; det kan motsvara såväl isl. hión, hiún, fsv. hion som isl. hiú n.

78. Kullans, Gerums sn. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 31.

Litteratur: L 1856, S 138. C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (F m 57: 6), s. 160; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824), s. 21 f.; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 158; C. Säve, *Brev till P. A. Säve* den 22 jan. 1860 (avskrift i hs R 623: 5 i UUB, s. 595); G. Stephens, *Old Northern Runic Monuments* 2 (1867-68), s. xlii, 935; C. J. Bergman, *Gotländska skildringar och minnen* (1882), s. 54 f.; S. Söderberg i *ATS* 9: 2 (1886), s. 14 not; *Gotlands Allehanda* 13/4 och 22/4 1899; H. Pipping i *VHAAkad:s Månadsblad* 1900, s. 65, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (1901), s. 47, *Runinskrifter undersökta år 1902* (ATA); M. Klintberg, *Anteckningar om Gotland* (1909), s. 109; E. Brate, *Sverges runinskrifter* (1922), s. 128; N. Lithberg i *Rig* 13 (1930), s. 1 f.; G. Jonsson i *Svenska kulturbilder, ny följd* 6 (1936), s. 276; O. v. Friesen, *Die Runenschrift* (i: *Hoops' Realexikon* 4, 1918), s. 48, *Blyrullen från Alvastra* (i: *Nordisk kultur* 6, 1933), s. 239.

Äldre avbildningar: Sjöborg a. a. (fig. 8, 9; även i Liljegren, *Fullständig Bautil: L 1856*); H. Pipping foto 1902 (ATA); v. Friesen, *Runenschrift* Tafel 7, fig. 33.

Spisstolpe av järn med runinskrift. Från gården Kullans i Gerums sn. Numera i Gotlands Fornsal (Dep. C 395).

Den runristade spisstolpen är första gången omtalad i C. G. Hilfelings *Resejournal* 1799: [17 aug.] »Tog afsked från den Hederlige Mag. Hejdenberg [komminister i Lojstad] och afreste kl. 10 f. m. til Gerum, anexe til Lefvide. Kyrkan besågs, men utom en gammal söndrig Fana med Konung Carl XII:tes Chiffre af år 1709, som var uphängd fants intet anmärkningsvärdt. Emot Middagen ankom jag til Lefvede Prestegård och Pastor Rundberg, som väl på sitt sätt höfligt, men ock nog ovanligt emottog mig. — Ifrån Gerum sokn och gården Kullands bekoms den Runeristade Iärn spisstolpen, til Tit. Tham, genom Past. Rundbergs anstaltande och betalning til Bonden.» Enligt traditionen skulle pastor Rundberg ha sänt två härads skrivare över till Kullans, och de hade förmått en av bönderna att bryta lös spisstolpen i den gamla stugan, som nu hade blivit brygghus, och att sälja den till konduktör Hilfeling. Denne, som reste på bekostnad av överintendenten Per Tham på Dagsnäs, överlämnade det märkliga fyndet till Thams samlingar. Stolpen och inskriften blevo här lyckligtvis avtecknade och bevarade i N. H. Sjöborgs *Samlingar* 1824.

Efter Thams död 1820 såldes en del av hans antikviteter på auktion i Skara, bland dem den gotländska spisstolpen. Den inropades, liksom en del andra föremål, av f. d. generalkonsuln Chaumette des Fossés och fördes bort ur landet. — Carl Säve skriver i *Gutniska urkunder* (1859): »Denna spisstolpe bortköptes ty värr

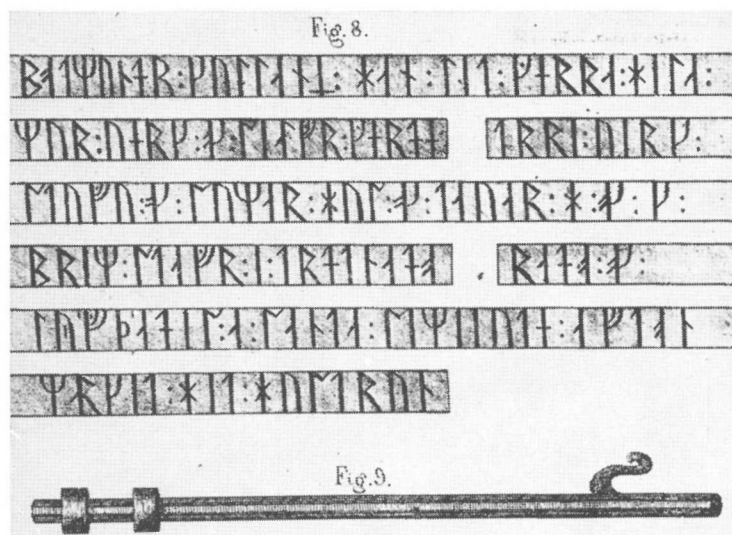

Fig. 70. G 78. Kullans, Gerums sn. Efter N. H. Sjöborg, *Saml. f. Nordens fornälskare* 2.

af Hilfeling och lemnades till P. Tham på Dagsnäs i Vestergötl. Men hvarest finnes han nu? — kanske någorstädes i Frankrike.»

Samma år som detta trycktes, blev emellertid spisstolpen återfunnen och kom i Carl Säves ägo. En svensk resande, artisten och fornforskaren N. M. Mandelgren fann i en bod i Paris, där gamla saker voro till salu, en åttakantig, med krok upptill försedd järnstång, på vars sidor runor voro inristade. Runskriften ådrog sig hans uppmärksamhet, han gjorde en kalkering och skickade den till professor Carl Säve i Uppsala med förfrågan om järnstången kunde vara värd de 40 frs, som man begärde för den. Säve fann till sin glädje, att den av Mandelgren påträffade järnstången var den sedan 40 år spårlöst bortkomna spisstolpen. Den köptes av Säve, som år 1861 överlämnade den till Visby läroverks samlingar. Den har år 1913 deponerats i Gotlands Fornsal (Dep. C 395).

I ett brev till brodern Per Arvid i Visby den 22 jan. 1860 omtalar Carl Säve hur det gick till, då spisstolpen kom till rätta, och vilken glädje det beredde honom, den kort förut utnämnde professorn i nordiska språk: »Men hör nu något vida märkvärdigare. Ungefär vid samma tid, eller mot slutet af sommaren i fjor, fick jag bref från Mandelgren i Paris, att man der uti en bod för gammalt järnskräp funnit en gammal järnstör eller stolpe 'med runor på, hvilken ingen här kunna läsa, oakadt han (M.) flere gånger varit uppe i Akademien'. Man har gissat på olika sätt *hvad* det mände hafva varit, 'ett gammalt vapen, en kandelaber', m. m. — tyd nu dessa gåtor för verlden, Ni som etc. Här medföljer en »kalk» (calque) af inskriften. Döm då om min förvåning, min glädje, min fröjd, min exsultatio, min jubilatio, när jag läser i den tydligaste runskrift:

[inskriften med runor]

Det var således vår gamle käre *spisstolpe från Kullans i Gärum*. O, Du borttappade Gotlands-får, hvad skulle Du göra i Paris! Det var tydligt att jag genast skref till Mandelgren, att han för all del skulle söka få köpa åter denna skatt till Fosterlandet. Ehuru penningetom jag var, ville jag dock bjuda 10–20–30— ja 40 Francs — mer hade jag ej råd till — bara han kunde fås. Längre hörde jag icke af min kära järnstör, till jag en vacker dag fram i Dec. — tänk Dig min förtjusning! — får jag höra honom komma inklampandes i mitt rum här i Uppsala vid sidan af den unge elegante attachén Baron *Rudolf Cederström*, som haft den beundransvärda godheten att i sin egen hand föra denne rätt bastante järnstör, 1 aln 21 tum lång, i alla järnvägsagnar och ångfartyg från Paris och ända in i min kammare i Uppsala! — Men denne Cederström är ej någon vanlig fladder-hane, utan nyligen blifven Philosophiæ kandidat med utmärkt vackra betyg samt den förste af mig examinerade, som fått Insigniori c. laude Adp. uti Isl. — Mandelgren var härvid ganska hyggelig; likväl kan jag icke gå in på hans önskan, att jag skall skänka honom till Uppsala Akademi. Ty jag anser nämligen att olika monumenter förlora en stor del af sitt värde, om de flyttas långt från sitt ursprungliga ställe ... För Run-stolpen fick jag i min penningenöd betala 40 Francs; men jag anser honom i alla fall hittad för detta pris — nl. i Paris; häst när frakten kostade intet. Och på det att ingen framtida 'handelsman' vidare skall komma åt honom, skall jag skänka honom till Visby Gymnasii samlingar.» Och i ett brev ett par dagar senare (25.1.1860): »Nå, hvad säger Du om *Kullans-Janstauren*, jag skref om?! Var det icke en kapitalt lycklig sak!!» Brodern Per Arvid har i marginalen tillagt: »Jag skref: Det kan man då kalla en värdig glädjestaf för en professor i Nordiska språken!» Och vidare: »Denne spisstolpe finns i Visby Elementarläroverks samlingar, dit skänkt af prof. C. Säve.»

Arkivarien O. V. Wennersten har den 11 aug. 1922 berättat följande för O. v. Friesen: »Stolpen togs med våld från Wennerstens farmors far c^a 1800 af en granne som ansåg sig vara meddelegare. Han lemnade den till 2 skrifvare, som öfverlemnade den till kyrkoherde Rundberg i Levide, hvilken till Per Thams ombud Hilfeling sålde den. — Stolpen är enligt Wennersten förlängd med mynningen af en bösspipa af Wennerstens farmors farfar, när han höjde spisen. Rummet förvandlades då från hvardagsstuga till gemensamstuga för de olika parterna i garden.»

Längd 1,10 m av järn, upptill skarvad med en pålödd bit av en bösspipa; kornet sitter ännu kvar. Stolpen har stått på spishällen i en öppen spis och uppburet spiskappan. I övre ändan har den en uppåtböjd krok för att upphänga eldtång, eldgaffel o. dyl. Stolpen är upptill rund, nedanför kroken åttkantig. Det är här

som inskriften är anbragt, i fyra rader på de fyra sidor av stolpen, som ha varit vända utåt. Den åttkantiga delens längd är 0,83 m, dess omkrets 10 cm. Inskriftens längd: första raden 51 cm, andra raden 52 cm, tredje raden 34½ cm, fjärde raden drygt 18 cm. Runorna äro i allmänhet 1,4 cm höga, men variera något mellan 1 och 1,5 cm. Inskriften är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

× **botmundr : kullanz : han : lit : gerra : hila : mur : uerk : ok̄ : sialvr : gerde**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

trri : uirk : stuvu : ok̄ : sumar : hus : ok̄ : ta uar : h : sunudahr ok̄ : k : brim : stavv : i :
 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95

tretando

100 105

rado : ok̄ : lyfpadis : a : santa : simi iute : afton
 110 115 120 125 130 135

märkit : hit : hustrun
 140 145 150

»Botmund Kullans han lät göra detta murverk, och han gjorde själv träverket till stugan och sommarhuset. Och då var runan **h** söndagsbokstav och runan **k** primstav i trettonde raden. Och det blev färdigt på Simons och Judas' afton. Margit hette hustrun.»

Till läsningen: Inskriften börjar med ett stort liggande kors ×. Intet skiljetecken finns vid början av övriga rader; ej heller vid radernas slut. Skiljetecknen mellan orden ha formen av två små raka streck (ej runda punkter). Även punkteringen av runor sker i allmänhet med ett kort vertikalt streck, t. ex. i 22 och 44 **g**, 60 **v**, 112 **y**. Punkteringen av **e** och **d** utgöres av ett kort rakt streck tvärs över huvudstaven. 7 **d** är tydligt stunget; likaså 47 **d**, 22 och 44 **g**, 23, 35, 45 och 48 **e**, 42, 60 och 95 **v**. 15 **z** har formen ⊥. 28 **i** är icke stunget. 29 **l** är tydligt (icke **t**). Runorna 47–48 **de** äro grundare än övriga i raden, men dock säkra. — 52 och 54 **i** äro icke stungna. 72 **t** är icke stunget. Intet skiljetecken finns efter 73 **a**. Ordet 78–85 **sunudahr** är överhoppat och tillagt i kanten ovanför mitt för 77 **h**, på den smala yta, som ligger mellan första och andra raderna. 82 **d** är tydligt stunget. 88 **b** är icke stunget. R. 100 har en egendomlig form, närmast ett **d**. Bistaven upptill är tydlig, men ej så djup som normalt. Tydliga är det en felristning. Ristaren har först hoppat över **e**, men märkt felet och rättat det. Runan är tydligt stungen. R. 105 är tydligt **o** (icke **a**), liksom **r**. 109. — 106 **r** står rakt under 51 **r** i rad 2. 108 och 116 **d** äro tydligt stungna; likaså 112 **y** och 132 **e**. Efter 112 **y** och 114 **p** finns ett inhugget hack upptill, som om ristaren hade påbörjat inhuggningen av en stav, men funnit den för nära och flyttat den ett stycke längre t. h. 124 **a** är tydligt. 125–132 **simiute** är till alla delar tydligt. Intet skiljetecken finns efter 128 **i**. 131 **t** är icke stunget. — 140 **k** är icke stunget; icke heller 144 **i**. 27–30 **hila** är felristning för **hita** († i st. f. †). Sjöborg och Lithberg översätta visserligen »hela murverket»; men 'hel' heter på forngutniska liksom än i dag *hail*, och betydelsen 'hel, fullständig' uttrycktes ännu med *allr*, sålunda *alt murverk*. Om fgutn. *hitta* för *petta* (Gutalagen, ed. Pipping s. 58⁶, 59⁶) se Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 509 Anm. 1; *h*-former hos detta pronomen förekomma även i andra runinskrifter: sg. m. ack. *hinna* G 5, 67, 103, *hissan* G 102, S 58 Vallstena. För felristningen **l** för **t** jfr G 65 **boluiþr** *Botviþr*. — **r** tecknas dubbelt i 22–26 **gerra** och 49–52 **trri**. — 35 **e** är stunget, men icke 54 **i**; icke heller 52 **i**. — 110–118 **lyfpadis** är felristning för **lyftadis** (el. **lyftapis**). Formen *lyfta* för *lykta* 'lykta, avsluta, göra färdig' även i G 70.

»Detta murverk» avser troligen spismuren med tillhörande skorsten. Att bygga eldstaden i ett hus med härden, spiskåpan och skorstensstocken var ett maktpåliggande och ansvarsfullt arbete, som anförtroddes åt yrkesmän. Inskriften talar därefter om två hus: stuga och sommarhus. Botmund har byggt åt sig dels en ny stuga med murverk och spis och förmodligen med väggar av sten att bo i under vintern, dels också ett sommarhus av trä. Det ligger en motsats i uttrycket han lät göra detta murverk, men själv gjorde han det andra. Uttrycket 49–70 **trri : uirk : stuvu : ok̄ : sumar : hus** kan rent formellt uppfattas på tre

olika sätt: 1. »träverket, stugan och sommarhuset» (v. Friesen 1918). Det är väl knappast troligt, att »träverket» skulle stå på detta sätt som ett självständigt led; det måste ju ingå i stugan och sommarhuset. En assyndetisk uppräknings är också mindre sannolik; man skulle vänta ett **ok** mellan **trri : uirk** och **stuvu**. 2. »träverkstugan och sommarhuset» (Sjöborg, Lithberg). »Träverkstuga behöver icke betyda en stuga av trä; läst i samband med inskriften i sin helhet kan det även tänkas, att härmed avses ett träpanelat rum i den i övrigt av sten uppförda gården ... För Kullansinskriftens vidkommande är det väl också antagligast, att denna avser en av sten uppförd gård» (Lithberg). »Den möjligheten finns dock, att man menade en trävåning, som var byggd ovanpå den undre stenstugan, ty sådana byggnader ha funnits ganska allmänt på Gotland fram mot vår egen tid. De kallades högstugor, och övervåningen, den egentliga högstugan, har varit en högtids- och gästbudsstuga, m. a. o. gårdens förnämsta rum» (G. Jonsson). Det förefaller emellertid föga sannolikt, att ordet »stuga» här i förbindelse med »sommarhus» icke skulle betyda en hel byggnad utan en del därav, ett träpanelat rum eller en övervåning av trä. — 3. Det naturligaste torde dock vara att uppfatta **stuvu** icke som objekt, utan som genitivbestämning till **trri : uirk**: »stugans träverk», d. v. s. allt träarbete i stugan (Brate, v. Friesen 1928). Fsv. *träverk* (*trävyrke*) n. trävyrke, byggnadsvirke (Söderwall). Liksom det i inskriften är en motsats mellan »han lät göra» och »själv gjorde han», så också mellan »murverk» och »träverk». För murverket anlidade Botmund hjälp av en yrkesman, men timmerarbetet i stugan och i sommarhuset gjorde han själv. Visserligen ha feminina *n*-stammar genitiv på *-ur* i forngutniska texter (se H. Pipping i *Guta lag*, s. xcvii; L. Alfvegren, *r-genitiv och are-komposition*, 1958, s. 156, 160), men denna ändelse är dock sekundär, och att den äldre och ursprungliga formen på *-u* därjämte kan förekomma, är icke på något sätt osannolikt.

Inskriften ger oss sålunda en intressant upplysning om bostadsförhållandena på Gotland under medeltiden: man hade på gården stuga med »murverk» och sommarhus av trä och utan eldstad. Under den varma årstiden flyttade man ut ur stugan och bodde i sommarhuset. Ordet *sommarhus* finns (enligt *Gotländsk ordbok*) belagt i det närbelägna Havdhem; det »stod på pelare och var så högt att man kunde gå därunder», sålunda ett slags stolpbod.

Inskriften på spisstolpen anger mycket noggrant, när bygget blev färdigt. Med hjälp av påsktavlan i Liljegrens *Runlära* (omtryckt i E. Brate, *Sverges runinskrifter*, 1922, s. 98) är det lätt att finna, att det år som åsyftas var 1487, d. v. s. det år i 13:de raden (perioden 1476–1503), då runan **h** var söndagsbokstav och runan **k** var primstav eller gyllental. Apostlarna Simons och Judas' gemensamma festdag inföll den 28 oktober. Aftonen förut var sålunda den 27 oktober; det var i lagom tid före vintern. Se N. Lithberg och E. Wessén, *Den gotländska runkalendern 1328* (1939), s. 107.

Till sist meddelas namnet på husfrun i gården, när detta hände: »Margit hette hustrun». Detta visar tydligt, att avsikten med inskriften på spisstolpen har varit icke blott att för kommande tider bevara minnet av den dag, då bygget stod färdigt, utan också namnen på husbondefolket i gården, Botmund Kullans och hans maka Margit (Margareta). Intressant är här bruket av slutartikeln i *hustrun* (i stället för ett pronomen »hans»). Om ordet *hustru*, äldre *husfroyia*, se i G 3.

Mansnamnet *Botmundr* är även känt från runinskrifterna S 82, 83 (Stenkumla) och 137 (Mulde, Frøjels sn). — Kvinnonamnet *Margit* förekommer i ännu ett par runinskrifter: *Marget*, gen. *Margeto* S 7 Fleringe, gen. *Margitu* S 38 Othem.

Botmundr Kullanz: Gårdsnamnet har lagts till bondens namn och brukas som ett slags familjenamn. Botmund är ägare till Kullans; därför kallas han Botmund Kullans. Liknande uttryck förekomma i flera runinskrifter: *Petar Yvir-Guþarva* G 70, *Petar Hinsarva* G 22, *Petar Aukarsarva* G 55, *Botolfr Megensarva* G 102, *Olaf Robbarnarfa* G 106, *Haldiaub*, *Auþvalds enkia Atlings* (»änkan efter Audvald i Atlings») S 94 Atlingbo. Även i latinska gravskrifter: *Bothuidus Haltarwa* Lindström nr 64 Eskelhem, *Johannes Buteri* (gården Boters i Hejnum) nr 98 Hablingbo, *Johannes Medeby* (nu Medebys i Hablingbo) nr 99 Hablingbo, *Hunuldus Bryungs* (gården Bryungs i Valls sn) nr 199 Vall, *Likmidus Lundagardum* nr 19 Björke. Ur ett salubrev år 1482 ¹³/₁₂ (Lindström 2, s. 443): *Olaf Haydeby i Kræklingbo*, *Joan fiele i Angom* (gården Fjäle i Anga

sn), *Botolf Altema i Buttom* (gården Alteime i Buttle sn), *Olaf Kyrkiobyngha*. Jfr även SD ns 2, s. 509 (1412); brevet är utfärdat i Kalmar. Ytterligare exempel i G. Lindströms förteckning över domare på Gotland (*Anteckningar om Gotlands medeltid 2*, 1895, s. 488 f.). — På samma sätt om husfrun i en gård: *Katrin Vestergarþum* G 42, *Halgwi Haldiaudis* Haldiaud i Helvigs (gård i Fole sn) Lindström nr 71 Fole, *Botul Vestergarda in Sundra* nr 48 Dalhem. Detta namnskick är ännu alltjämt levande på Gotland, enligt Nils Tiberg särskilt på södra delen av ön (se ovan s. 11). Det har uppmärksammats redan av Hilfeling 1797 (F m 57: 2 s. 134, F m 57: 4 s. 101): »Curieust är at nästan alla gårdar äga namn af förmodl. sine anläggare och Bönderne som äga den taga namn däraf, Såsom af en gård heter Valle heter Bonden Jacob Vall; i Klinte Klint o. s. v. Hvarje gård har namn af någon betydl. Man eller Possesionat från fordna tider och alla Bönder som få äga den samma taga samme tillnamn.»¹

Naturligtvis förekommer också (och mycket vanligare) prepositionsuttryck, t. ex. *Jakobs synir a Burg* G 21, *Rupvi af Ronum* G 33, *Johans husfroya i Sundru* G 35, *Jakobr i Litlaronum* G 99, *Jakob i Mannagarþum* G 100, *Gairvaldr i Lyum* G 101, *Folkar i Austrby* G 118, *Gairvatr af Norþrby* S 51.

Inskriften på spisstolpen från Kullans är till sin art närmast att jämföra med de båda inskrifterna på förflis i Urgude, Sproge sn (G 70) och Mulde, Frøjels sn (S 137).

¹ Samma (eller liknande) namnskick förekommer även på andra håll i Norden, dock knappast i de Gotland mest näraliggande östra delarna av Sverige.

Fardhems kyrka.

Carl Linnæus omtalar i sina handskrivna anteckningar under den gotländska resan 1741 (*Iter Gotlandicum*, s. 387), att han har sett en runsten på kyrkogården i Fardhem: »Julius 12 ... Efter 1 mill resa anlände wi kl. 12 till Fardum, thär wi fingo logement hos Pastor, fast mor litet knotade för det wij kommo sent på natten ... På kyrkogården låg en Runsten med et påritad Kors, och uti stammen af Korset några små Runska bokstäfwer, them wi ej läsa kunde.» I den tryckta reseberättelsen (1745) har detta icke tagits med. Linnæus berättar, att han och hans följeslagare kl. 12 på natten kommo fram till Fardum och att de stannade där till eftermiddagen dagen därpå; det var en söndag. Notisen om den oläsliga runstenen har ej tagits med.

Möjligen är det samma sten, som Carl Säve omnämner som nr 130 i sina gotländska runinskrifter (S 130): »Fardhem. En grafsten sågs 1844 med utnött runskrift.» Stenen har icke kunnat återfinnas vid senare inventeringar.

Enligt *Kyrkoinventarium* 1830 funnos inga »Runer på Likstenar» (d. v. s. gravhällar med runinskrift) vid kyrkan.

C. G. Hilfeling meddelar i sin *Resejournal* 1799 (F m 57: 6 i Kungl. Bibl., s. 148) följande: »Uti en gammal Dansk så kallad Alterbog af år 1580 som i Sacristian förvaras var följande med gammal hand skrifvit: 'NB + Anno 1581 kom jeg Her Seffuerin Mattzsen Collding til Löfsted sogn for en fattige Gudz ords thener, og drog fra dennem Anno 1589 for deres F&R&R&R&R ... skyld.' Dänna Past. S. M. Collding flyttade sitt Prästesäte från Løjsta til Fardum 1591 och var den första där residerande Pastor — enligt Fardums kyrkobok.» (Samma uppgift finns i P. A. Säves *Reseberättelse* 1864, s. 197. Se även O. W. Lemke, *Visby stifts herdaminne*, 1868, s. 325.)

Den »altarbok» (handbok), tryckt i Köpenhamn år 1580, som här omtalas, finns icke upptagen i *Kyrkoinventarium* 1830, varken för Fardhems eller för Løjsta (Löfsted). Lemke uppger emellertid, att den finns i Fardhems kyrkas sakristia.

Innebörden i anteckningen är, att prästen Severin Mattsson Collding år 1581 blev kyrkoherde i Løjsta men flyttade år 1589 till annexet Fardhem på grund av stridigheter med församlingen, »for deres **forrepperi** ... skyld.»

Run-ristningar (uti kalkrappningen å s^a smygen af v^a dörrens), i flera rader, öfverkalkade ö nästan förstörda, utom gårdsnamnet ... : nika ... (-rjve?); samt å s^a torn-muren, allt invändigt, flera långa Run-rader, likaledes öfverkalkade: ... oli ...

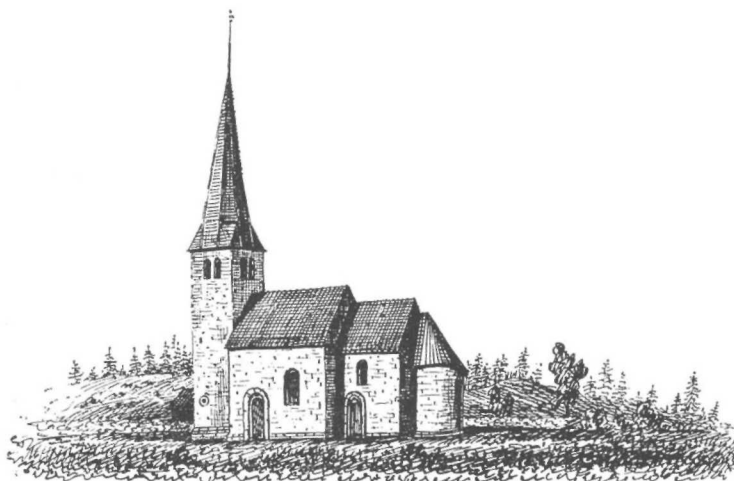
Fig. 71. G 79. Fardhems kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

79. Fardhems kyrka.

Litteratur: P. A. Säve, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 97, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 197.

P. A. Säve omtalar i sin *Reseberättelse* 1864, att han hade funnit runristningar, öfverkalkade och nästan helt förstörda, i kalkrappningen: »Runristningar (uti kalkrappningen å s^a smygen af v^a dörrens) i flera rader, öfverkalkade och nästan förstörda, utom gårdsnamnet ... : nika ... (-rjve?); samt å s^a torn-muren, allt invändigt, flera långa Run-rader, likaledes öfverkalkade: ... oli ...»

Ristningarna ha icke kunnat återfinnas vid senare inventeringar.

80. Linde kyrka. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 32.

Litteratur: L 1573, S 128, 129. C. G. Hilfeling, Resejournal 1799 (F m 57: 6), s. 154; N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 15; Kyrkoinventarium 1830 (ATA); P. A. Säve, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 89, Gotländska sägner (hs R 623 i UUB), s. 614, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 201; O. V. Wennersten, Rapport till Riksantikvarien ²⁴/₇ 1901 (ATA); S. Lindqvist, Gotlands Bildsteine 2 (1942), s. 96 f.

Äldre avbildningar: Hilfeling, teckning (F m 57: 7 tab. 38; återgiven i Liljegren, Fullständig Bautil: L 1573); P. A. Säve, teckning (i Gotland 1864, Reseberättelse 1864); O. Sörling, teckning (i Lindqvist a. a., s. 97); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1924 (ATA).

Runsten, sedan 1911 i Gotlands Fornsal (Dep. C 195). Tidigare har den legat på kyrkogården i Linde. Den omtalas av Hilfeling år 1799: »På Kyrkogården afritades en Runsten, hvars öfra del var afslagen och förkommen samt mycket skadad.» Under den bifogade teckningen (fig. 72): »Denne defecte och til Inscriptionen nog förnötte Runsten fants liggande på Linde Kyrkogård Söder om kyrkan; är en Marmor Sten och wist en af de äldste Runstenar på Gothland.» — Ekdahl 1826: »På kyrkogården är en grafsten med ormslinga och runeskript, hvilken är fragmentariskt läsbar.» — *Kyrkoinventarium* 1830: »Run- och Likstenar. Af de förre finnas härstädes En, liggande på kyrkogården, men nu mera oläslig.» — P. A. Säve 1864: »Run-sten (å kyrkogården, innanför vestra kyrkogårds-luckan), 2: 18 största längd och 2 aln. bred (nere).» — O. V. Wennersten påträffade stenen 1901 »utanför torndörren ... Den synes en gång ha varit rest, och då den, der den nu ligger, nu löper fara att helt utslitas, vidtalade jag på eget bevåg Kyrkoherde Havrén att låta resa densamma. Möjligen vore det bättre, om den kunde få en fristad under tak någonstädes.» — Enligt anteckning i Gotlands Fornsals inventarium stod stenen »lutad mot norra kyrkogårdsmuren», innan den år 1911 överfördes till Gotlands Fornsals samlingar.

Carl Säve har icke återfunnit runstenen L 1573, S 128 i Linde. Däremot uppger han, att han år 1844 hade funnit en sten, på vilken han endast kunde läsa orden ... **sial hans** ... Det är ytterst sannolikt, att det här är fråga om samma sten. Inskriften var nu så utnött, att Säve icke ens har identifierat den med den av Liljegren efter Hilfelings läsning upptagna L 1573. Däremot har han läst två ord, av vilka det ena icke hade uppmärksamrats av Hilfeling och därför saknas i L 1573. I hans *Gotniska urkunder* har följaktligen stenen blivit upptagen under 2 nummer: S 128 (=L 1573) »icke återfunnen» och S 129 »Funnen 1844».

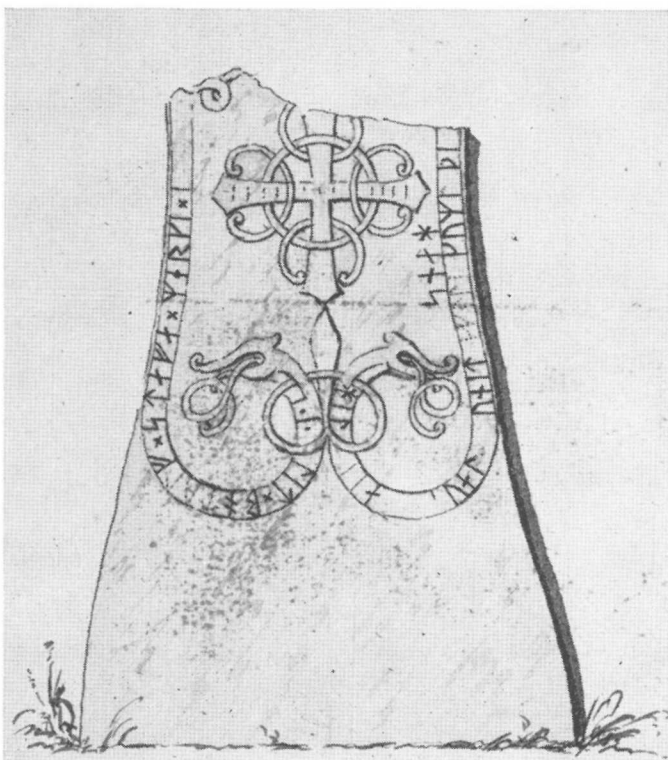

Fig. 72. G 80. Linde kyrka. Efter teckning av C. G. Hilfeling.

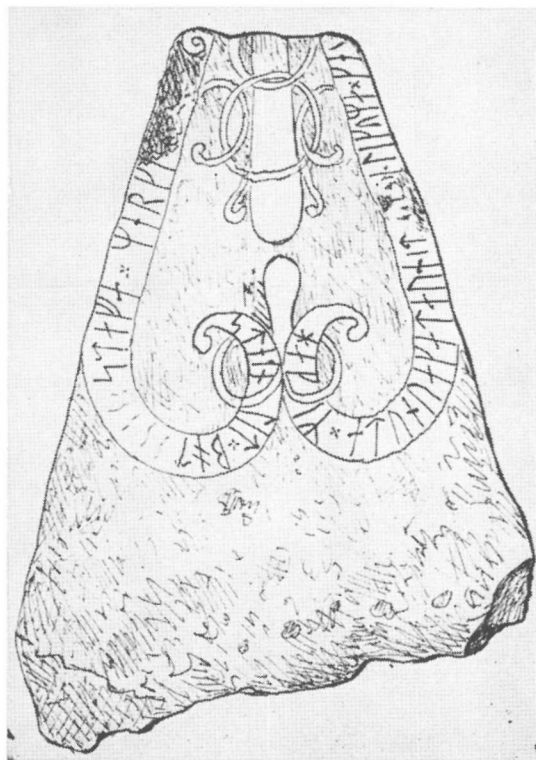

Fig. 73. G 80. Linde kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

Grå kalksten. Toppen är avslagen; så redan på Hilfelings teckning 1799. Upptill t. v. är ett mindre stycke av stenen löst. Höjd 1,67 m, bredd över ristningens nedersta del 1,10 m, över korsmitten 0,77 m. Ytan är mycket hårt sliten genom tramp. Så vitt man kan bedöma, har ristningen ursprungligen varit skickligt utförd och jämn. Såväl runor som ornament ha varit punktörade; de borrarade hålen finnas till stor del kvar, där ristningen för övrigt är utsliten, och detta underlättar läsningen. De fyra spetsarna på skiljetecknet × äro också punktörade.

Stenen har ursprungligen varit rest. Runornas form vittnar klart om att den har tillkommit under vikingatiden. Huruvida den från början har haft sin plats på kyrkogården, blir därför ovisst. Den kan mycket väl ha blivit dñförd i senare tid.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Hilfeling):

stain lit × bot[ulf ×]stafa × [merki × i] ...

[hi - ir] × at × unualt × unit ... !i kum[l · pi] ...

... sialu hans

»Stenen lät Botulv (run)stavarnas märke ... Han har efter Unvald utfört(?) ... (Gud hjälpe) hans själ.»

Till läsningen: Svaga spår av bistav t. v. i 2 t; intet på h. sidan av huvudstaven. Av 11 t finnas svaga spår av bistavarna. Det följande partiet av stenytan är starkt slitet. Endast svaga spår finnas av runorna 20–24, liksom av r. 26–30. R. 33–42 äro jämförelsevis tydliga, liksom också i korset r. 51–59 **sialu hans**.

Inskriften har möjligen haft versifierad form, såsom redan v. Friesen har antagit. Härpå tyder framför allt ordföljden, med objektet *stain* främst, på första platsen i satsen:

Stain let Botulfr stafa merki ...
hafix at Unvald unnit ...

Om namnet *Botulfr* se G 33. — Namnet *Unvaldr* är f. ö. icke känt och därför något osäkert med avseende på förleden. Möjligen är det samma namn som i en latinsk gravinskrift i Valls kyrka: *discretus vir Hunuldus Bryungis* Lindström nr 199.

81. Linde kyrka.

Litteratur: Handlingar i ATA 1901–06, bl. a. en rapport till Riksantikvarien av amanuensen O. V. Wennersten ^{24/7} 1901; promemoria av C. W. Pettersson i april 1914 (ATA); H. Pipping, Runinskrifter undersökta år 1902 (ATA).

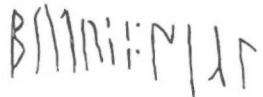
Äldre avbildning: H. Pipping foto 1902 av ristningen på norra väggen i tornrummet (ATA).

Ristningar i murbruket på tornrummets norra väggar:

a) Norra väggen i tornrummet, 1,60 m V om tornbågen, 1,45 m över golvet. Inskriftens längd 24 cm runornas höjd 9–16 cm. Tydlig.

b) Tornbågen, på norra sidan, 0,27 m från bågens v. kant, omkring 1,60 m över golvet. Hela inskriften 13 cm hög, 12 cm bred, runornas höjd c:a 3 cm. Tydlig och väl bevarad.

kuþ : hafi

butniq : sial

»Gud må hava Botnys själ.»

Namnet *Botny* (*Butny*) är icke känt från någon annan inskrift. Om växlingen *Bot-* : *But-* i forngutniska personnamn se H. Gustavson, *Gutamålet* 1 (1940), s. 193.

c) Tornrummet, norra väggen, omkring 0,64 m från kyrkans nordvästra hörn, omkring 1,52 m över golvet. Tre rader av runristning i murbruket. Inskrifternas längd respektive höjd: 8 × 4 cm, 3 × 1,5 cm, 12 × 2,5 cm.

fupo - - n Kanske ursprungligen **fuporkh**, de första runorna i runraden.

B1D1

btþa

KIRKUR/ABT/ALIT

muroainblydain

I tornkammaren, västra portalens södra smyg, finnas i murbruket ristningar: ett träd, ett skepp, en galopperande häst med åtta fötter. Ryttaren är klumpigt tecknad.

Då församlingen år 1901 hade begärt att få kalkstryka kyrkan invändigt, varvid målningar och ristningar skulle försvinna, gjorde amanuensen O. V. Wennersten en undersökning med beskrivning av målningar och ristningar på kyrkans väggar. Han säger i sin rapport bl. a.: »Då bilderna vittna om hög ålder, torde de förtjena att bevaras. Kyrkoherde Havrén syntes ej heller vara ohågad för saken, blott han finge rätt att öfversmeta den nakna djefvulen, som han fruktade skulle väcka anstöt. Allt skäl vore ock att skona runorna och de bättre bibehållna af de ristade figurerna.» I överensstämmelse härmed anhöll Vitterhetsakademien i underdånig skrivelse den 13/8 1901, att Kungl. Maj:t ville »gifva nådig föreskrift om sagda målningars och ristningars bevarande i såväl kyrka som torn, dock församlingen medgifvet att enligt uttalad önskan få öfverkalka en bland kyrkans målningar enstaka stående djäfvulsfigur». Då ärendet föredrogs på kyrkostämman den 22 okt. 1901, »förklarade flera stämmedamöter, att de icke hade behag för målningarna å kyrkans väggar samt att de icke ville ikläda sig någon kostnad för desamma återställande, hvarför stämman beslöt uttala den önskan, att alla målningar och ristningar måtte få öfverkalkas och Kyrkans väggar och hvalf i sin helhet hvitlimmas.» Kungl. Maj:t avgjorde ärendet den 26 jan. 1906 i huvudsaklig överensstämmelse med akademiens förslag.

Renoveringen utfördes av C. W. Pettersson: »Ristningar och teckningar på tornrummets väggar blotades varsamt och konserverades, flera runor förekomma, och bland annat en ristning i dörrnischen, föreställande en upprest orm på en åttafotad häst, som gör anfall på 'lifsträdet'. (Jämför målningen å tornrummets norra vägg i Hemse kyrka.)»

I koret, på norra sidan, utmed kyrkans norra vägg står en dopfunt, illa skadad. Bevarad är foten och nedersta delen av funtkaret, under det att funtkarets övre del, själva skålen, är bortslagen. Runt omkring finnas figurframställningar i relief. Fil. lic. E. Lundmark hade meddelat prof. von Friesen (enligt dennes anteckning 25/7 1924), att i funtskålens bottenyta skulle finnas några runor $\mathcal{H}||\mathcal{H}$. Detta är felaktigt. I botten finnas flera refflor och märken efter skrapningar. Vad Lundmark har tagit för runor är av alldeles samma art. Likheten med runor är sålunda tillfällig.

C. G. Hilfeling har antecknat från sitt besök i Linde den 14 aug. 1799 (Fm 57: 6 s. 154): »En sort Runstat eller rättare en fierndels alns bredt och tunt bräde visades mig, hvarpå Ett Halft år å hvarje sida var påskurit; utan Gylental och ganska dåligt skuren — med årstalet 1666.»

82. Lojsta kyrka.

Litteratur: L 1768, S 131. C. G. Helfeling, Resejournal 1799 (F m 57: 6), s. 159; O. v. Friesen, Anteckningar 1924 (UUB).
Avbildning: O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1924 (ATA).

Gravhäll med runristning. Den ligger som trappsten utanför korportalen, på södra sidan av kyrkan. Grovkornig kalksten, av rektangulär form. Längd 1,85 m, bredd 0,90 m. Ytan är starkt sliten och förvittrad, så att endast enstaka runstavar kunna urskiljas. Troligen skulle icke ens under de gynnsammaste belysningsförhållanden något ytterligare kunna framletas.

C. G. Helfeling 1799: »En Runsten låg äfven söder på kyrkogården, men så förstörd och skadad, at man ej ehuru mycket man besvärat sig med dess renputsande, var i stånd at läsa en enda mening, knapt et ord deruppå.» — Carl Säve kunde ej återfinna stenen.

Innanför runbandet finnas spår av en senare inskrift med latinska bokstäver, vilket tyder på att hällen fått en sekundär användning. Även denna inskrift är mycket sliten, till sin vänstra del totalt utplånad.

Inskrift:

... : lit : giera : m ...

»... lät göra ...»

En mängd mycket slitna gravstenar finnas på kyrkogården, bland dem tre långa och smala, kistformiga, prydda med kors i relief. Inga runor.

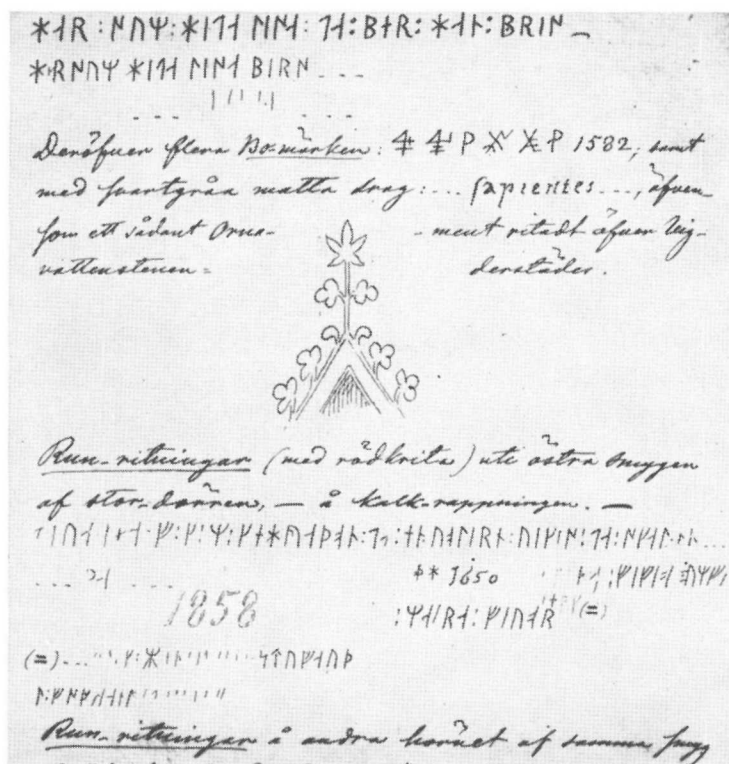

Fig. 74. G 83. Lojsta kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

83. Lojsta kyrka.

Pl. 36.

Litteratur: S 132, 133. P. A. Säve, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 91, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 204 f.; C. Säve, Brev till P. A. Säve den 11/9 1864 (hs R 623: 5, s. 633); O. v. Friesen, Anteckningar 1924, 1936 (UUB).

Teckningar med rödkrita.

a) Kyrkans huvudportal på södra sidan: i östra dörrsmygen, 1,55 m över golvet.

Numera är skriften delvis mycket svårläst.

Däröver flera bomärken och årtalet 1582.

Carl Säve (1859): »En mängd runor, skrifna i dörrsmygen med rödkrita, funnos 1844, af hvilka dock blott kunna läsas årtalet 1582, samt

h - ar : sum : hita : lisa : ta : bar : han : pris ... h - sum ki ...¹»

P. A. Säve (1864): »Run-ritningar (med rödkrita) uti östra smygen af stor-dörren, — å kalkrappningen.

har : sum : hita lisa : ta : ber : han : pris ...

hâr sum hita lisa birs ...

... - - - -

Deröfver flera Bo-märken ... 1582; samt med svartgråa matta drag: ... **sapientes ...**» (fig. 74).

¹ ki tryckfel för hi?

O. v. Friesen (1924):

» **h̄ar sum : hita lisa : - a : bar¹ : han : pris**

Repliken inunder mycket otydlig. **h-r** skymtar emellertid rätt tydligt.»

Carl Säve normaliserar inskriften så: »*Hvar, sum hitta les a, ta far han pris ...*», vilket han översätter: »Hvar som detta läser å, då (så) får han pris.» Han upplöser sålunda **lisa** i två ord: *les a* läser därpå, och ändrar **bar** till *far*.

Man bör otvivelaktigt läsa **ber** (om också punkten i **e** är större än vanligt). **lisa** är sannolikt plural verbform 'läsa' sålunda en felristning (för **lis** läser), föranledd av det plurala begreppet: alla som läsa. Skrivaren har i hastigheten glömt, att han har börjat: var och en som. Sålunda bör inskriften översättas:

»Envar som läser detta, då bär han pris», d. v. s. den som läser detta, han får beröm (han är duktig). Om uttrycket »bära pris» se SAOB: P 1879.

b) På väggen strax innanför huvudportalen, i tornbågen på södra sidan, Ö om huvudingången till kyrkan. Runskrift i flera rader med rödkrita. Mycket utplånad och förstörd; numera knappast möjlig att läsa.

Carl Säve (1859): »På väggen straxt inom dörren syntes 1844 flere runrader med rödkrita, skrifna före kyrkans sista hvitmening (år 1697), hvaraf dock endast kunde läsas:

... i maira ... tu baup ...

och årtalet 1620.»

P. A. Säve (1864): »Run-ritningar å andra hörnet af samma smyg (inåt kyrkan); årtalet 1858 är sednare eller då dit-skrifvet. — Bomärken o. spridda Run-drag (alldeles outredeliga) finnas ock öfverallt å östra smygen i norra torndörren.» Säves uppfattning av runorna framgår av fig. 74.

O. v. Friesen (1936):

»... **iar - āubolaki - : ārua**

Många runor mycket osäkra, särskilt början och slut.» Vid ett tidigare besök (1924) har v. Friesen antecknat: »Endast enstaka runföljder kunna läsas, ty inskriften som är gjord med rödkrita är skrapad, överkalkad och sliten.»

84. Lojsta kyrka.

Litteratur: O. v. Friesen, Anteckningar 1924 (UUB).

Ristningar i kalkrappningen och murbruket.

a) I koret, på södra sidan, 0,17 m V om korportalen, 1,28 m över golvet.

Ristning i murbruket. Längd 0,15 m; runornas höjd 7–14 cm.

māria

b) I norra portalen till långhuset, östra dörrsmygen (alltså på h. sidan, inifrån kyrkan räknat).

Ristning i murbruket, från 1 m till 2 m över golvet. Bredd omkring 1 m.

Runor, bomärken och andra figurer. Något sammanhang är omöjligt att få.

¹ »Möjligen ett **e** med stor stingning», alltså **ber**.